

II DA A

Kooperācijas kustības vēsture Latvijā

2.1. Kooperācijas idejiskā sagatavošana

2.1.1. Eiropas humanisms un sociālā pedagogika

2.1.2. Idejiskā darba iesācēji Latvijā

2.1.3. Pirmo kooperatīvu literatūra un publikācijas

2.2. Kooperācijas pirmskum līdz XIX gadsimta vidum

2.2.1. Savstarpējās apdrošināšanas biedrības

2.2.1.1. Ugunsapdrošināšanas biedrības

2.2.1.2. Krūšu apdrošināšanas biedrības

2.2.1.3. Savstarpējās palīdzības biedrības

2.2.1.4. Rekrūšu izpirkšanas biedrības

2.2.2. Lauksaimniecības biedrības

2.2.3. Krājības

2.3. Kooperācija no XIX gadsimta vidus līdz 1918. gadam

2.3.1. Lauksaimniecības biedrības

2.3.2. Savstarpējās ugunsapdrošināšanas biedrības

2.3.3. Patēriņu biedrības

2.3.4. Pienāimnieku sabiedrības

2.3.5. Krājziedu sabiedrības

2.3.5.1. Kredītkooperatīvi pasaules kara laikā

2.3.5.2. Pagaidu valdības pasākumi un lielinieku ienākšana Rīgā

2.3.5.3. Kopsavilkums

2.4. Kooperācijas attīstība līdz 1934. gadam

- 2.4.1. Patērētāju biedrības
 - 2.4.1.1. Centrālā savienība "Konzums"
- 2.4.2. Krājzdevu sabiedrības
 - 2.4.2.1. Kustības organizācija un patērētāju biedrības
 - 2.4.2.2. Krājzdevu sabiedrību darbības finanšu aspekti
 - 2.4.2.3. Neapmierinātības ieceres
- 2.4.3. Piensaimnieku sabiedrības
- 2.4.4. Lauksaimniecības biedrības

2.5. Ulma laiki

- 2.5.1. Patērētāju biedrības
- 2.5.2. Krājzdevu sabiedrības
- 2.5.3. Piensaimnieku sabiedrības
- 2.5.4. Savstarpējās apdrošināšanas sabiedrības
- 2.5.5. Lauksaimniecības biedrības
- 2.5.6. Skolēnu kooperatīvi

2.6. Kooperācijas padomju varas un okupācijas periods

- 2.6.1. Krājzdevu sabiedrības
- 2.6.2. Savstarpējās apdrošināšanas biedrības
- 2.6.3. Piensaimnieku sabiedrības
- 2.6.4. Lauksaimniecības biedrības
- 2.6.5. Dzīvokļu celtniecības kooperatīvi
- 2.6.6. Patērētāju biedrības
- 2.6.7. Gorbačova kooperatīvu fenomēns

2.7. Kooperācijas atjaunotaj Latvijā

- 2.7.1. Pēdējais periods
- 2.7.2. Kooperācijas likuma ieviešana lauksaimniecībā
- 2.7.3. Lauksaimniecības pakalpojumu kooperatīvās sabiedrības
- 2.7.4. Dzīvokļu un garāžu kooperatīvi
- 2.7.5. Krājzdevu sabiedrību atjaunošana
- 2.7.6. Nobeiguma secinājumi

"Kooperācijas ir nabadzības mēģinājums
un pārtikas mēģinājums"
/Šarls Žids/

Kooperācijas kustības vēsture Latvijā

Šo nododu gribu sīkāk aprakstīt ar Oļerta Krastiņa atzienu, kas atrodama viņa visai noderīgajā grāmatā "Latvijas saimniecības vēsturiskā pieredze":

"Ideologi ir ilgi centušies iemest mūsu domātā alternatīvās kategorijās: tas ir labs un tas ir slikts (kapitalisms – sociālais, nacionālisms – privatizācija, austrumi – rietumi utt.). Tādu pat daltonisku domāšanu mēs caļojam, tikai balts nu ir kļuvis par melnu un otrādi. Rezultātā saimniecības vēstures kļūst viena grāmatu laukā, tātad iekšā. Tātad vienbēr dzīve ir daudzkrāsaina."

Tas nozīmē, ka ne visi laiki ir bijuši tik "melni", katros reizes mēs izlojamies un pilnīgi noliedzam, un ne vienmēr kļūst "jaunie laiki" ir tik nevainojami un nekādā,

k mums tiek apgalvots. Vien gi m su pašu pašivit te, k trums, neuz m ba, inerce un iniciat vas tr kums ne auj tos padar t lab kus. Šai sakar var noder t cita atzi a: neaizmirs sim pag tni (pag tnes m c bas), dom sim par r tdienu (izv l simies cien gus m r us), bet dz vosim šodien! Jo tieši šodien m s veidojam savu n kotni. Un negaid sim br numus no augšas (vald bas, starptautisk m a ent r m u.c.), jo Dievs g d par tiem, kas paši par sevi r p jas. Ko m s paši sar p sim, tas ar b s, t ar dz vosim. Un – kur jau kaut kas ir, tur rodas v l. Katrs pan kums pievelk jaunus pan kumus, ja vien to sp jam pien c gi nov rt t. Ar bez k d m neiztikt, ta u t s lab k uzskat t nevis par neveiksmi, bet gan labu m c bu, kas m s padara stipr kus, gudr kus, veiksm g kus.

Latviešiem un Latvijas iedz vot jiem nav pamata sevi uzskat t par hroniskiem neveiksminiekiem vai k das zem kas k rtas cilv kiem. Tas attiecin ms ar uz kopdarb bas jomu. Lai k di bijuši laiki, m su priekšte i vienm r god tur juši savstarp ju pal dz bu un pašpal dz bu, kas tad ar ir modern s kooper cijas b t ba. Jau izsenis m su sen i – p rsvar zemnieki – ir r kojuši talkas. Ne ikdienas darbos, bet vair k svar gos dz ves notikumos – m jas, saimniec bas ku celšana, ražas nov kšana, saimniec bas infrastrukt ras iek rtošana. Kopdarb ba izpaudusies ar apmet u un nocietin jumu b v , karadraudžu veidošan , dzimt s zemes aizst v šan . Bez kopdarb bas nav iztikuši zvejnieki, it seviš i j r ejot. S kotn ji vienošan s par kopdarb bu bijusi mutiska un uz trad cij m balst ta, ta u jau 1403. gad dabin ta “R gas zvejnieku br l ba”, kuras noteikumi bija rakstiski nostiprin ti t.s. šrag . Ja zvejnieks g jis boj vai ticis sag st ts, par vi a tuviniekiem r p j s citi br i. Faktiski l dz gas br l bas jau tad darboj s p c moderno savstarp j s pal dz bas biedr bu un dz v bas apdrošin šanas sabiedr bu principiem.

2.1. Kooper cijas idejisk sagatavošana

Kooper cija nevar rasties tukš viet . T k kooper cija ir kust ba, tad ir j sagatavo sabiedrisk doma, j veic neskait mi izgl tošanas un pamudin šanas pas kumi. Vispirms dz v rodas asa vajadz ba, kuru ierastiem pa mieniem nevar apmierin t. Piem ram, latviešu st voklis p c dzimtb šanas atcelšanas, “putna br v ba”, vajadz ba izpirkt m jas, l dzek u tr kums, atkar ba no au ot jiem u.c. Tad n k ideja, ko k ds cilv ks ar netradicion lu dom šanu sp j ievietot laikrakst vai cit di paust. Tas v l nenoz m , ka cilv ki jau n kamaj dien saprat s, k j r kojas, un dz ve uzreiz main sies. Diemž l dz ves inercei un ieradumam ir liels sp ks. Visdr z k š ideja paliks nepaman ta, nogrims citu aktualit šu straum , pat izrais s neuztic bu un aizdomas. Ja ar rad sies atsauc ba, rad sies ar cilv ki, kas taj paš av z šo ideju nosauks par t r m bl m un to vis di noz k s. Var iedarboties cenz ras sviras, kas liks mekl t citus inform cijas nodošanas kan lus. Ja ar ideja g s liel ku atsauc bu, par d sies alternat vas idejas. Piem ram, pašu nostiprin šan s caur kooper ciju, proletari ta revol cija, taisn bas mekl šana pie cara t ti a, kurš ir oti g d gs, tikai nezina vi a pavalstnieku patieso st vokli. T das alternat vas latviešiem tika pied v tas XX gadsimta s kum .

T tad, lai jauna ideja nestu aug us, tai j kr t jau sagatavot augsn . Bet augsnes sagatavošana var pras t daudz u gadu un daudz u akt vistu paciet gu darbu, ar drosn g ko cilv ku m in jumus pašiem k d ierobežot kopien šo ideju vismaz da ji stenot. Tieši tas bija v rojams Latvij XIX gadsimt . Ja run jam par kooper ciju, da ji šis ce š ir j atk rto, jo 50 padomju varas gados kooper cijas ideja tika liel m r aizmirsta vai izkrop ota.

2.1.1. Eiropas humanisms un sociālais pedagoģija

Latvijas priekšrocība bija tā, ka kooperācija jau bija sākusi sekmīgi attīstīties Rietumeiropā. No turienes šo ideju triptīva progresa jomā joprojām ietilpa, ar garīdzniekiem, kuriem bija cieša saikne ar parastiem cilvēkiem. Un tieši muižnieki un pilsētu augstmaģi Latvijā bija tie, kas pirmie sāka kooperāciju. Vienlaikus kooperācijas idejas izplatījās arī Krievijā, kurās sastāva bija nonākusī Latvija. Tad nu šo visu un citu faktoru iespaidā (senatņu tradīcija, rekrūšu izpirkšanas kases u.c.) kooperācijas ideja pakāpeniski aptvēra arī pilsētu iedzīvotājus.

Kooperācija faktiski ir **pašpalīdzība**, kas īsteno savstarpēju cilvēku sadarbību. XVIII gadsimta beigās Rietumeiropas intelektuāļi popularizēja ideju "**sniegt palīdzību pašpalīdzībai**". Tolaik to izpratīja, ka augstko sabiedrības kārtu pienākums ir palīdzēt zemākiem vošajiem nostāties pašiem uz sārmājiem, attīstītajos pieņemtās un aizbildniecības pierādītajos cilvēkos **pašdarbības un savstarpējās palīdzības** centienus. Kopumā šīs idejas atvasinājās no humanisma tradīcijas un koncentrējās sociālās pedagoģijas ziņā. Par vienu no tautas pacelšanas līdzekļiem tika uzskatīta biedrošanās uz **altruisma** (palīdzēt citam) un **solidaritātes** (viens par visiem un visi par vienu) pamatiem. Visus tos sabiedriskos darbiniekus, kas centušies tautā attīstīt savstarpējās palīdzības, pašdarbības un pašpalīdzības tikumus, var uzskatīt par kooperācijas idejiskajiem pirmcēlniekiem.

Rietumeiropā vispirms tie bija Šveices sociālpedagoģi **Johans Henriks Pestalocijs** (1746 – 1827) un tālāk **Emanuels Fellenbergs** (1771 – 1844) un **Heinrihs Šokke** (1771 – 1844). Viņi centās cilvēkos izkopt sabiedriskas tieksmes un spējumu palīdzēt sev. "Mācīties, nabaga audis, mācīties pašiem par sevi, jo neviens cits par jums negādās," rakstīja Pestalocijs. Līdzīgas idejas pāuda Pestalocija laikabiedrs **Johans Fridrihs Oberlins** (1740 – 1826).

Ir dokumentāri fakti, ka pie nosauktajiem sociālpedagoģiem mācīties braukuši nākamie kooperācijas ideologi **Roberts Ovens**, **Viljams Kings** un **Viktors Hubers**. Slavenais Šveices kooperators **Fridrihs Šērs** par to raksturojis Šokkes grāmatas *Das Goldmachedorf* izlasīšanas laikā.

Tāpēc ir pamats uzskatīt, ka pirmie Latvijas kooperatori un šīs idejas propagandisti nav tieši pilsētas iedzīvotāji Anglijā, Vācijā un Francijā izstrādātos kooperācijas modeļus, bet gan vispirms daudz mācījušies no pirmavotiem. Ar to, piemēram, izskaidrojams, kāpēc kredītkooperācijas pirmsākumi Latvijā bijuši agrāki nekā Raifaizena un Delīa-Šulces kooperatīvā Vācijā, lai gan tieši pēdējās pasaulē uzskata par kredītkooperācijas radītājiem.

2.1.2. Idejiskā darba iesākumi Latvijā

Pēc tam, kad 1827. gadā Zemgale bija plosījusī lopu mēris, "Latviešu avīze" 1828. gada otrajā numurā parādīja interesants raksts. Pastāv liela varbūtība, ka tas ir pats pirmais raksts latviešu valodā, kur runāts par saimnieciskiem un sociālajiem jautājumiem, kā arī pasniegta apdrošināšanas biedrības ideja. Tāpēc ir vērts šo rakstu pārskatīt.

"Vajaga nokaut vainagus un nevainagus lopus, kad mēris ceļas! To labi var sacīt, bet grūti izdarīt. Kas gan zemes kopjam to lielo skaidi atmaksās? Kas viņam palīdzēs to nelaimi panest? Lai mēs dibinājam, apakšaugstas valdīšanas uzraudzīšanas, vienu

gl bšanas l di pret t du lopu m ri. Ikviens, kas lopus tur, lai b tu zemnieks, pils tnieks vai kungs, lai maks ikgad no katra lopu gabala vienu sudraba kapeiku. Tas iztais tu uz saimnieku 10 l dz 20 kapeikas par gadu, un uz k du lielu muižu 2 l dz 4 rub us. Kad nu š nauda ikgad taptu salas ta un uz aug iem izdota, tad dr z san ktu pulka naudas, ar ko var tu pal dz t tam nelaim gam, kas savus lopus caur m ri b tu zaud jis. Ar no tiem v ršiem, kas no Guddu zemes pie mums n k, var tu k du maitu emt, tikpat pa kapeiku no gabala. Kad tad k d viet stais lopu m ris ir c lies, tad p c tiesas daktera atz šanas visi lopi t d viet taptu nokauti un ierakti, un p c, kad jau viss atkal skaidrs un t rs no lipšanas briesmas, tad nama t vs no gl bšanas l des dab tu tik daudz lopus, jeb naudu uz tik daudz lopiem, k vi š caur m ri zaud jis ir. Var b t, ka šis padoms skubina citus gudr kus un augst kus kungus šo lietu v l vair k apdom t un t du labu ietais šanu iecelt Kurzem un Vidzem .”

Z m gi, ka biedr b aicin ti apvienoties visu k rtu cilv ki. Raksta autors bija Biržu-Salas draudzes m c t js **Jakobs Florentins Lundbergs**. Lai ar p ris gadus v l k raksts par d jies ar v cu pres , tom r dz v š ideja tolaik stenota netika.

Starp idejas izplat t jiem Latvij vispirms minami Jakobs Florentins Lundbergs (1782 – 1858) un **Garls Mer elis** (1769 – 1850), kuri latviešu valod p rtulkoja, adapt ja un jau 1830. gad izdeva H. Šokkes gr matu “*Ciems, kur zeltu taisa*” (Šveic gr matas pirmpublic jums izn ca 1817. gad). Šokkes st sta saturs sum ir š ds.

Bijuš skolot ja d ls Osvalds, p rn cis no kara, savu dzimto ciemu Zeltlej atrod dzeršanas, net r bas, naida, aunu intrigu, nabadz bas un posta saplos tu. Osvalds ies k c n ties ar ciema krodzinieku, kuram visi par d un kurš faktiski p r mis ciem visu varu un teikšanu. C n ties n kas ar ar krodzinieku atbalstošo ciema vec ko, kuram sabiedr bas labums ner p. Osvalds pie em skolot ja vietu, lai savu tautas audzin šanas darbu s ktu jau ar mazajiem. Daudzu p u rezult t Osvaldam rodas sabiedrotais – jauns hum ni noska ots m c t js, kurš ar ir pilns v lmes pal dz t vienk ršajiem cilv kiem.

Ciem par Osvaldu s k izplat ties baumas, ka tam sakari ar pašu velnu un ka vi š prot tais t zeltu. Pie Osvalda s k ierasties ciema iedz vot ji un l gt, lai ar tiem iem ca zeltu tais t. Osvalds piekr t un katru aicina, lai tas ierodas pusnakt , kad ar notiks nepieciešam m c šana. T , cits par citu nezinot, pie Osvalda pusnakt ierodas 32 namu t vi. P c ilg k m p rrun m tie nodibina Zelta tais t ju biedr bu. Lai k tu par pilnties giem biedriem, katram j dod svin gs zv rests ar septi iem sol jumiem:

- 1) 7 gadus un 7 ned as neiet krog , bet iet uz bazn cu;
- 2) 7 gadus un 7 ned as nesp l t k rtis;
- 3) 7 gadus un 7 ned as netiks lietoti lamu v rdi, l sti un meli;
- 4) 7 gadus un 7 ned as j pavada darb un l gšan s; darbs j dara uzc t gi un uztic gi, nedr kst tais t par dus;
- 5) 7 gadus un 7 ned as t rumos nedr kst b t nez les, dz vok os nedr kst b t m sli – saimniec bai j b t t rai un sakoptai;

6) 7 gadus un 7 ned as pašu un b rnu miesai un dr b m j b t t r m;

7) kurš min taj laik lietos alkoholu, tiks izsl gts no biedr bas.

Kuri bijuši gatavi šos noteikumus pild t, snieguši p r galdu Osvaldam roku un svin gi teikuši: “Es gribu!” Bez tam Osvalds piekodin jis, lai biedri nevienam nest sta par notikušo un ar sav starp par to lai nerun jot.

Dr z vien krodzinieks iev roja, ka ciema v ri ir p rv rtušies un pie vi a vairs nen k. Krogs tri izput jis, bet ciema aužu tur ba un labkl j ba strauji k pusi. Pieaugušie s kuši

m c ties lauku darbu zin šanas, bet Osvalda jaun sieva Elizabete, kas bijusi ciema melderā meita, saimniec m m c jusi m jtur bu. Pak peniski ciem nodibin ta kr jkase, uzcelta kop ja virtuve (lai ietaup tu malku), koppienotava, kop ga maizes ceptuve, kop ga aug u ž v tava un ve as mazg tava, kop ga gan šana, miltu malšana, p avu m slošana un veikti citi kopdarb bas pas kumi.

Gr mat s ki, dz vi un t laini aprakst tas ar ciema aužu cilv cisk s un saimniecisk s attiec bas, kas stipri atg dina kooper cijas principus. P c laika gr mata izdota ar v cu valod .

Izdot gr mata nebija prec zs Šokkes darba tulkojums, bet gan piel gots Latvijas patn b m. Posta ainas tulkojum emtas tieši no Latvijas dz ves, t tad labi atpaz stamas. Sniegta vilinoša n kotnes aina, ar kontrastu pal dz bu grib ts las t jos rosin t dom šanu un ilgās p c lab kas dz ves. Diezgan talant gi m in ts laužt latvieša verdz bas gados ieg to psihi. Rakstur g k š s psihes paz me bija **pasivit te**, ta u nepieciešams bija rad t pašdarb bas stimulu, lai katrs ska i un p rliecinoši pateiktu: “Es gribu!”

L dz gas t mas tajos laikos tika izkl st tas ar “Latviešu Av z s”:

“Latviets pa aujas uz kungu un magazī u, ka pie tiem pal gs b s, kad pašam tr kums uzies; neapdom dams, ka tas nevar pie stas labkl j bas tikt, ka savu cer bu vair k uz citiem liek, nek uz sevi pašu.”

“Latvieši visvair k nicina gudr bu. Ja gudr ba vairosies, ja m c sies p c sava labuma no sirds dz ties, tad latvieša sta labkl šana vairi vairosies, un tie b s teicami starp vis m taut m. To ar jums run jis viens latviešu draugs.”

Par jauno nomas k rt bu las t jiem teikts:

“T jauna naudas b šana ikkatru skubina un m ca, vair k par sevi g d t un maz k uz citiem pa auties nek l dz šim, un tas ir labs. Kad tevīm uz tav m k j m vien j st v, tavas k jas paliks jo stipr kas. Bet kad tu visu savu m žu no otra liksies vad ties un cil ties, tad tavas k jas paliks v jas.”

“Latvieši paraduši pie iešanas spie i par atbalstu br t. Vi i var droši spie i pie malas mest un visiem skau iem par sp ti pam in t bez k das svešas pal dz bas staig t.”

Vai nevar tu teikt, ka š s domas ne maz k svar gas ar tagad, kad esam ieg juši XXI gadusimten ?

Lai izdotu gr matu, bija nepieciešama nauda. Vair ki labi noska oti cilv ki sol ja to ziedot, ja tiktū nodibin ta biedr ba latviešu gr matu apg d šanai. T k šis nodoms neizdev s, Mer elis sav av z *Provinzblatt* ievietoja rakstus, kuri aicin ja ziedot l dzek us “Ciems, kur zeltu taisa” izdošanai. Ziedot ju saraksti tika public ti av z . Ziedojuši ar latvieši. Mer elis par izdoto gr matu inform ja ar autoru J. Šokki, no kura v l k sa ma oti siltu v stuli. Par posta st vokli Latvij Šokke bija inform ts. L k, cit ts no vi a v stules to laiku tulkojum :

“[...] Man latviski run t pat k vair k nek Amerik run t angliski vai Francij run t ar lauciniekiem franciski, jo amerik iem un fran iem ir pie rokas liel ki pal gl dzek i, nek nabaga latviešiem. T tad ar tur v ciešiem j b t humanit tes apustu iem, starp kuriem J s esat viens no pirmajiem. Jo J su gr mata “Latvieši” – varb t Jums pašiem nezīnot – deva pirmo ierosin jumu v l kai dzimtb šanas m kstin šanai. Priekš k diem 5 vai 6 gadiem mani apciemoja barons Uexlīx no Livonijas, krietns v rs, kam man vajadz ja izkl st t par Šveices zemnieku pak penisku att st bu no vi u allemanisk s dzimtsb šanas l dz republik niskai br v bai. Vi š sol ja zelta laikus cilv cei L vonij . [...]”

Ta u ir un paliek b d g paties ba, ka c l kie un krietn kie darbi par labu cilv ku dzimumam j veic priv tperson m, kaut gan tas b tu vald bu pien kums, un mums j b t vald b m pateic giem jau par to, ka t s netrauc labos darbus. Ak, es esmu daudz vair k prastu cilv ku atradis starp t sauktiem lielajiem, nek vienk ršaj taut (es nerun ju par zin šan m un riš b m). K ds labums pasaulei no t , ka visa t saukt izgl t ba top tikai par ieroci z d t rptu barbaru rok s?

Ar stu baudu es las ju “Ciemu, kur zeltu taisa” v cu tulkojum . Tur es dab ju redz t to pagrimuma dzelmi, k d atrodas latviešu zemnieks, un k dai nav nek l dz ga Šveic . Es izsaku Lundberga kungam savu komplimentu par labi izdevušamies p rgroz jumiem, ko vi š ienesis, lai piel gotu st stu savai tautai.

Es v lu Jums ilgi darboties par sv t bu savai apk rtnei. J s rakst t, ka J s esot sirmgalvis? Bet vai t ds v rs k J s var k t vecs? Man ir 60 gadu, dr zi b s 61, bet es j tos jaun ks, nek tad, kad savu gadu skaitu rakst ju otr di – 16. Ja man b s agri j mirst, tad mani b s izn cin jis nevis vecums, bet jaun bas kv le, kur es velti, k nelaim gs m l t js, degu, cenzdamies labot un sv t ku dar t m su dzimumu.

[..] es jau sen esmu J s augsti cien jis, bet tagad esmu J s iem l jis k cilv ku; ka es neko t nev los, k dz vot pie Jums (ar krievu policijas at auju) J su Mer e muiž [..]

2.1.3. Pirm kooperat v literat ra un publik cijas

Visai prec zi varam izsekot ar ideju izplat šanai par kr šanas un aizdošanas biedr bu nepieciešam bu Latvijas pagastos. Liels iespaids v l pirms kred tkooper cijas s kumiem V cij bijis š d m publik cij m.

1. M c t ja Johana Teodora Berenta raksts “Latviešu Av z s” – “Zi as no k das pagasta l des Kurzem ”, kas nodruk ts 1832. gad .

2. M c t ja Jakoba Florent na Lundberga raksts “Latviešu aužu draug ” – “Zi as no k das l des Kurzem ”, kas nodruk ts 1832. gad .

3. M c t ja K r a Ludviga Kelbranta raksts “Latviešu aužu draug ” – “K du naudas l di m c t js Oberlins savai draudzei sag d jis, un k di aug i no visas vi a g d šanas v l tagad r das?”, kas nodruk ts 1833. gad .

4. “J na Pidri a Oberlina, citk rt Akmi ulejas m c t ja, dz vošana, v cisk valod sarakst ta no Dr. G.H. Šubert, tiem m iem latviešiem par labu vi u valod p rtulkota.” Latviešu Draugu biedr ba šo rakstu kr jumu izdevusi 1836. gad .

Berenta un Lundberga rakstos uzsv rta nepieciešam ba pagastos uzkr t savu kapit lu, kas izmantojams saimniec bas att st bai. L dz ar pašvald bu ties bu pieš iršanu pagastiem zemniekiem arvien vair k pašiem b s j r p jas par sevi, k ar j iev ro past vošie likumi. Ta u v l esot par agru zemniekus atraut no t viš i vadoš s rokas, tie v l esot j m ca, k pašiem pan kt labkl j bu. T l k tiek st st ts par k das kro a muižas gudru god gu un filantropisku p rvaldnieku, kam ar gr t b m izdevies p rliecin t zemniekus, lai tie da u no kro a sa emt s naudas neizt r , bet iegulda pagasta izveidotaj kr jkas , kura šo kapit lu ieguld s v rtspap ros, lai sabiedr bai no procentiem uzkr tos atspaidis gr t m dien m. P c dažiem gadiem zemnieku labkl j ba pagast s kusi augt. Nelaimes gad jumos un sliktas ražas gados zemniekiem tiekot izsniegti aizdevumi no pagasta l des. L dz ar saimniecisk s dz ves augšanu ce oties ar zemnieku mor lais un tikumiskais l menis. Oberlina darb ba draudzes lab bijusi vispus ga: vi š r p jies par “zemes kopšanas draudzes” dibin šanu, lauksaimniec bas pacelšanu, daž du amatu

apgāšanu, ceļu labošanu, ugunsdzēsības rakstus, jaunatnes audzināšanu u.c. Līdz ar to raksta.

“Tā kā dažas citas lietas, tātad ar dzimtajiem Oberlīniem to pie savas draudzes pavisam neieraudzāja, kad kas uz atdošanu naudu no kāda cita aizņēma. Pirmies kumos zemniekiem liels trūkums bija no aramiem rāķiem, un kad nu viņiem kāds rāķis gauži vajadzīgs bija un nauda nebija pie rokas, tad plūšīgiem naudas aizdevjiem nagos krita. Oberlīniem tāpēc par savu paša naudu jau iepriekšu tādus rāķus papildinājis. Saviem zemniekiem tos izdeva par to pašu naudu, ko pats bija maksājis, vai vēl tādāki, un tiem pircējiem brīva dāvana, lai tāpēc kartupeļu izrakšanas viņiem nomaksātu.”

Viņš arī tādus naudas līdzekļus ietaisīja, no kā naudu uz atdošanu varēja aizņemt, bet kas aizņēmts, tas bija tā kā svētība par dievu un ar visu taisnību bija atpakaļ maksājis. Kas pēc nolikta laika savus parādus nebija nomaksājis, tam uz kādu laiku naudu vairs neizdeva. – Akmiņu-lejniekiem gandrīz visiem daudz mazi parādi bija, ko no viņiem dzīvotiem aizdevjiem ikdienas varēja prātināt. Oberlīniem tā izdarīja, ka viņi ik gadus kādu mazumiņu pašā līdā sameta, no kā tad pamazām viņi parādus tika atmaksāti.

Daudz tādus notikumus, kur citi citam par labu visu nodeva, Akmiņu-lejniekiem varētu pieminēt, un ja visas tādas lietas gribtu pieminēt, ko padarītu gan nav tik grūti, bet ne kā tak kristīgam lestba ar radīšanu, tad mums daudz būtu jāstāsta. Ja kādam nabaga varam govīs nosprāgst, tad citi tālīt daudz samet, ka tas jaunu var pirkties; kad kādai jauna kājā taisa, tad tie jauni mudīgi audīs vakaros savā vaļā laikam saimniekam bez kādas maksas pie viņa darba palīdz. Tātad arī šie jaunie audīs tālīt ir gatavi, priekš kādā vājā cilvēka, vai priekš veciem to vajadzīgo zemes darbu padarīt.”

Johans Fridrihs Oberlīns (1740 – 1826) vairākos pētījumos tiek uzskatīts par kooperācijas pionieri Eiropā. Latviešu lasītājiem viņš tika raksturots tā:

“Oberlīna vārds no visiem, kas zināja, ko viņš bija darījis, visā Sprānū zemē, Vācijā, Šveicēru zemē, pašā Krievu zemē, ar godu tika pieminēts. Tāpat viņa augsta zemes kopšanas draudzība, kas jau sen ar prieku bija vārdam jābūt, ko viņš bija padarījis iekš tiem 50 gadiem, kamēr viņš savā draudzībā bija dzīvojis, viņam zelta goda zīmētāja.”

Oberlīns bija Strasburgas universitātes profesors 15 gadu vecumā iestājies Strasburgas universitātes studēt teoloģiju, 1763. gadā ieguvis filozofijas doktora grādu, 1766. gadā kļuvis par mācītāju Steintālā, kur nostrādājis 59 gadus. Labestības, iecietības un tīlā rīcības draudze viņu otiem ļāvis un cienījis. Oberlīns rūpējies ne vien par savas draudzes dvēselēm, bet arī saimnieciskām lietām: organizācija kopkrāni (malkas taupīšana); dibinājis zemnieku biedrību, kurā rosījis sacensības un uzlabotības darbu; dibinājis lopu apdrošināšanas biedrību pret sargāšanu; organizācija ugunsdzēsību biedrību, dibinājis krājuma un aizdevumu kasi; nabagu kasi, kas izsniegusi sociālos pabalstus, kā arī visā Eiropā slavenu bērnu skolu. Līdz ar rakstu krājuma izdošanu viņš daudzpusīgā pieredzē jau 1830. gados kļuva zināms arī latviešiem.

Krājuma un aizdevumu kases bija krājumu sabiedrību priekšteči, tāpēc visā līmenī nevar saukt par pilntiesīgiem kredītkooperatīviem. Kredītkooperācijas ideja ne tikai kļuva par humānā iedvesmoti centieni, bet arī nemantgāšanās iras pasargāt no augstajiem. Viens no pirmajiem mēģinājumiem sagādāt līdā kredītu vienkrājumiem cilvēkiem bija Līterri praktiskā biedrības direktora mācītāja **D. Venda** 1836. gadā iesniegtais priekšlikums ierīkot lombardu, kas izsniegtu aizdevumus pret rokas līdā. Priekšlikums gan guvis vārdisku atbalstu, tāpēc līdā praktiskāi darbības nav nonākusī. Tikmēr presē parādījušies vairāki ierosinājumi krājuma kases savstarpējai izmantot aizdevumu

izsniegšanai. Šai ziņā atkal izcēlies Karls Merelis, kas rakstus par šo tēmu publicēja l dz pat viņa avīzē *Provinzialblatt* aizliegšanai 1838. gadā. Viņa galvenā tēma bija šādas:

- 1) atsvabināt nabaga aizņēmumus no augstajiem;
- 2) rast iespēju noguldīt jiem maksimāli augstu procentu likmi;
- 3) atstāt naudu to pašu aprindu rokās, nekur ne savākt;
- 4) veicināt un kreditēt priekšsarakstus.

Merelis savos rakstos norādīja, ka tieši kredītkooperācijas pamatprincipiem. Vienīgā atšķirība, ka viņš ar vislabākajiem nodomiem ir pierādījis sociāli sīkākās idejas, liekot lielās cerības uz tautas vadību, nevis ko krtu puses, par maz uzsvērot pašu ieinteresēto cilvēku pašdarbību un pašvaldību nozīmību. Taču jāatzīst, ka tajā laikā tika bijusi attaisnojama pieeja, jo latviešu pašapziņā vēl nebija tik augstcēlusi, lai paši pilnībā uzņemtos atbildību par savu dzīvi. Cilvēki arvien bijuši pasīvi, gaidījuši atbalstu no augšas. Tāpēc bija svarīgi ieviest pakāpenību. Merelis aieieiktie soļi bija domāti cilvēku pakāpeniskai sagatavošanai uz pašdarbību, tāpēc to var uzskatīt par kooperācijas priekšskolu.

Vēl vairāk – l dz gads publikācijas reizēm izrādījās p rlietu drosmīgas vai pat pagrāžas, jo cilvēku vairākums uz šiem jumiem raudzījās ar lielu neuzticību. Nereti bija nepieciešami gadu desmiti, kamēr kāds aicinājums uz biedrošanos stenot dzīvī. Piemēram, piena pārstrādes un pārdošanas kooperatīvus sāka propagandēt jau XIX gadsimta astoņdesmitajos gados, bet pirmie saimniecību biedrības dibinātas tikai 1909. gadā. Tomēr nevar apgalvot, ka šīs publikācijas nebija nekādas nozīmes. Svarīgākie, ka daži tās pieņēma un pakāpeniski paši sāka sludināt l dz gads idejas. L dz ar to auga idejisko cēnītu pulks un arī iespāids.

Interesanti, ka latviešu saimnieciskā atmoda attīstījās l dztekus nacionālajai atmodai, turklāt p d j virzījās priekšu. Latviešu biedrošanās pirmā forma bija dziedātāju kori, no kuriem izauga dziedāšanas biedrības ar valdības apstiprinātiem statūtiem. Pirmās lielās mēģinājuma biedrības kums bija Jura Neikena 1864. gadā. Dīkosar kotie dziesmu svētki, kuros piedalījās daudzi kori. Kopš tā brīža biedrošanās vilnis sāka aptvert visu Latviju, un tieši pēc 10 gadiem biedrošanās p rsvieds uz saimnieciskā lauku, dibinoties latviešu krījaizdevu sabiedrībām Dundagā un citur. Tāpēc saimnieciskā pašdarbība var uzskatīt par vienu no vispārīgās tautiskās atmodas formām.

XIX gadsimta vidurda s asa nepieciešamība un visi priekšnoteikumi kredītkooperācijas attīstībai Latvijā. Labas un līnu cenas nokrita, bet dažādu maksājumu apjoms strauji pieauga: rente muižniekiem par mājām, mājupirkšana, labošana un celšana, maksājumi muižnieku kredītbiedrībām, nodokļi valstij, zemes kasei, draudzei un pagastam, maksājumi ugunsbiedrībām, zemes meliorācija, darbarīku iegāde, arvien augošs algas gājumiem u.c. Strauji pieauga trupju skaits un parādījās jiem.

1856. gadā literāri praktiskā biedrība Rīgā sarīkoja **Eduarda Holandera** (1820 – 1897) priekšlasījumu par kooperāciju Vācijā, kas plaši atspoguļojās presē. 1858. gadā Holanders personīgi apciemoja Šulci-Deli un Vācijā un iepazinās ar kredītkooperatīvu praktisko darbību. 1859. gadā literāri praktiskā biedrība dibināja komisiju kooperatīvu veidošanai Rīgā. Visveiksmīgāk izrādījās 1862. gadā dibinātā Galdnieku un krīslinieku sabiedrība, bet darbojās ar citi amatnieku kooperatīvi kopīgām materiālu iepirkšanai un ražojumu pārdošanai. Tajā pašā gadā biedrība dibināja pirmo aizdevu kasi (“Rīgas Amatnieku aizdevu kase”), kurai statūtos uzrakstīja Holanders un kura apkalpoja

galvenokārt amatniekus. (Krievijas autori par pirmo Krievijas kredītbiedrību uzskata jau 1813. gadā Rīgā dibināto savstarpējās palīdzības sabiedrību "Atjaunot draudzību", kurai bijuši savi statūti.) Šajā periodā notika dzīvā sarakste ar visu kooperatoru Šulci-Deli. Pārējais piekrita Literāri praktiskās biedrības uzaicinājumam 1866. gada ierasties Rīgā, lai izklāstētu savus uzskatus par sociālo jautājumu risināšanu no kultūrvēsturiskā, tiskā un saimnieciskā viedokļa, taču Krievijas valdība šo braucienu neatļāva. Šie notikumi noteica, ka ar latviešu propagandistiskā sludinātāja Šulces-Deli kredītkooperācijas principus, lai gan lauku rajoniem daudz piemērotākas būtu Raifaizena tipa kredītbiedrības.

Par talantīgiem kredīšanas un kooperācijas sludinātājiem izauga arī vairāki latviešu publicisti. Vispirms mināms **Juris Alunāns**. Lūk, viņa domas no "Mijas Viesis" 1857. gada publicētā raksta "Kredītuve".

"Bet katru cilvēks savu labumu var veikt, ja ne caur to, ka taupīgi un stingri dzīvo, lai arī šodien spēki un veselība nemācījas un vecumam bēdas nav jāredz. Pie tam kredītuve ļauj daudz pieņemt. Jo nauda, ko tu kredītuve ieliec, nestāpāvai; tā ar strādā un tev bezpeļņas palīdz citu naudu samantot. Tātad tu, ja tu iegādāies kaudu un sataupīsi kredītuve paglabā, vairs viens pats nestrādā, bet jāesiet divi, kas pelniet, proti tu un tā nauda kredītuve. [...] Turpretī, tu trijvari palīgt par palaidnieku, ja tu savu naudu neieliec kredītuve. Jo tad tu savu naudu ir gribams nevari saturēt. Tāpēc kredītuve ir un paliek ļoti teicama iestāde, kas ļauj daudz tūkstošiem palīdzēt jušas uzķīmt."

Par kredīšanas tikumu jau 1832. gadā rakstīja "Tas latviešu draugs":

"Dažs cilvēks ļoti ir kritis liels nabadzība, savā darbā laicīgi nezināms, kā viņam savi peļņi bija jātaupa. Viņš laicīgi krietni gan strādāja, bet dienas algu dabūjis domāja: tā ir maza lieta, un drīz atkal visu iztērēja, kas no Dieva svētības viņam bijis rokā. Cits gan prot pa rubliem salikt, bet kad desmit kop, tad šāds tās draugs nekā, lādā, lai viņam dod, svētī solāms pēc mazlaika atdot, un lādā! – nedz draugs, nedz rubli atpaka griežas."

Idejiskā sagatavošanai kredītkooperācijai neaprobežojās ar kooperācijas principu skaidrošanu, bet paši asi uzsvēra kredītbiedrību dibināšanas galveno iemeslu – aunu, ko nodara augot viņiem, kuri par aizdevumu plāšot līdz 200% gadā. Un kā sekas – masveida trūpes. Protams, var strādāt ties, vai augošā bija galvenais iemesls vai tikai blakussekas, taču, atbilstoši tajā laikā valdošajai noskaņai, ienaidnieka tās tika piedēvētas ebreju tautības augot viņiem. Lai gan dažas avīzes uzsvēra, ka par turīgiem kļuvis latviešu saimnieki nav ne par kriptānu labāki. Lūk, daži šo publikāciju piemēri.

Reinis Kaudzē 1879. gadā rakstīja:

"Tagad jānaudas aizdevīti tik nekaunīgi lielus augus no nabadzīgiem autiņiem plāš un tos kā vampīrus lādā beidzamam izsūc, kā gan būtu jāvaldība te kādu padomu atrastu."

„Mijas viesis” 1881. gada pirmajiem rakstīja: „Okcionus sauc katru svētdienu pie baznīcā galvenaturam skaitlī, pie kam mums strādā katru dienu lādā vālam vakaram.” „Balss” 1884. gada 18. numurā ziņoja par pieciem saimniekiem Vecgulbenes pagastā, kuri dā saimnieciskā mēģinājuma pakārušies.

„Balss” 1882. gada 28. numurā rakstīja: „Vai tas nav bijis un vēl nebūs, ka dažām labām naudas trūcībām pienāks. Kur griezties? Ej pie žēlā – dubulti maksā, ej pie bagātnieka, jāmaksā 25,50 jeb vairāk procentes.”

“Balss” 1890. gada 82. numur rakst ja: “*Kandavas kr jaizdevu kase par m reniem procentiem aizdod naudu, caur ko nav j kr t ž du rok s. V l tagad dažs labs zemkopis v rgst, kas bij kritis ž de u nagos.*”

Lapas M rti š 1883. gad “Baltijas V stnes ” rakst ja: “*Amatniekiem un rokpe iem vajadz b s bij j kr t š du t du aug ot ju un izs c ju rok s, kuri naudu aizdodami ma par m nesi 5 un vair k procentes un kuri ar ties bu peln juši palamas v rdu “r kles griez ji”, k audis tos nosaukuši. [...] Min tai kr šanas un aizdošanas kasei ir nu tas sv t gs uzdevums savus biedrus izsarg t no t da posta.*”

“Balss” 1882. gada 35. numur raksta: “*Dažs labs mekl pal gu pie paz stam melnb rzdain Mozus b rna un sola 25 – 30%. Saprotams, ka Izrae a b rni t das labas “rebes” nelaiž gar m, bet piepl š v l kl t dažu sieci u lab bas jeb p ru kartupe u.*”

Bet “Baltijas V stnesis” 1888. gad par Vecsauli rakst ja t : “*Aug ot ji ne ž di, bet pašu tautieši – saimnieki. Naudu aizdodot uz 20 un vair k procent m. Dažs saimnieks ielicis savu m ju bank , lai ar aiz emto naudu var tu tais t rebes. Šie asins s c ji tom r it mier gu pr tu sa em š s procentes un aukst m asin m noskat s, k vi u upuris c nas, kam r tas vairs nesp j... Pie tam vi i v l m dz iztur ties t , k kad šiem nelaim gajiem padar tu seviš u labumu un par to izpeln tos lielu pateic bu.*”

T pati av ze 1891. gad v st ja: “*B rbel tr s saimnieki-zemkopji nodarbojas ar aug ošanu. Apr inot 20 un vair k procentes gad . Kau u gan tuvum Šenbergas miesti esot kr j- un aizdevu kase, tom r šo v ru veikals braši ziedot.*”

T daž diem l dzek iem notika c a par zemnieku iesaist šanu kr jaizdevu sabiedr bu kust b . Uz kred tkooperat vu dibin šanu akt vi mudin jušas t laika latviešu av zes, kas sniegušas plašas zi as par jau nodibin tiem kooperat viem, gan public jušas rosinošus rakstus. Ies kum š das publik cijas vairum par d juš s „Baltijas V stnes ”, v l k – ar „Bals ”, „T vij ”, „Dienas Lap ” un „M jas Vies ”. Bez tam j em v r , ka milz gu idejisk s sagatavošanas darbu veica ar lauksaimniec bas biedr bas Vidzem un pašvald bas Kurzem . Š s organiz cijas tad ar praktiski pal dz jušas dibin t kred tkooperat vus. Kurzemes pašo st vokli noteikusi agr k dzimtb šanas atcelšana un Kurzemes gubernators **Pauls Lilienfelds**, darbinieks, kurš augstu v rt jis kred tkooper cijas noz mi tautsaimniec b . Vi š 1871. gad vis m Kurzemes pagastu vald m izs t ja kred tkooperat va paraugstat tus un ieteica t m sekm t KS dibin šanu

2.2. Kooper cijas pirms kumi l dz XIX gadsimta vidum

2.2.1. Savstarp j s apdrošin šanas biedr bas

Ja modernie kooperat vi Latvij s ka darboties XIX gadsimta otraj pus , tas nenoz m , ka pirms tam nebija nek du kopdarb bas formu, kuras liel k vai maz k m r iespaidoja ar t l ko kooperat vu att st bu. Visrakstur g k s un izplat t k s biedr bas bija savstarp j s apdrošin šanas kooperat vi. Ja citiem kopdarb bas paveidiem galvenais m r is ir virz t dz vi uz priekšu, to uzlabot, vai nu samazinot darba izdevumus vai palielinot ien kumus, tad apdrošin šanas biedr bu uzdevums bija pasarg t jau pan kto, nodrošin ties pret nelaimes gad jumiem, stabiliz t dz vi.

Apdrošin šanas kooperat vi dal j s div s grup s: mantas apdrošin šanas biedr bas, pie kur m pieder ja ugunsapdrošin šan s, krusas apdrošin šanas un lopu apdrošin šanas kooperat vi, un soci l s apdrošin šanas biedr bas, no kur m rakstur g k s bija b ri u un atrait u kases, b ru kases un rekr šu izpiršanas biedr bas.

2.2.1.1. Ugunsapdrošin šanas biedrības

Pirmās ugunsapdrošināšanas biedrības dibināja Rīga un Liepāja. Jau 1739. gadā kungs Heinrihs Švarcs Rīgas rīcībā ierosināja pēc Berlīnes un Kņigsbergas parauga dibināt ugunsdzēsības, taču praktiski šīs idejas virziena nav tikuši sperti. 1951. gadā dzimst ierosinājumu iesniedzis birnieks Vegešākis. Šoreiz rīcībā jānosaka komisija, kas jānosaka šīs jautājumu tīkuma virzīšanai. Pēc trim gadiem komisija iesniedza rīcībā savus atzinumus. Viens no tiem bija, ka biedrība, lai tā varētu darboties, jāiestājas visiem namu īpašniekiem un jāsavāc vismaz 400 tūkstošus dālderu. Rīcībā obligāti jānosaka šāns princips: noraidīsi, bet laudāsi uzsaukumu, lai paliecinātos, cik daudz īpašnieku izteiks vēlšanos apvienoties biedrībā. Atsaucība nebija liela, tāpēc par ugunsdzēsības dibināšanu atkal spriests tikai 1765. gada 15. aprīlī. Un 9. septembrī tā apstiprināja šīs statūtas.

Ugunsdzēsības pavalsts bija, ko veidoja rīcības, liels un mazs ilde pārstāvis. Darbu kā sāka 1766. gada 1. maijā, kad bija sasniegts pieteikto apdrošināmo pašumu taksāts svērtības pārdzītais minimums – 300 tūkstoši dālderu. Tā bija pirmā ugunsapdrošināšanas biedrība ne vien Latvijas teritorijā, bet arī visā Krievijā. Tās nosaukums – **Pirmā Rīgas savstarpējā ugunsapdrošināšanas biedrība**. Priekšdzīvē bija rīcības pārdzīvis, statūti nepārdzīva ne biedru kopsapulci, ne rīcības komisiju. Vadošā rīcība tika ieviesta “atšaidītais netiešs svērtības”, jo ne visi pārdzīvotāji locekļi bijuši biedrības biedri. Iestāšanās biedrībā bija jābrīvēt tā, taču kādu laiku nedrīkstēja nosaukties ugunsdzēsības izstāties. Apdrošināšanai jāpērtas tikai mērkas, kas atradās ar valni ierobežotajās pilsētās. Dzīvojamie nami tikuši apdrošināti par 2/3 no to taksāts svērtības, bet noliktavas – par pusi svērtības. Iemaksas maksimums bija 12% no apdrošināšanas summas. Ja kā patiešm nodeguši, līdžekus zaudējumu atlīdzībai vajadzības gadījumā savācā repārtīcijas cēno biedriem. Saemtā zaudējuma atlīdzība bija jāobligāti jāizmanto nodegušās kā atjaunošanai.

Biedrības darbība attīstījās sekmīgi, jo 1783. gadā bija apdrošinātas 97% no visām mājām. Ugunsgrābības bija visai maz – tikai 27. 16 gadījumos bija jāizmanto repārtīcija, bet 11 gadījumos atlīdzībai jāpērticis ar kā esošo summu. Pārīpeniski biedrības darbība demokrātīzējās, un 1755. gadā sānā kusi pirmā biedru kopsapulce. Tā arvien ugunsdzēsības darbojās rīcības aizbīdīniecība. 1825. gadā, atsaucoties uz biedru neapmērīnītu, atlīdzību noteīca 100% apmērīno kā taksāts svērtības. Tas atvīeglojīsa emtārī hipotēkārī kredītu.

XIX gadsimta 20 – 40. gados Rīgā darbība sāka vairāk privātī apdrošināšanas kompānījas, kā bija dibināts kā pērtas organizācijas, tā tad radās konkurence. 1863. gadā pabeīdza Rīgas vānā nojaukšanu, kā iepriekš noteīca biedrības darbības teritorīju. Līdž ar to bija nobīedusi vajadzības pārtī lielām reformām. 1862. gadā biedru kopsapulce noteīca, kā dzīvēnī veīcamas pārtīmas un ievīlīja redakcijas komisīju grōzījumu projekta izstrādīšanai. Dīvarpus gādū laikā esot izstrādīti trīs grōzījumu projekti, pārtī kuriem biedru kopsapulce apstīprīnī jājauno statūtu projektu, kuru iekšlīetu ministrs apstīprīnījis 1864. gadā. Jaunajos statūtos bījuši šī dzī grōzījumi: darbības rajons jāpārtīlīnīts līdž Elizabetes ielai; atcēlta prasība par obligātu nodegušās kā atjaunošanu; biedriem dōtā atāuja no biedrības izstāties; fōnda uzkrāšanai ik gādū bīja jāmaksā 1/20% apmērīno apdrošināšanas summas, iemaksas emšana tiek pārtītraukta, kā fōnds līdžīnījis 5% apmērīno apdrošināšanas kopsummas; saglābā tā vienreiz jāiemaksa 1/8% apmērīno apdrošināšanas summas; vajadzības gadījumā arvien var jāizmanto

repartciju; enerģitācija bija jāveic pēc vajadzības; pavaldei bija pienākums katru gadu iesniegt darbības pārskatu pilnsapulcei.

19. dzimnīkuma sākumā Pirmās Rīgas savstarpējās ugunsdrošības šānās biedrības reformējās par modernu kooperatīvu, lai gan biedru skaits tajā saruka. Kad sākās pasaules karš, biedrības uzkrātie fondi, kas bija ieguldīti vērtspapīros, zaudēja savu vērtību. 1921. gadā biedrība reorganizējās par akciju sabiedrību.

Šai biedrībai bija liela nozīme kooperācijas attīstībā Baltijā un visā Krievijā, jo šim piemēram netrāka sekot. Neveiksmīgā darbība beigu periodā izskaidrojama ar to, ka biedri nav jutušies pilnīgi droši, jo biedrības fonds bija nepietiekams lielu ugunsgrāku gadījumā, kā arī nebija drošības pret iespējamām papildu maksājumiem, ja zaudējumi pārsniegtu uzkrātā fonda iespējas.

Liepjas savstarpējās ugunsdrošības šānās biedrības dibinātā 1797. gadā, tāu pirmos 30 gadus dzīvojis nabadzībā sliktas darba organizācijas dēļ. Pilnveidīga darbība sākās tikai 1834. gadā, kad sākās jaunie statūti. Reorganizācija izpaudusies, repartīcijas principu aizstājot ar ikgadīgas apdrošināšanas iemaksas jeb prēmijas ieviešanu. Liepjas biedrība kļuva unikāla ar to, ka tā pirmā pasaulī savā vadībā prēmijas ar ugunsdzēsību iestādī.

Statūti paredzēja gada iemaksu ¼% apmērā no vērtības koka mājumiem un 3/16% apmērā – marmāriem. Neraugoties uz niecīgajām prēmijām, rezerves kapitāls triju gadu laikā 1860. gadā sasniedza 8,35% no risku kopsummas. Statūti paredzēja arī biedru papildu atbildību līdz 10% no apdrošināšanas summas, kas maksājama, ja liela ugunsgrāka gadījumā zaudējumi nevar segt no uzkrātā fonda. Par Liepjas biedrības darbību atzinīgi rakstījis Karls Merelis.

Ja Pirmās Rīgas ugunsdrošības šānās biedrība rēķinās tikai par marmāriem Rīgas centrā, tad koka nami nomalā bija ļoti neapskaužami – stāvoklī. No 1559. līdz 1812. gadam Rīgas priekšpils tās 8 reizes pilnīgi nodegušas! Avārijās bijis aizkustinošs raksts par koka 66 gadus vecu pilsoni, kurš savam žēlī pieredzējis 4 ugunsgrākus, kuri katru reizi iznīcinājuši viņa māju. Atsaukdams uz vairākiem sēdībām, Krievijas valdība 1797. gadā izsūtīja priekšrakstu Rīgas rītei, lai tie iesniedz savus priekšlikumus saistībā ar stāvokli Rīgas priekšpils tās. Rīgas rītskugs Bulmerings izveidojis priekšpils tās iedzīvotāju pārstāvju komisiju, kas ieteikusi dibināt priekšpils tās apdrošināšanas biedrību. Rīte šo atzinumu pieņēma un iesniedza attiecīgajam Vidzemes guberņaspavaldei. Ar to šīs aktivitātes arī beigāsies.

Tikai 1803. gadā nācis ierosinājums no apakšas. Aptiekārs Šilhorns un grāmatvedis Kollins iesniedza rītei priekšpils tās ugunsdrošības šānās biedrības plānu un lūdzis tās aicināt iedzīvotājus iestāties biedrībā. Rīte tam piekritusi, ievietojusi avārijas sludinājumu un noteikusi pierakstīšanas termiņu, kas valdībai jāpārrēķina. 1803. gada 23. decembrī notikusi interesanta sapulce, kas ieviešja biedrības administratorus un priekšsēdētāju (uzvārds Noienkirhens). Statūtus vispirms apstiprināja Vidzemes guberņaspavalde, tad vēlreiz Rīgas rīte. Līdz ar to **Otrās Rīgas savstarpējās ugunsdrošības šānās biedrības** savu darbību uzsāka 1804. gada 6. decembrī.

Otrās Rīgas biedrības statūti bijuši daudz demokrātiskāki un ar racionāliem. Biedrības priekšsēdētāju ieviešja rīte, bet pārējos locekļus – biedru kopsapulce. Administrācija ieviešja uz 3 gadiem. Balss tiesības gan bijušas tikai tiem apdrošinātajiem, kuru pašuma vērtība bijusi ne mazāka par 2000 dālderiem. Iestāšanās un izstāšanās brīvība, tikai pirms izstāšanās biedrībā bijis jāpaliek vismaz 3 gadus.

Apdrošinātā tikai puse no taks t s pašuma v r t bas, tomēr kadastr bijusi j raksta pilna taks t v r t ba. Maksājumi aprīniti ne no apdrošināšanas summas, bet no kadastr l s v r t bas. Iestājoties bija jāmaksā $\frac{1}{4}\%$ no taks t s v r t bas, bet otrajā un trešajā gadā – $\frac{1}{8}\%$. Par turpmākiem maksājumiem jālemj biedru kopsapulcei. Zaudējumu atlīdzība izlietota ne vairāk kā trešceturtdaļa no fond uzkrātās summas. Ja tas nepietiek, jāizmanto repartīcijas mehānisms, turklāt no katra biedra jāņem ne vairāk par 5% no apdrošinātā pašuma taks t s v r t bas, t.i., 10% no apdrošināšanas summas. Līdz 1862. gadam repartīcija tika izmantota tikai divās reizēs. Zaudējumu atlīdzība bija obligāti jāizmanto ku atjaunošanai. Vēl jāpiezīmē, ka biedru administrācija darbojusies bez atlīdzības.

Abu biedrību emblemā bija attēlotas divas sadotas rokas.

Līdz 1858. gadam biedrība bija apdrošinājusi 1141 ku un darbojusies visai sekmīgi. Kopsapulce nolēmusi atteikties no ikgadējā prēmiju maksājuma. 1819. gadā mainīti statūti, paaugstinot iestāšanās maksu no $\frac{1}{4}$ līdz $\frac{1}{2}\%$ no taks t s v r t bas, atsakoties no prēmiju un atstājot zaudējumu repartīcijas principu, tā u noliedzot brīvību izstāties. Vēl kā novērojams šos grozījumus v r t juši k šoli atpaka.

Pēc netiešas informācijas var spriest, ka otrajā biedrībā darbojušies arī latvieši, lai gan to patsvars bijis neliels. Der minēt, ka divus termiņus šo biedrību vadījis latviešu draugs Garlībs Merelis. 1819. gadā viņš savlaicīgi nācis ar priekšlikumu par visu Vidzemes pilsētu apvienošanu kopīgā apdrošināšanas biedrībā. Faktiski tas bija labi pamatots priekšlikums dibināt kooperatīvu savienību, kas tajā laikā bija revolucionāra ideja pat pasaules mērogā.

Otrā biedrībā ir trīs reāli jūsi uzprivātās konkurences rašanās. Biedrus nav apmierinājis noteikums, ka apdrošinātā var tikai pusi no taks t s v r t bas, kā arī lielrētes aizbildniecība. Pēc a.s.m.c. mēģinājumiem grozīti statūti šķīsties spēkā 1862. gadā. Cū periodā nāca valdības priekšlikums apvienot abas biedrības, kas palielinātu to iespējas, tā u pirmā biedrība šo priekšlikumu noraidījusi, priekšpilsētu iedzīvotjus uzskatot par necienīgiem partneriem. Jaunie statūti biedrību pilnīgi atbrīvoja no rētes aizbildniecības, ieviesa ikgadējās prēmijas, dibināja rezerves fondu, apdrošināja visu taks t v r t bu, paredzēja brīvību izstāties. Tik revolucionāri grozījumi bija iespējami, pateicoties valdības atbalstam.

Biedrības statūti tika grozīti arī 1973. un 1902. gadā, tā u arī otrā Rīgas biedrībā pēc kara reorganizācijas par akciju sabiedrību. Reorganizāciju veicināja valdības aizliegums Latvijā darboties rēstvalstī apdrošināšanas sabiedrībām. Tad nu atbrīvotais kapitāls ieplūda abās minētajās biedrībās, bet ar noteikumu, ka tām jāpārņemtojas par akciju sabiedrībām.

2.2.1.2. Krusās apdrošināšanas biedrības

Ar tās Latvijā pirmie dibināja muižu pašnieki, pārsvarā vācieši. Iemesls bijis lielie krusās postījumi, kas Latvijā laukus piemēklājuši 1826., 1827. un 1829. gados. Iniciāta vācnieki no muižnieku dibinātās Vidzemes ekonomiskās sociātes. Savukārt šo ideju aizguvusi no Leipcīgas un Berlīnes biedrībām, kas dibinātas jau agrāk. Sociātes biedru izstrādātās statūtas 1832. gadā apstiprināja iekšlietu ministrs, tā u **Vidzemes savstarpējās krusās biedrības** savu darbību sākusi jau 1831. gadā.

Statūtos ierakstītie principi bijuši šādi. Biedrība dibināta uz pieciem gadiem, tajā iestāties brīvprātīgi varējuši vācnieki un arendatori, mēģinātji un kro

muižu arendatori. Apdrošināt varjis redzu un ziemas kviešus jumus. Jau iestjoties tika noteikta maksimālā varbūtējā zaudējumu vērtība (augstākās ražas apmērs). Biedriem bija jāmaksā ikgadējā procentā 1% apmērā no augstākās ražas vērtības, turklāt iemaksu varjis veikt divos termiņos. Papildu maksa nav paredzēta, taču, ja zaudējums nevar tūlīt segt ar fonda līdzekļiem, brīvās līdzekļu sadalītā atbilstoši zaudējumiem, bet iztrūkstot, daļu segtu no tuvākajiem termiņiem košajiem maksājumiem. Biedrību pavalde jūsi virsvalde un iecirkņu pavaldnieki, un tādā veidā Vidzemes ekonomiskās sociālās aizbildniecības. Biedrības likvidācijas gadījumā uzkrātais fonds sadalīts biedriem proporcionāli viņu iemaksām.

1835. gadā krusas biedrība apvienoja 178 biedrus un uzkrātais kapitāls sasniedza 4948 rubļus. Tā kā biedrība darbojusies ar panākumiem, nolemts tās darbību turpināt. Vēlāk tās kusi ar vasarju apdrošināšanu. 1854. gadā pēc šīs biedrības parauga sākās dibināties arugunsapdrošināšanas biedrības, kā arī apstiprināti **Kurzemes savstarpjās krusas apdrošināšanas biedrības** statūti. Tā upe dēj savu darbību nav uzsākusī, tūpe c 1857. gadā tās dibināšana pasludināta par nenotikušu. Kurzemes biedrības sāka darboties tikai 1861. gadā.

Interesanti, ka jau XVIII gadsimta 30. gados presē diskutēts par krusas biedrību dibināšanu ar latviešu zemniekiem. Rakstu Garlāba Merēa avīzē *Provinzialblatt* ievietojis Vecpiebalgas muižas pavaldnieks Augusts Hagenmeisters. Višnorādījis, ka argrāfa Dmitrija Nikolajeviā Šeremetjeva gādībā Haselau muižā netālu no Tērbatas nodibināta zemnieku krusas apdrošināšanas biedrība, kā arī izteicācerību, ka šīmiem rām sekos citās vietās. Tomēr neviens labvēlīstajā laikā nav atsaucies.

2.2.1.3. Savstarpjās palīdzības biedrības

Pirms parādījusies brīvās kases un atraitņu, bērņu kases, kuru uzdevums bijis izsniegt vienreizēju palīdzību kases dalībnieka miršanas gadījumā. Tās dibināšana notikusi kristīgās ticības kulta iespaidā, kas prasījis arī godbijību izturēt pret aizgājušajiem. Dažubrīvās kases statūtos esot tieši atgādīti, ka daudzi godīgi cilvēki pēcnēs neatstāj pietiekoši līdzekļus, lai viņus godam apglabātu, kā arī Kristus norādījums palīdzēt atraitnes un bērņus. Vairākos statūtos atrodami pat citi tie no Evaņģēlija.

Ir netiešas norādes, ka sociālais apdrošināšanas rakstura biedrības Latvijā pastāvējušas jau XVII gadsimtā, jo, piemēram, Rīgas 1710. gada kapitācijas aktā raksturo: “Tāpat ar visas pilsētas iestādes, kolonijas, cunftes un biedrības paliek neaizskartas.” Bez tam ar katras cunftes noteikumos bijusi prasība sniegt palīdzību grūtībās nonākušajiem amata biedriem.

Sevišķi rosīgi savstarpjās palīdzības biedrības sākās dibināt XIX gadsimta pašsākumā un šis process turpinājies visu gadsimtu, līdz šīs funkcijas sākusi pārņemt valsts sociālais apdrošināšana. Ar šīs organizācijas sākotāji dibinājuši galvenokārt vācieši un citi cittautieši, taču ir dokumenti par “Bērņu naudas lādi”, kas dibināta 1838. gadā. Aprakstos atrodamas ziņas par biedrībām, kas darbojušās uz mutiskās vienošanās pamata.

Biedru sastāvs ir bijis dažāds: gan noteiktas profesijas vai kārtas pārstāvjiem, gan – vismācītiem. Lielkoties biedrības bijušas brīvprātīgas, ar pilngu vai daļēju pašpavaldi. Līdzekļus tūmgādājušā biedri. Bieži vien biedru maksimālais skaits bijis ierobežots, piemēram, 221 vai 300. Bērņu kas “Der Gute Wille”, kas dibinājusies 1806. gadā, varējušā iestāties zināmvēri, civilie dāi, tirgotāji un amatnieki. Pirmie 41 biedru skaits jušies kases dibinātāji, kas veidojušā komiteju. Komiteja katru otro gadu dibināšanas

dien iev l jusi 5 administratorus jeb valdi, kas k rtojusi visas kases lietas. Valdes locek i vienojušies par pien kumu sadal šanu. Seviš i svar gi bijuši kasiera pien kumi.

Augst kais l m jorg ns biedr b “Der Gute Wille” bija komiteja, kas iev l ja valdi, l ma par biedru maks jumiem, k ar uz ma jaunus biedrus. Komitejas locekli nedr kst ja nepiedal ties s d , jo par to bija paredz ts sods viena d ldera apm r . Biedru kopsapulce nebija paredz ta, ta u kop bas gara veicin šanai maija pirmaj s dien s tika r kota dibin šanas dienas svin šana ar kop gu malt ti, ta u izvairoties no p rpišn bas. Par piekl j bas normu iev rošanu malt tes laik r p j s valdes locek i, turkl t biedri nedr kst ja no malt tes izvair ties, par ko bija paredz ts 50 v rdi u sods. Ta u ar par malt tes r košanu katram biedram bijis j iemaks 50 v rdi u.

Kases l dzek i veidoj s t . Iest šan s nauda bija 2 Alberta d lderi, 20 v rdi i bija j samaks par stat tu eksempl ru. Biedra n ves gad jum katram biedram 8 dienu laik bija j iemaks viens d lderis. Miruš pieder gie 2 dienu laik sa ma 200 d lderus. P r j summa palika kasei ikdienas darba izdevumu segšanai. Bija pan kts, ka izmaks to naudu nedr kst ja ap l t kreditori, jo t dom ta tikai nelai a apbed šanai un palic ju atbalstam. Par biedriem uz ma cilv kus, kuri nav vec ki par 50 gadiem, ir “veseli, darb gi, tikum gi, s t gi un ar labu slavu”. Turkl t t di, kurus paz st vismaz 10 kases biedri.

Otr R gas savstarp j ugunsapdrošin šanas biedr ba un b ru kase “Der Gute Wille” vajadz bas gad jum saviem biedriem aizdevusi ar naudu, t p c abas uzskat mas par kr jaizdevu sabiedr bu priekštec m.

2.2.1.4. Rekr šu izpiršanas biedr bas

Latvijas kooper cijas p tnieks profesors Eduards Balodis (1888 – 1951) atradis prec zas zi as par 50 rekr šu izpiršanas biedr b m, bet neapšaub mi t du bija vair k – vesels t kls, kas nokl jis Latvijū.

L dz 1872. gadam Krievijas monarhija ma milit raj dienest rekr šus. Dienests ilga 25 gadus (p c 1859. gada un l dz 1872. gadam – tikai 15), t tad pa ma m ža lab kos gadus. Rekr šus izv l j s ar loz šanu. No katra pagasta dienest bija j iet noteiktam jauniešu skaitam. Kas izvilka lozi, tam bija j iet. Ta u past v ja leg la iesp ja no dienesta atpirkties, samaks jot 300, bet v l k pat 500, 600 un 800 sudraba rub us, kas taj laik bija liela nauda. Lai nodrošin tu š du atpirkšan s iesp ju, ar baltv cu augstma u zi u vai pat p c pagastu vad bas iniciat vas tika organiz tas divu veidu rekr šu l des. Pirm s darboj s k kred tbiedr bas, bet otr s – k apdrošin šanas sabiedr bas. Pirmaj gad jum potenci lie rekr ši iemaks ja savu dal bas maksu, k ar sav ca br vpr t gos ziedojumus. Ja k ds izvilka nelaim go lozi, vi š var ja aiz emties naudu izpiršanas maksas apjom , un turpm kajos dz ves gados šo summu pak peniski atmaks t. T , piem ram, darboj s **1819. gad dibin t rekr šu l de Dundag** . P c apdrošin šanas sabiedr bas principiem funkcion još s rekr šu l des v ca iemaksas un ziedojumus no jauniem cilv kiem, kuriem n kotn var tu draud t iesaukšana. Ja k ds no šiem cilv kiem izvilka nelaim go lozi, vi š sa ma atpirkšanai nepieciešamo summu, un t nebija j atmaks . Rekr šu l des vad ja cilv ki, kurus bija iec lis viet jais v cu p rvaldes vad t js vai pat pagasta valde. 1872. gad Krievijas Iekšlietu ministrija rekr šu izpiršanas sabiedr bu darb bu aizliedza, jo Krievija p rg ja uz visp r jo oblig to karadienestu (6 gadu garum), atsakoties no rekr šiem.

Noslēdzot šo tēmu, jāuzsver, ka rekrūšu izpirkšanas biedrības bija tikai Latvijai raksturīgi veidojumi. Daudzas no biedrībām, kad bija uzkrāti pietiekami līdzekļi, izsniedza aizdevumus ar citiem mērķiem. Tāpēc varam droši un ar lepnumu apgalvot, ka Latvija ir viena no pirmajām zemēm, kur konstatējamas kredītkooperācijas iezīmes. Bez tam tas bijušais salīdzinoši brīvprātīgais un demokrātiskais biedrības jomā gan iestāšanās, gan izstāšanās bijusi brīvprātīga.

2.2.2. Lauksaimniecības biedrības

Lauksaimniecības biedrību ideja Latvijā ienāca no Rietumeiropas. To galvenais mērķis bija veicināt lauksaimniecības attīstību, racionalizāciju un modernizāciju. Pirmzinātnieki nodibināja 1754. gadā Anglijā. Vēlāk pirmās lielas biedrības bija 1763. gadā dibinātā Tīringas lauksaimniecības biedrība un 1764. gadā dibinātās biedrības Cell un Leipciģē. Pēdējais saucās par ekonomisko sociālo. Gandrīz vienlaikus šī ideja stenojās arī Krievijā, kur 1765. gadā nodibināja Brīvības imperatoriskās ekonomiskās sabiedrības. Sevišķa interese par šādu biedrību radās XIX gadsimta sākumā, kad vēcietis **Albrehts Daniels Taers** dibināja racionālo lauksaimniecības zinātni. 1809. gadā iznāca viņa slavenā grāmata "Racionālo lauksaimniecības pamati". Šiem notikumiem ar interesi sekoja Latvijas lielgruntnieki, pārsvarā baltvieši. Tāpēc nav nejaušība, ka tieši viņi pēc Vācijas parauga dibināja lauksaimniecības biedrības Latvijā un sāka kooperāciju lauksaimniecībā. Viens no stimuliem bija zemais muižu ienesums un augošie muižnieku izdevumi.

Pirmun visveiklākā biedrība Latvijā bija **Vidzemes Vispārīgā un ekonomiskā sociāle**. Pēc ieilgušas reorganizācijas grūtībām savu darbību sāka tikai 1796. gadā. Līdzekļu darba iesākšanai 1792. gadā ziedojis patricietis un tirgotājs **Pēteris Henrihs Blankenhagens**. Līdz 1813. gadam biedrības birojs atradies Rīgā, bet sakarā ar Napoleona iebrukumu tīcās pārcelt uz Tērbatu. Kā norādījis nosaukums, biedrības uzdevumi bija visaptveroši, arī pilsētā saimnieciskās dzīvības veicināšana. Vārdi bijusi saprātīga un veselīga pieeja problēmu. Vienmēr uzsvērts, ka teorijai jāiet roku rok ar praksi, biedrība nedrīkst aklitīcīt un bez pārbaudīšanas kaut ko ieteikt. Nekas nav aklitīcīt par emocijām, bet aizvien jārīnās ar vietējiem apstākļiem. Tikai tas ieteicams, kas izmērīts un atrasts pārdergu pašu zemē. Tā vien grības teikt, ka tāda dzīvīgudrība būtu labi noderīga jūsu reformatoriem 1990. gados. Tad Latvija nebūtu tik izpostīta, bet dzīvotu daudz turīgā un jaudīgāk.

Biedri dalījās stajos un goda biedros. Stie biedri varēja būt 13, bet goda biedru skaits nebija noteikts. Par pirmajiem goda biedriem allaž ievēlēja provinces ģenerālgubernatoru un gubernatoru, kuriem turklāt dotas arī balsstiesības. Savu darbību biedrība pārvēlēja pati. Lēmumi pieņemti ar balsu vairākumu. Reizi gadā ar balsu vairākumu ievēlēja biedrības prezidentus.

Bez šīs biedrības Vidzemē nav noticis nekāds pasākums, kas saistīts ar lauksaimniecības pacelšanu. Tā regulāri izdevusi arī zinātniskus žurnālus, kuros apkopotā biedrības speciālistu pētījumu rezultāti. Netālu no Rīgas bija iekārtota izmērījumu muiža. Sociāle Latvijā ieviesusi un/vai izplatījusi daudz jaunu kultūragu: bolīti, kartupeļus, ziemas rapsi, kā arī jaunas mājlopu šķirnes. Ar sugas lopiņiem apgādāta arī Krievija. 1840. gados rūšies piepavkopības, Triktiekārtota sugas aitu audzētava. Veikta Vidzemes astronomiski trigonometriskā izmērīšana, sastādīta Vidzemes topogrāfiskā karte.

1837. gadā pēc barona **Otto Volfa** ierosinājuma darbu paplašināja, veidojot filiāļu jeb t.s. zaru biedrības, cenšoties to darbu izplatīt ar Kurzemes un Igaunijas teritorijā. Tārad s Kuldīgas, Pļavavas, Vilandes, Ezeles un Dienvidvidzemes biedrības. Ja nospēkuma kooperācijā veicināja starp muižniekiem, tad sešdesmitajos gados sociālais kūsā dibināja zaru biedrības latviešu zemniekiem. Tās savukārt palīdzēja dibināt dažādas zemnieku kooperatīvus, ar kuriem jaizdevu sabiedrības. Tādā Vidzemes vispārīgās un ekonomiskās sociālais ieguldījums Latvijas attīstībā bijis milzīgs, un tas varbūt ir lielākais baltvāciešu devums Latvijai.

Otrā lielākā lauksaimniecības biedrība bija 1839. gadā apstiprinātā **Kurzemes ekonomiskā sabiedrība**, un **Kuldīgas lauksaimniecības biedrība**. Pirmo dibināja barons Meijendorfs, barons Šepings u.c. Abas dibinātās pēc Vidzemes sociālais parauga un līdzīgiem mērķiem. Atšķirībā varbūt tā, ka šīs biedrības centās savas rindas integrēt ar latviešu zemniekus, lai gan pēdējās nevisai labprāt nākuši. Tomēr šīs biedrības vispusīgā palīdzība ar zemnieku saimniecību uzplaukumu. Vairākas par to var izlasīt nodokļu par kooperācijām attīstību Latvijā.

1830. gadā dibināja viena specializētā organizācija, kas saukusies Aitaudzētāju biedrība. Tam bijuši svarīgi iemesli, jo XIX gadsimta 20. gados visas Eiropas lauksaimniecība piedzīvoja smagu krīzi, ko izraisīja labības cenu krišanās. Bankrotēja arī daudzas muižas Latvijā. Tāpēc radās nepieciešamība racionalizēt lauksaimniecību un vairākas pievērsties lopkopībai, kas ļāva ražot produkciju ar lielāku pievienoto vērtību.

Pirmie aitu pulki Latvijā ievesti 1826. gadā no Saksijas. Viens no svarīgākajiem biedrības uzdevumiem bija vilnas tirgus organizācija. Pirmās tirgus Tērbatā cietis neveiksmi, pēc tam ar valdības atļauju daudz veiksmīgāk vilnas tirgus darbojies Rīgā, kur ierakstā ar speciālo noliktava. 1843. gadā aitaudzētāji vienojušies par kopīgu vilnas pārdošanu. Tas jau bija ražojumu pārdošanas kooperatīvs.

2.2.3. Krājības

Krājības uzskatāmas par krājību izdevu sabiedrību priekšteciem. Tās jau pildīja pirmo kredītkooperatīvu funkciju – mērķa izpildei taupīt, krāt un noguldīt.

Ar pirmās modernās krājības parādījās Rietumeiropā: Hamburgā 1778. gadā, Bernā 1787. gadā, Bazelē 1792. gadā, Gentā – 1794. gadā, tad Anglijā, Bavārijā, Prūsijā, Austrijā, Dānijā, Zviedrijā, Norvēģijā un Somijā. Zīmīgi, ka šīs krājības bijušas domātas galvenokārt mazturīgiem pilsoņiem. Par pēdējo gadījumu 1823. gadā informēja "Latviešu Avīzes". 1857. gadā par Bavārijas krājības darbu "Mājas Viesis" rakstīja Juris Alunāns. Latvijā līdz XIX gadsimta vidum krājības nodibinātas Rīgā, Liepājā un Jelgavā.

Baltvācieši jau labu laiku sekoja krājību darbu vācijai. 1810. gadā laikrakstā *Rigasche Stadtblätter* parādījās aicinājums dibināt krājību. Tajā pašā gadā Literāri praktiskās biedrības direktors Kārlis Zontags lasīja lekciju par labības izdevu kasi un tās darbības principu pierādīšanu Rīgā apstākļiem. 1819. gadā tās pašas biedrības direktors virsmācītājs Kārlis Grave iesniedzis biedrībai projektu krājības pamatprincipus. 1820. gadā biedrības sekretārs Brokers izstrādāja projektu krājības darbībai pie namsaimnieku kredītbiedrības. Tomēr ar šīs projekts nav īstenots. Kā redzam ar vāciešiem bijušas grūtības no ideju mērķu rietumu darbiem.

Tikai 1824. gadā Literāri praktiskās biedrības direktoram virsmācītājam **Matiasam Tielamam**, kuru atbalstīja Melngalvju biedrības vecākais Gustavs Vitte, izdevās nodibināt

kr jkasi, kuras stat tus vi š pats uzrakst jis, bet tos apstiprin ja ener lgubernators Paulu i. Interesanti, ka policijas sekret rs Kristians St ls jau tad ierosin jis kr jkasi izmantot ar k aizdevu sabiedr bu, ta u šo priekšlikumu noraid ja.

Kases embl mu rot jušas divas sadotas rokas un hum nistu lozungs – *Nos aliis* (M s priekš citiem). Kase bija dom ta dienestniekiem un citiem tr c giem aud m. Tiem nebijis ties bu piedal ties kases darb , ta u par kr jkases darb bu regul ri inform juši laikraksti. Kasi p rvald juši tr s administratori, no kuriem vienam allaž j b t Liter ri praktisk s pilso u biedr bas direktoram, bet p r jiem – iev l tiem š s biedr bas biedriem. Noguld jumu maz k summa bijusi 5 sudraba rub i, bet liel k – 50 sudraba rub i, par ko ik pusgadu izmaks ti aug u procenti 2,5% apm r no noguld t s summas. 1827. gad gada procentu likme samazin ta no 5 uz 4.

1828. gad kr jkase non ca gr t b s, jo konstat ts 1590 rub u iztr kums (kop jie iekr jumi 40 t kstoši rub u). Noguld t ji tiek aicin ti iz emt savu naudu un kasi pak peniski likvid . Ta u 1832. gad jaunu kr jkasi nodibina R gas r te, kas uz emas ar garant t noguld jumu droš bu. Kase pied v p r emt pirm s R gas kr jkases noguld jums, kas liel m r ar tiek izdar ts. Šie notikumi izraisa dz vu diskusiju pres , ar H. Treija izdotaj “Tas latviešu aužu draugs”.

Liep jas tirgot js **Heinrihs Hagedorns** 1825. gad dibin ja Liep jas kr jkasi. Ar kr jkašu darb bas principiem vi š iepazinies ce ojuma laik pa Angliju. Daži publicisti, t.sk. m c t js Panteniuss, apgalvo, ka Liep jas kr jkase bijusi pirm kr jkase vis Krievij . T s darb ba norit jusi oti sekm gi, par ko labi atsaucies ar Garl bs Mer elis. 1836. gad kas bija noguld ti jau 124742 rub i un noguld t ju skaits sasniedzis 1340. Liep jas kr jkasei rakstur gi ar tas, ka t pie musi noguld jumus no apk rt jos pagastu iedz vot jiem. Iedz vot ju uztic ba bijusi tik liela, ka kas noguld ti pat Alberta d lderi, kas pirms tam ilgus gadus bijuši aprakti zem . Liep jas kases 25 gadu jubilej Ciravas un Dževes pagastu noguld t ji ats t juši pateic bas v stuli, kur bijis t ds panti š:

Nu m s paliksim jo p rtikuši,
Nu mums dz vojot jo viegli b s,
Ar pr t k sim pamoduši,
Nu m s redz siet jo laim gus.

Kad m c t js Panteniuss 1848. gad interv jis kr jkases dibin t ju Hagedornu, izn cis š ds dialogs, kas ievietots “Laika gr mat ”:

“Es vi u (t.i., Hagedornu) jaut ju: kas tad jums no tam atlec t p l ties? Tad vi š sirmu galvu pakratijis man atbild ja: J s sakaities latviešu m ot js b t un vaic jiet, kas man no tam atlec? Tas man no tam atlec, ka caur m su p li u 1000 latvieši par visiem šiem gadiem ir god gi audis palikuši. Kas kr šanas l d zin naudu glab t, tie nav dz r ji, lider gi un zag i, tiem pr ts nesas uz godu.”

Jelgavas kr jkase nodibin ta 1826. gad p c R gas un Liep jas parauga. Zi as par š s kr jkases darb bu ir tr c gas un ac mredzot seviš u pan kumu nav bijis. 1835. gad t s bilanc uzr d ti 7392 rub i. Ta u ar šis notikums veicin jis plašu diskusiju pres un uz ielas, kas aud m licis dom t par šo saimniecisk s darb bas jomu un ar kaut ko dar t.

1846. gad Jelgav nodibin ta v l viena kr jkase – Kurzemes kred tbiedr bas kr jkase. Ta u, cik noprotams, šo kr jkasi, kas dibin ta pie muižnieku kred tbiedr bas, muižnieki izmantojuši galvenok rt saviem m r iem, lai piesaist tu zemnieku naudu. Par noguld jumiem maks ti tikai 3,5% gad . Te p rk pta G. Mer e a t ze, ka nauda j atst j to pašu aprindu rok s, no kurienes t sav kta.

Šai sakar b j em v r v l divi fakti:

- 1) Jelgavas kr jkasei bija dotas ties bas pie emt tikai Jelgavas pils tas iedz vot ju noguld jumus;
- 2) Sodu pagasta kop ba, ko latvieši paši dibin ja k kr jaizdevu sabiedr bu (v l pirms Šulces-Deli a un Raifaizena biedr b m V cij) tika piespiedu k rt sl gta 1952. gad , jo *“tik Kurzemes muižinieku kredites biedr bai at auts esot ar naudu str d t”*.

No t var nep rprotami secin t, ka Kurzemes muižnieki šaj period nav v l jušies pie aut kr šanas un aizdošanas oper ciju nodošanu latviešu zemnieku rok s, vai ar t s organiz t zemnieku interes s.

2.3. Kooper cija no XIX gadsimta vidus l dz 1918. gadam

Lai izprastu apst k us, k dus s ka darboties pirmie modernie kooperat vi, j izprot t laika politisk un saimniecisk st vok a patn bas.

Tas bija patieš m v trainu p rmai u laikmets. K zin ms, Latvija tolaik nepast v ja k patst v ga valsts. XVIII gadsimt t tika iek auta Krievijas imp rijas sast v , ta u ne k vienota administrat v vien ba un ne uz vien diem noteikumiem. Agr k Zviedrijas p rvald t Livonijas da a Vidzeme Krievij tika iek auta 1721. gad , Polijas p rvald t Livonijas da a jeb Latgale – tikai 1772. gad , Kurzemes un Zemgales hercogiste – 1795. gad . Turkl t Vidzeme un Kurzemes hercogiste tika iek autas k provinces ar teritori lo autonomiju, kur s faktisk p rvalde bija uztic ta baltv cu baronu oligarhijai, bet Latgale piln gi bija iek auta Krievijas imp rij – k guber as sast vda a. Uz Latgali attiec s visi Krievijas likumi.

XVIII gadsimta beig s latviešu vair kums bija zemnieki dzimtcilv ku status , t tad liel m r bezties gi audis, kurus muižnieki uzskat ja par savu pašumu, ko p c patikas var ja p rvald t un sod t par nepak aušanos. Viet j latviešu aristokr tija savas v sturisk s privil ijas un ties bas liel m r bija zaud jusi. Tiesa, konkr tu zemnieku st voklis nebija vien ds, jo ar starp baltv cu baroniem vald ja daž da attieksme pret dzimtcilv kiem.

Beztiesiskais zemnieku st voklis rad ja neapmierin t bu, kas izpaud s ar k dumpji, sacelšanās un citas protesta formas. Tas, k ar no Rietumeiropas un citiem re ioniem ien koš s p rmai as (p reja uz kapit listisk m attiec b m) Krievijas cara vald bu un baltv cu baronus spieda main t savu attieksmi un ieviest b tiskas reformas. Vispirms dzimtb šanu atc la Kurzem (1817. gad) un Vidzem (1819. gad). Ta u vienlaikus zemniekiem tika at emta ar zeme, t p c šo br v bu ironiski d v ja par putna br v bu. 1866. gad atc la gilžu sist mu pils t s. L dz ar to ar lauku iedz vot ji var ja k t par amatniekiem, tirgot jiem vai r pn cu str dnekiem pils t s.

Par zemes izmantošanu zemniekiem bija j maks “re”, kas izpaud s k klaušu darbi muižnieku saimniec b . Tos sauca par klaušu laikiem. Klaušu renti atc la 1863. – 1867. gados, k ar aizliedza zemnieku sod šanu bez tiesas. P reja uz naudas renti bija l na, it seviš i Vidzem . 1866. gad pagastiem tika dotas pašp rvaldes ties bas, tai skait ties bas uz pulc šanos, savu tiesu dibin šanu un pagasta vec koiev l šanu.

Teor tiski zemes izpirkšanas ties bas past v ja kopš dzimtb šanas atcelšanas, ta u praktiski muižnieki t s v l ilgu laiku apgr tin ja ar citiem l dzek iem. Tikai 70. gados zemes izpirkšana s k s masveid gi. L dz 1910. gadam Kurzem zemnieku pašum bija jau 99% saimniec bu, bet Vidzem – tikai 90% (1912. gada dati). Latgales zemniekus no

dzimtbēšanas atbrīvoja vienlaikus ar visu Krieviju – tikai 1861. gadā. Saskaņā ar Krievijas agrāro likumu, muižniekiem bija pusi savas zemes jāpārdeva atbrīvotajiem zemniekiem.

Tācaur diezgan sāpīgu procesu Latvijā radīja neatkarīgi zemnieki, kuri dzīvot arvien lielāku nozīmi ieguva naudas attiecībā. Vispirms kā pārdošanu un lielu nodokļu nastu. Daudzi zemnieki līdz ar to nonāca pārdošanu un augot jau atkarībā. Piemēram, Vidzemē 1886. – 1894. gados 3743 saimniecībām (16% no kopskaita) tika pasludināta trupe. Atbrīvoties no šādās atkarības un nostāties uz savām kājām varēja vienīgi caur kopdarbu. Tas arī bija galvenais dzinulis kredītkooperatīvu un citu kooperatīvu biedrību dibināšanai.

Saimnieciskā strāva Latvijā XVIII gadsimta otrajā pusē sumāvarēja raksturot šādi. Lielākā sīkās pilsētās notika strauja industrializācija. Līdz 1910. gadam darbojās jau vairāki nekā 780 rūpnīcas un lielas darbnīcas, kas izmantoja darbgaldus ar mehānisku piedzienu. Rūpnīcās bija nodarbināti 93345 strādnieki, no kuriem ap 80% strādāja Rīgā. Daudzus Krievijas tautas lauksaimniecības tehnoloģijas izstrādājumus sāka ražot tieši Rīgā. Latvijas pilsētās ar citām Krievijas pilsētām savienoja dzelzceļu līnijas un telegrāfus. Līdz ar to pilsētu iedzīvotāji bija ieinteresēti ne vien savstarpējās palīdzības biedrībās un arodbiedrību dibināšanā, bet arī pārtikas biedrību un citu kooperācijas veidu attīstībā. Bijušajiem amatniekiem bija jāizvēlas – sūtīt savu uzņēmējdarbību, vai arī pievienoties proletariāta armijai. Uzņēmējdarbību gandrīz nebija iespējams veikt bez naudas un kredītiem. Mazajiem un vidējiem uzņēmumiem palīdzēt šajā ziņā varēja tikai kredītbiedrības.

Savukārt laukos bija šāda tendence: strauji auga zemes cena un algoto strādnieku algas, bet samazinājās lauksaimniecības produkcijas cenas tirgū, ar starptautiskajām. Tādēļ lauksaimniecība bija jāmodernizē, jāievieš jaunkārtības, jāiegādājas tehnika. Tas viss prasīja naudu, kuras palika arvien mazāka. Augot jau pieprasītais likmes šim nolīkam nebija piemērotas.

Kādi bija galvenie ideoloģiskie dzinēji kooperācijas attīstībai? Vispirms jau mināma tautiskās atmodas kustība, kas sevišķi lielu spēku ieguva XIX gadsimta 60. gados. Uz nacionālo atmodu un ar saimniecisko nostiprināšanos tautu mudināja tie izglītītie intelektuāļi, kuriem pārstāvēja **Krišjānis Valdemārs** (1825 – 1891), **Rihards Tomsons**, **Aleksandrs Vēbers**, **Reinis Kaudzītis**, **Krišjānis Barons** (1835 – 1923), **Kronvalds Atis** un citi. Valdemārs aicināja tautiešus izpirkt savu zemi, gūt saimniecisku patstāvību, sadarboties, dibināt savu jūrfloti u.c. Savos rakstos viņš uzsvēra ar Rietumeiropas kooperatoru idejas un panākumus. Otrs dzinulis bija pilsētās dzimstošā strādnieku kustība, kas iedvesmu guva no Rietumeiropas sociāldemokrātiem un marksistiem. Šī koprīvēšana kustība pastāvēja daudzi strādnieki, kurus vienoja tikai dažādi vispārīgie mērķi: agrāro reformas nepieciešamība, muižnieku varas ierobežošana, konstitūcijas piemēšana un demokrātiskās iekārtas nodibināšana Krievijā. Neapmierinātība ar brīvības tērpi kļuva strauji pieaugoša, līdz eksplodēja 1905. gada revolūcijā, kuru cāra valdība ar tiešu baltvācu muižniecības daudās līdzdalību (pat iniciatīvu) nežēlīgi apspieda. Tomēr panākumi neizpalika – 1906. gada 4. martā cāra valdība pasludināja biedrošanās brīvību, kas atviegloja ar kooperācijas kustību.

Ta u ar biedrošanās brīvība cariskajā Krievijā bija patnēja. Lai gan teorētiski varēja dibināties dažādas sabiedriskās un saimnieciskās organizācijas, kā arī politiskās partijas, praksē Iekšlietu ministrijai bija tiesības aizliegt jebkuru organizāciju, kura tās

ierdīem šīta kaitīga pastvošajai krtbai. Tpc leglīdarboties varjā tikai konservatīvspartijas, kam r sociāldemokrātiem un anarhistiem bija jāpaliek pagrd, un ar kooperatīvām organizācijām nebija gluži legls statuss un pienācīgā autonomija. Latvijas kooperatīviem tika liegta iespēja apvienoties savienībās, kas bija rakrtīgā bātiskātrkums. Kooperatīvu darbība tika pakāuta atbilstošās ministrijas kontrolei: kredtkooperatīvi – Finanšu ministrijai, lauksaimniecības biedrības – Lauksaimniecības ministrijai, patrtju biedrības – Iekšlietu ministrijai.

Trešais dzinulis bija modernās kooperācijas, pašpalīdzības un savstarpējās palīdzības idejas, kuras Latvijāienca galvenokrt no Rietumeiropas. Arne bez baltvāciešu palīdzības.

Visbeidzot, Latvijas kooperatīvo kustībuiedvesmoja arvācu kopdarbības kustības pamatlicji Hermanis **Šulce-Delišs** un **Eduards Feifers** (1835 – 1921). Lauku kredtkooperatīvu kustības pamatlicja Raifaizena idejas Latvijāpalika maziepatas, ko var tūzskatīt par zināmūvai patlielu trkumu, jomūsu valsts tomrbija p r svarāgrā, ar periodstarp pasaules kariem.

2.3.1. Lauksaimniecības biedrības

Lauksaimnieku biedrības Latvijādibinās visai patnāji, jopirmās kopdarbības organizācijas izveidoja nevis nabadzīgīzemnieki, bet gan paši baltvācu muižnieki. Tas notika XVIII gadsimta beigās. Šobiedrību galvenie uzdevumi bija šādi:

- organizēt muižu un vālkār zemnieku saimniecību apgādīar lauksaimniecības mašīnām, darbarīkiem, šīrnes sēklīm, šīrnes lopiem un minerālm slajumiem;
- sniegt agronomisko palīdzību un izplatīt jaunās zināšanas par racionālu un efektīvu saimniekošanu;
- veicinātcitas kopdarbības formas.

1830. gadā Vidzemes vispārīgā un ekonomiskās sociālās dibināja aitu audzātjū biedrību, 1831. – Vidzemes Krušas apdrošināšanas biedrību, 1842. – Dienvidvidzemes Vispārīgā un lauksaimniecības biedrību ar centru Cēsīs. Biedrība organizēja lauksaimniecības sasniegumu izstādes, izsniedza godalgas zemniekiem par labu ražu, derīgiem izgudrojumiem, izcīlīm lopus šīr m u.c.

Nedaudz vālk lauksaimniecības biedrības sākdibināties Kurzēm: 1839. gadā Jelgavā un Kuldīgā, 1869. gadā – Dobelē, 1874. gadā – Tukumā, 1877. gadā – Jaunjelgavā, 1878. gadā – Talsos un 1881. gadā – Aizputē. Sākotnāji visrosīgākā bija Kuldīgas biedrība. Tāsar koja pirmo lopus izstādī Kurzēm, kur vairāki mazgruntnieki sāma balvas. Izstādībā pat tādā eksotiskās par dības kā braucamīvā ršī un govīs.

1860. gadā Kurzemes lauksaimniecības biedrība r koja lopus izstādī Jelgavā, kur piedalījās ar 65 mazgruntnieki. 1852. gadā Kurzemes muižnieki nodibināja Kurzemes dzrkopības biedrību, kas zemniekus mudināja ierīkot augu d rzus. Ar biedrību starpniecību Kurzēm ieviesa daudzus jauninājumus. Tā Z r muižas dzimtkungs Lambsdorfs sāka audzēt cukurbietes (agrā k Latvijā nebija cukurbiešu) un pat uzcāla cukurfabriku, kas bietes iepirka no apkārtnējiem zemniekiem. Lubezer sāka audzēt kūsus un lopbarības bietes. Mākslīgā slāp 1848. gadā sācis izmantot grāfs Keizerlings Padurē. Lauku drenāža pirmo reizi ierīkota rīlavas draudzē 1851. gadā. Pirmā r zīrga spēku darbināmo kūmašīnu jau 1670. gadā esot izgudrojis uz laidīs darbī fon Ambotens

Padur . Rembates muižas kal ņis M rti š L cis izgudrojis arkluci u noaršanai p av s. 1856. gad Za aj muiž pie Jelgavas s kusi str d t pirm tvaika ku maš na. Pirmos liellopus no rzem m ievedis gr fs Medems 1843. gad , smalkvilnas aitas ievestas jau 1826. gad , bet pirmo zirgaudz tavu dol 1847. gad dibin jis br vkungs fon B rs.

Z m gi, ka ar latviešu zemnieku saimniecisko izgl tošanu caur av z m s kuši paši muižnieki. M. Stobbe 1797. gad s cis izdot “Latvisko gada gr matu”, 1822. gad s ka izn kt “Latviešu av zes”, kur s daudz vietas atv l ts praktiskiem, saimnieciskiem jaut jumiem.

Par pirmo latviešu lauksaimniec bas biedr bu tiek uzskat ta Pl ņu biedr ba Valkas apri , kas dibin ta 1866. gada 9. septembr k Dienvidvidzemes lauksaimniec bas biedr bas fili le. To dibin jis min t s biedr bas priekšs d t js un v l kais R gas politehnisk instit ta profesors **Jegors fon Siverss**. Vi š v l jies l dz gas biedr bas dibin t visos pagastos un k das desmit ar nodibin jis.

1871. gada 19. j nij R g sasaukts Pirmais latviešu zemkopju kongress, kuru organiz jis miner lm slu fabrikants Rihards Tomsons. Kongres piedal jušies 514 deleg ti un nolas ti vair ki izgl tojoši refer ti, p rsvar paša Tomsona sagatavoti.

Il latviešu zemkopju kongress san cis 1873. gad Dziesmu sv tku laik . Ar š pas kuma iniciators bijis R. Tomsons. 500 deleg ti vienoj s dibin t zemkop bas skolu, g d t stipendijas vienk ršo aužu studentiem, dibin t Visp r jo latviešu zemkopju biedr bu R g , pirms tam izveidojot apgabalu biedr bas. V l k šie l mumi sekm gi stenoj s.

1877. gad jau min tais Jegors fon Siverss ierosin ja dibin t zemkop bas biedr bas, kur s apvienotos gan lielgruntnieki, gan mazgruntnieki, jo tikai no t d m esot sagaid mas vislab k s sekmes. Vi š pied v ja jau izstr d tu stat tu projektu. Ta u dal šan s starp baltv ciešiem un augošo latviešu zemniec bu bija aizg jusi tik t lu, ka šis visnota sapr t gais priekšlikums palika bez pien c gas iev r bas. To noraid tu karst kie pr ti ab s nometn s.

1870. gad R jien dibin j s Latviešu zemkop bas biedr ba ar visai plašu un t lejošu programmu. Bez daž du skolu, izdevumu, izm in jumu lauci u un maš nu staciju dibin šanas, k ar plašiem izgl tošanas pas kumiem, t paredz ja ar savies gas san kšanas ar m ziku, dzied šanu, dejošanu un te tra izr d m. Kopš t laika izklaides pas kumi k uva par neat emamu biedr bu san ksmju nobeiguma sast vda u.

Biedr bu darb cent s iesaist t ar lauku sievietes, r kojot izgl tojošus pas kumus par miesas un dv seles kopšanu, b rnu audzin šanu, lopkop bu un d rzkop bu, aug u un sak u izmantošanu dienos u.c.

R jienas zemkop bas biedr bas paraugam tri sekojuši citi pagasti: Straupe, Lielsalaca, Pociems, Nabe, L durga, Rubene, Smiltene, Palsmane, Aumeisteri, Gaujiena, Dz rbene, Drusti, Skujene, Lode, audona, raiši, Saldus, Tukums, Il kste, Talsi, Aizpute u.c. Š s biedr bas savus biedrus un citus zemniekus apg d ja ar m ksl giem m sliem, darbar kiem un maš n m, r koja lauksaimniec bas izst des, organiz ja darba sacens bas, ier koja izm in jumu lauci us un t.s. koku skolas, izplat ja saimnieciska rakstura literat ru, r koja priekšlas jumus, organiz ja lopkop bas p rraudz bas biedr bas, apdrošin šanas un kr jaizdevu sabiedr bas, ieviesa jaun kos tehnikas sasniegumus, r koja savies gus pas kumus utt. Daudzas biedr bas uzc la savus biedr bas namus vai r ja telpas, kur s pulc ties un r kot pas kumus. L dztekus auga ar zemnieku tur ba. Tas ne visai patika zin m m baltv cu aprind m, kas nekav j s likt š rš us biedr bu darbam un

t s vis di apmeloja. Da a latviešu, neatraduši augšanas iespējas dzimtenē, izceļoja uz Krievijas iekšjiem apgabaliem. Tomēr dzimtenē palikušo zemnieku kustība turpināja strauji augt plašumā.

Lielus panākumus, ne vien sava apriņķa, bet arī visas Latvijas un pat Iekšķrievijas mērķu gūva 1892. gadā dibinātā Jelgavas lauksaimniecības biedrība, kuru vadīja agronoms Jānis Bisenieks. 1893. gadā 250 biedru kopsapulce nolēma atvērt savu pārtikas veikalu, kas darbojās pēc patērētāju biedrības principiem. Pajās lielums bija 10 rubļi, maksimālais pajū skaits vienam biedram – 25, par ieguldīto naudu maksāja 5% gadā, bez tam 40% peļņas izmaksāja dividendus un 40% – par uzturēšanos. 1894. gadā biedrība nodibināja krājziedu sabiedrību, iepirka Anglijā mašīnas un nolēma dibināt izmēģinājumu laukus. Taj pašā gadā biedrība sekmīgi piedalījās starptautiskā augkopības izstādē Pterburgā un par mācītāju J. Dravinieka izdotā nešrakstā “Zemkopis”, kuru turpmāk raksturoja laikrakstā. 1895. gadā biedrība Jelgavā sarīkoja visas Latvijas lauksaimniecības, amatniecības un rūpniecības izstādi. Tika novērtēti arī pirmais visu Latvijas zemkopju kopdarbs. Tika uzdevta pašizstrādē paviljons, ierīkota etnogrāfiskā M. Skrīvēla sturiskā nodaļa. Piedalījās 542 dalībnieki ar 918 izstādījumiem, kas nāca no plašiem Kurzemes, Vidzemes, Rīgas, Iekšķrievijas un pat rīzēmju apgabaliem. Lai arī laika apstākļi nebija labi, izstādi apmeklēja 28000 cilvēku.

Jauns posms lauksaimniecības biedrību dibināšanā un attīstībā sākas no 1898. gada 12. februāra, kad tika apstiprināti biedrību normatīvi un turpmāk tiesības apstiprināt jaunas biedrības tika dotas vietējam gubernatoram (līdz tam laikam statūti bija jāstiprina Pterburgu un gadiem jāgaida to apstiprināšana).

Pirmie jaunajiem statūtiem dibinājās Kauguru lauksaimniecības biedrība Valmieras apriņķī. Tā pulcināja arī apkārtnē pagastu zemniekus, pakāpeniski aptverot trīs apriņķus un daļi arī citus Latvijas novadus. Tāpēc vērīgāk jāpar Baltijas lauksaimniecības biedrību. Tā mācītāja Hermaņa Endziņa vadībā izvērsās plašs darbs: ierīkotas stacijas, nodibināja pirmo siernīcu, iegādājās tvaikdzinības mašīnu, atvērta bibliotēka, nodibināja krājziedu sabiedrību, rīkotas jaucūmju izskaidrošanas vakarus, organizācija mašīnu piegādi, nopirka minerālmāslu un baltās mašīnas koplietošanai, rīkotas lauksaimniecības izstrādē, izdeva nešrakstā “Valmieras lauksaimnieks” (vēlāk vērīgāk jāpar “Lauksaimnieku”), apgādāja zemkopjus ar šķirnes sēklī, organizāja piensaimnieku kursus, kā arī pirmo lopkopības pērnāudzības biedrību. 1905. gadā par biedrības agronomu pieņēma nākamā Latvijas prezidentu Kārlī Ulmani, lai gan jau 1906. gadā viņš bija spiests emigrēt uz Ameriku, kur turpināja apgūt modernas lauksaimniecības metodes un kopdarbības iemašas.

Pēc 1898. gada dibinājās oti daudzas lauksaimniecības biedrības, kuras šeit neuzskaitīsim. Visvēlāk – 1908. un 1909. gados – dibinājās pirmās biedrības arī Latgalē – Krustpils un Bārzgales biedrības.

1906. gadā lauksaimnieku kustība beidzot izvērsās nodibināt savu savienību, kas saucās Rīgas Lauksaimniecības centrālā biedrība (RLC), ar ko sākas nākamais posms biedrību attīstībā. RLC bija pirmā biedrību savienība ne vien Latvijā, bet arī visā Krievijā. Apvienoto organizāciju skaits strauji auga – no 24 dibināšanas gadā līdz 106 pasaules kara sākumā. Lai atbrīvotu lauksaimniekus no privāto tirgotāju starpniecības, RLC sākumā dibināja savu konsumveikalu, kas vēlāk attīstījās par biedrību savienību

“Konzums” Tāpvienoja lauku kredītkooperatīvus un patērētāju biedrības, kā arī 1912. gadā nodibināja savu savstarpīgo kredītbiedrību.

RLC atvēra savu lopkopības sekciju, kas organizēja lopkopības pārraudzības biedrības un vaislas lopu punktus. Pilsaimnieku sekcija organizēja piena pārstrādi un piena produktu tirdzniecību. 1912. gadā dibināja sviesta eksporta nodarbinātību, kas Latvijas sviestu padarīja par iecienītu preci Rietumeiropā, konkurējot ar dāņu sviestu. RLC darbojās ar zemkopības sekciju, kas organizēja agronomisko palīdzību, tehnoloģiskais birojs, kas apgādāja un aprūpēja pārstrādes uzņēmumus ar iekārtām. Tāpat Centrālā biedrība plaši organizēja kursus un priekšlasījumus zemkopjiem, 1911. gadā dibināja slaveno Priekšu Lauksaimniecības skolu, kara laikā sadarbojās ar citām organizācijām dibināja Baltijas bēgļu apgādāšanas komiteju un Latvijas bēgļu Centrālkomiteju Pēterburgā, kā arī apgādāja ar pārtiku un pirmās nepieciešamības precēm vācu ieņemtos apgabalus Latvijā. 1818. gada novembrī Centrālā biedrības dalībnieki aktīvi piedalījās Latvijas Nacionālās padomes dibināšanā, kura 18. novembrī pasludināja Latviju par neatkarīgu valsti.

Līdz 1914. gadam Latvijā darbojās 192 lauksaimniecības biedrības. Pie biedrību nopelniem jāpieskaita kooperatīvo pilsaimniecību jeb kopmodernieciņu dibināšana, no kurām pirmā 1909. gadā dibinātā Spāra. Līdz 1914. gadam Latvijā darbojās jau 192 kooperatīvās pilsaimniecības. Tāpat līdz 1914. gadam darbojās 149 kopējās mašīnu lietošanas biedrības, kurām pārsvarā piederēja kuģmašīnas.

Lai raksturotu pēris gadu desmitos uzplaukušās kopdarbības daudzveidību, vismaz jānosauca galvenās nozares un virzieni, kuri attīstījās pateicoties zemnieku spējam sadarboties un savstarpīgi palīdzēt: biškopības, dzīvniekopības, lopu pārraudzības, zvejniecības kooperatīvās biedrības, zvejniecības un zivkopības kooperatīvās biedrības, amatnieku kooperatīvi, būvniecības un dzīvokļu kooperatīvi, strādnieku ražošanas kooperatīvi jeb darba arteļi, skolēnu kooperatīvi, pārrašanās, būvniecības, koku pakaišu ražošanas kooperatīvi, sugas lopu audzēšanas biedrības, putnkopības biedrības un sabiedrības, aitaudzītāju biedrības, mežu izveidēšanas kooperatīvi. Dažu kooperatoru sirdsmēģoja pat sapnis kādreizēnā Latvijā attīstīt pirmo kooperatīvo republiku, tādēļ stenojot politiskās un saimnieciskās demokrātiskās idejas.

2.3.2. Savstarpīgās ugunsapdrošināšanas biedrības

Ar savstarpīgā palīdzība ugunsnelaimes gadījumos latviešiem bija raksturīga jau senatnē. Ja kādam nodega mājās, radi un kaimiņi palīdzēja cietējam sagādāt kokmateriālus un uzcelt jaunu mājās.

Jaunajos apstākļos, kad bijušajiem dzimticivkiem radās iespēja atpirkt savas saimniecības, pieauga vajadzība arī pēc apdrošināšanas ugunsnelaimes gadījumos. Eksistēja šīs privātās ugunsapdrošināšanas sabiedrības prasīja lielas prēmijas (iemašas) un centās pēc iespējas samazināt kompensācijas par zaudējumiem. Tāpēc zemnieki slēdza savstarpīgos līgumus ar kaimiņiem, kas nodrošināja pienācīgu atlīdzību tādos gadījumos. Svarīgārtas, ka pagastu iedzīvotāji viens otru labi pazina, kas lielā mērā izslēdza apdrošināšanas aunaņtgu izmantošanu.

Saskaņā ar līgumiem, daudatlīdzības tika izmaksāta naudā, pārējā – izpaudās praktiskā palīdzībā atjaunošanas darbos. Pirmzināmais latviešu ugunsapdrošināšanas biedrība tika nodibināta 1868. gadā Drustos, tad Tolkā (1872) un Rēmi (1876). Dibināšanas iniciators un galvenais organizators bija pazīstamais tālaika rakstnieks un

talant gais zemnieku dz ves aprakst t js **Reinis Kaudz te**. S kotn ji biedr bas darboj s neform li, un tikai 1880. gad Iekšlietu ministrija apstiprin ja Vecpiebalgas ugunsapdrošin šanas sabiedr bas stat tus, p c kuriem var ja re istr ties ar citas sabiedr bas. N kamajos 13 gados Vidzem un Kurzemes hercogist tika re istr tas vismaz 147 l dz gas sabiedr bas, bet 1913. gad to skaits p rsniedza 300.

Bez ugunsapdrošin šanas sabiedr b m Latvij l dz Pirmajam pasaules karam p c l dz giem principiēm sekm gi darbojas ar savstarp j s dz v bas apdrošin šanas biedr bas, savstarp j s krusas apdrošin šanas biedr bas, savstarp j s ku maš nu apdrošin šanas biedr bas, savstarp j s ku u apdrošin šanas biedr bas, apdrošin šanas biedr bas pret nelaimes gad jumiem un pret zirgu z dz b m.

2.3.3. Pat r t ju biedr bas

Pirm s pat r t ju biedr bas Latvij dibin ja v cu vidussl a un inteli ences p rst vji R g . *Consum-Verein in Riga* dibin j s 1865. gad , izmantojot Štutgartes kooperat v s sabiedr bas stat tus. Interesanti, ka galvenais iniciators un biedr bas organiz t js bija p rv cojies latvietis **Aleksandrs Blumenbahs**. Iedvesmu pat r t ju kooper cijai dibin t ji bija sm lušies no 1864. gad dibin t s Štutgartes sabiedr bas, k ar no v cu kooperatora Eduarda Feifera rakstiem. Feifers bija ar Štutgartes sabiedr bas dibin t js. Vienk ršos R gas iedz vot jus un latviešus pirm biedr ba nesp ja ieinteres t. J piebilst, ka R gas sabiedr ba bija pirm pat r t ju biedr ba ar vis Krievij , lai gan daži Krievijas v sturnieki m ina šo slavu m ina pied v t Kinovas nometnes biedr bai Permas apgabal . Bez tam s kotn ji tai nepieder ja savs veikals, bet bija nosl gti l gumi ar priv t m firm m par komisijas naudas izmaks šanu pirc jiem, kuri bija biedr bas locek i. P c dažiem m nešiem biedr ba jau apg d ja savus locek us ar pienu, kr jumu, sviestu, kartupe iem un d rze iem. 1866. gad biedr ba atv ra savu veikalu, ta u finansi lu gr t bu d tas 1872. gad tika sl gts. K sl gšanas iemesls min ts biedru intereses zudums šaj pas kum .

Ta u ar latviešu laikrakstos par d j s materi li par R gas pat r t ju biedr bas darb bu, k ar Ro deilas pionieru pan kumiem. Public ts tika ar E. Feifera raksts “K no grašiem rad t miljonu”. 70. gadu vid savas pat r t ju biedr bas cent s dibin t ar latvieši, ta u nesa ma varas iest žu at auju. T p c pirm latviešu pat r t ju biedr ba s ka darboties tikai 1885. gad I uciem . T s pirmais priekšs d t js bija rsts **dams Butuls**, bet biedri – galvenok rt str dneiki un amatnieki. P c dažiem darb bas gadiem š biedr ba non ca finansi l s gr t b s, jo bija pie vusi b tiskas atk pes no kooper cijas principiēm (p rdeva produktus uz kred ta), bieži main j s biedr bas vad ba un daži darbinieki at v s negod gu r c bu.

Pirmajai biedr bai sekoja citas – gan R g , gan ar lauku rajonos. Laukos pirm bija Lielezeres biedr ba, kas dibin ta 1889. gad . 1897. gad R g san ca pirm pat r t ju biedr bu konference, kuras deleg ti vienoj s par nepieciešam bu dibin t pat r t ju biedr bu savien bu. Ta u varas iest des to neat va. Konferen u sasaukšana turpin j s ar l dz giem rezult tiem, kam r 1907. gad notika 7. konference, kura apstiprin ja P rtikas biedr bu pagaidu biroju, kura m r is bija dibin t biedr bu savien bu. K rt jo reizi atduroties pret varas iest žu aizliegumiem, s ka dibin ties vair kas surog tsavien bas, kuras cent s uz emties savien bas funkcijas.

T 1908. gad nodibin j s bezpe as asoci cija “R gas Kooperatoru biedr ba”. T apm c ja kooperat v s biedr bas uz m jdarb bas jaut jumos, lietved b un uzskait , k

ar izdeva žurnālu "Kooperators". 1914. gadā dibināja Rīgas Apvienotā patērētāju biedrība. Lai gan formāli tas bija kooperatīvā biedrība, tas patiesais mērķis bija izveidot vairumtirdzniecības sabiedrību patērētāju biedrību apkalpošanai. Tā ušosplūns izjauc pasaules karš. Pirms pasaules kara darbojās 70 patērētāju biedrības.

Vienlaikus ar "Konzums" nolikuma apgrozītā patērētāju biedrības ar precēm un šim nolikam 1913. gadā dibināja Centrālā patērētāju biedrību. Vēlāk, jau 1917. gadā, izmantojot Krievijas Pagaidu valdības pieņemto kooperācijas likumu, "Konzums" saplūda ar Centrālā patērētāju biedrību, lai dibinātu Kooperatīvā biedrību centrālās savienības "Konzums". Par savienības biedriem kļuva 77 lauksaimniecības biedrības, 19 kredītkooperatīvi, 17 patērētāju biedrības un 13 kooperatīvās saimniecības. 1917. gadā dibināja vienlaicīgu savienību – Latvijas patērētāju biedrību savienība, kura 1918. gadā apvienoja 21 patērētāju biedrību, pārsvarā strādnieku biedrības.

2.3.4. Piensaimnieku sabiedrības

Par piensaimnieku sabiedrībām jeb kopmoderniecībām sauca lauksaimnieku kopdarbības biedrības, kuru mērķis bija uzturēt kopīgā pienotavas un atvieglot pienotavu produkcijas kopju pārdošanu. Daždos attīstības periodos tas veica arī citus uzdevumus savu biedru vajadzību apmierināšanai: organizēja saimniecībām nepieciešamo preču apgādi, ierīkoja dzirnavas, spirta dedzītavas un citus nepieciešamos objektus.

Pirmās piensaimnieku sabiedrības Latvijā bija nodibinājuši muižnieki, bet ne visas no tām labprāt pieņēma zemnieku individuāli piegādāto pienu. Par pirmo pašu zemnieku pienotavu uzskata 1909. gadā Spārdā dibināto. Spāres piemīram sekoja citu pagastu lopkopji. Jau 1910. gadā dibināja ar tvaiku dzinātas piensaimnieku biedrības Raunā, Matšos, Grundzālē, Smiltē un Džēkstē. Spāres pienotava sākotnēji bija ar roku spēku darbināma, vēlāk – ar zirgiem. 1911. gadā dibināja vienlaicīgu piensaimnieku sabiedrības, 1912. – 31, 1913. – 31, 1914. – 16. Kopumā līdz I pasaules karam Latvijā darbojās 88 kopmoderniecības, no kurām 52 bija Vidzemē, 27 – Zemgalē un 9 Kurzēmē. Latgalē līdz valsts neatkarības iegūšanai nebija nevienas piensaimnieku biedrības.

2.3.5. Krājzēdēvu sabiedrības

Jāvērtē pirmos kredītkooperatīvus Šulces Delīsdā dibināja XIX gadsimta 50. gados, tad ir ziņas par krājzēdēvu sabiedrībām dibināšanas Kurzemes Sodu pagastā jau 40. gadu vidū. Galvenais dibināšanas iemesls bija sliktā raža 1845. – 1846. gados. Šīs sabiedrības jau sākusī darboties, bet Kurzemes domnūpvaldnieks šo darbību atzinis par pretlikumīgu, norādīja, ka ar naudas operācijām drēkst nodarboties tikai Kurzemes Muižnieku kredītbiedrība, kas piederēja baltvāciešiem. Tikai pēc 20 gadiem – 1864. gadā Sodu (vēlāk Sesavas) pagasta iemītnieki lūgusi atļaut „aizliegto sabiedrošanās”, tā uār šīs lūgums noraidīts. Tikai 1882. gadā novembrī Lielsesavas krājzēdēvu sabiedrība tika oficiāli apstiprināta. Līdz ar to pirmās oficiāli reģistrētās latviešu kredītkooperatīvās bija 1872. gadā dibinātā Pēterpils Latviešu krājzēdēvu sabiedrība.

Ir ziņas, ka krājzēdēvu sabiedrības dibināšanas ierosinātājs un galvenais organizators Sodu pagastā bijis vēlāk tautiskās atmodas darbinieka Jura Alunāna tēvs Andrievs Alunāns, kas pēc saimniecības likvidēšanas Vidzemē bija apmeties dzīvot Sodu pagastā. Alunāns bijis arī inteliģents latvietis, kurš ar saviem bērnības centieniem sniegt priekšmāgu un plašu izglītību, liekot pamatus sekojošajai tautas atmodas kustībai.

Ja m sdienu Latvij par kr jaizdevu sabiedr bu kust bas centru tiek uzskat ta Vidzeme, tad XIX gadsimt kust b s k s Kurzem . 1874. gad apstiprin ti Dundagas, Emburgas, Valles kred tkooperat vs, bet 1875. gad – Kro a Valles kred tkooperat vs. 80. gados Kurzem darb bu s ka 30 sabiedr bas, kas liecin ja jau par masveida kust bu. Vidzem pirmie latviešu kred tkooperat vi dibin j s R jien (1879), Kastr n (1881) un Raun (1882). Šo kust bu veicin jušas lauksaimniec bas biedr bas. Ta u tikai XX gadsimta pirmaj desmitgad var run t par masveida kust bu Vidzem . R g 1882. gad re istr ta „R gas Kr šanas un aizdošanas biedr ba” jeb taut saukta „Baptistu banka”, 1883. gad dibin ta „R gas Latviešu amatnieku pal dz bas biedr bas kr šanas un aizdošanas kase”. Savuk rt Latgal kred tkooperat vu dibin šana s kusies tikai p c 1905. gada. Par pirmo un ros g ko uzskat ms L v nu kred tkooperat vs (1909), tai paš gad biedr bas raduš s Rozenmuiž un Barkav .

Pirmie kred tkooperat vi kalpojuši par dz vu piem ru visiem apk rt jiem pagastiem, kas k dos 20 gados k vilnis p rskalojis visu Latviju, aiz sevis atst jot vair k nek 200 latviešu sabiedr bas, kas cilv kiem kalpojušas k saimnieciski cietokš i pret nabadz bu, nodrošin juši saimniecisku neatkar bu un tur bu. Vienlaikus kust ba ieguva ar soci las un pat politiskas iez mes, jo veicin ja ar kult ras un citu biedr bu att st bu.

Kred tkooperat viem jau tad rad s tieksme apvienoties, uz ko mudin ja gan sabiedriskie darbinieki, gan laikrakstu publik cijas, lai gan likumi to ne va. T p c š tendence izpaud s k kop gu konferen u sasaukšana. Pirmo konferenci 1891. gada febru r Jelgav sasauca Dobeles apri a KS darbinieki. P rrun ja daž dus iekš j s organiz cijas jaut jumus un rad s v lme jau n kamaj gad sasaukt visas Kurzemes kred tkooperat vu p rst vju sapulci, ta u š dai saiešanai neizdev s sa emt at auju. 1900. un 1903. gados Jelgav notika vair kas KS p rst vju apspriedes, kur s pausta steidzama vajadz ba dibin t Kurzemes Kred tkooperat vu savien bu. 1904. gad tika izstr d ti savien bas stat ti, ta u varas iest des tos neapstiprin ja. Ar l dz g m sekm m beidz s ar 1907. un 1908. gados san kuš s konferences. Vidzemes kred tkooperat vu pirmais kongress 1910. gad san ca R g . Ar šaj gad jum varas iest des aizliedza Vidzemes KS savien bas dibin šanu. T d j di latviešu KS savu savien bu neizdev s nodibin t l dz pat 1920. gadam.

Neraugoties uz min tajiem š rš iem, l dz I pasaules kara s kumam, t tad nepilnos 40 gados, KS kust ba bija t uzplaukusi, ka visum apmierin ja t laika tautas saimniec bas pras bas. 1913. gad Latvijas teritorij darboj s 236 kr jaizdevu sabiedr bas, kuras apvienoja vair k nek 112 000 biedrus un kuru kop j bilance p rsniedza 65,9 miljonus zelta rub u, kas taj laik bija liela nauda. Lauku kred tkooperat vos bija iest jušies 70,5% Latvijas lauksaimnieku. J uzsver, ka š di pan kumi 20 – 30 gadu laik bija sasniegti bez r jas pal dz bas, balstoties tikai uz saviem resursiem. Turkl t p rvarot nelabv l gu varas iest žu nost ju.

K tas tika pan kts. Biedru nauda deva maz l dzek u, jo par biedriem liel koties k uva kred tu grib t ji, kuri biedru naudu samaks ja no pašu emt aizdevuma. T p c liel ko l dzek u da u KS sav ca no noguld t jiem. Lai piesaist tu noguld jumus, KS bija j ieg st nevainojama slava, ko pan ca ar taup bu un god gumu. N kamaj s tabul s att lota noguld t ju un aiz m ju strukt ra 1913. gad .

Noguld t ji (%)

Lauksaimnieki	3,4
Rentnieki un graudnieki	9,1
Amatnieki	14,6
Ropnieki un tirgotāji	1,3
Strādnieki un kalpi	62,9
Lauku intelektuāļi	8,7

Aizņēmumi (%)

Lauksaimnieki	67,3
Rentnieki un graudnieki	8,8
Amatnieki	7,5
Ropnieki un tirgotāji	8,5
Strādnieki	4,0
Lauku intelektuāļi	3,9

No tabulām redzams, ka KS kustība pirms I pasaules kara izveidojās kā sta vienība, rīkojot pašpalīdzības sistēmas, kas praksē deva labus rezultātus. Galvenie noguldītāji bija pilsoņu strādnieki, kalpi, amatnieki un lauku intelektuāļi, bet aizdevumus visvairāk saņēma lauksaimnieki, rentnieki, graudnieki, amatnieki un ropnieki ar tirgotājiem. Lauvas tiesu (virs 76%), protams, lauksaimnieki un rentnieki lauku rajonos. Par noguldītāju un aizņēmumu saņēmēju struktūru iepriekš joprojām precīzāk ziņot nav, taču nevar izslēgt, ka tā atšķiras. Vislielāk redzams, ka šie lādzekļi, galvenokārt nopilnā tīn kuši, atkal atgriezās pilsoņu s. Tas liecina par veselgu un birokrātijas neizkropotulā dzeku apriti tautsaimniecībā. Dots devjām atdodas.

Krājzdevu sabiedrība mēģināja izveidot piesaistīt no malas tik daudz lādzeku? Galvenokārt tie bija iedzīvotāju noguldījumi. Krājzdevu sabiedrība brīvi konkurēja ar citām kredītstādēm un pat valsti par noguldījumu piesaisti. Tam, protams, bija jārada priekšnoteikumi. Vispirms jānodrošina kredītkooperatīvu laukos samērā vienprātīgi amatnieku ievēlējuma visapkārt uzticamākos un godīgākos cilvēkus, kuri turklāt nebaidījās no atklātības. KS valde un padome rūpīgi izvēlējās katra kredītā mājās kredītāspējās, vajadzību un mērķus, kā arī personīgās rakstura pašas. Kredītus parasti piešķirā produktīviem mērķiem, t.i., ražošanai, nevis patērēšanai. Otrkārt, atturējās piešķirt pārlieku lielas vai citādi pārspēlīgas summas. Aizdevuma atmaksas termiņus varēja pagarināt, tomēr atmaksas grafiks visumā tika stingri ievērots. Sākie noguldītāji, kuri savu naudu bija nopelnījuši sēdārbā, parasti stingri sekoja kredītkooperatīvu darbībai. Ja kas nepatika, noguldījums varēja tikt izņemts un ieguldīts citā iestādē. Tāpēc KS paši rūpējās par savu labo slavu un godību, lai nekāda vieglprātība, paviršība vai blāzdas netiktu pieautas. Tāpēc prasēja no aizņēmumiem. Visumā šiem mērķiem tika sasniegti, un sliktu kredītu bija pavisam maz.

Līdz ar to tika panākts stāvoklis, kad kopumā noguldījumu kopējums ar uzviju apmierināja pieprasījumu pēc aizņēmumiem. Tā 1912. gadā noguldījumi Latvijas krājzdevu sabiedrības caurmērā sastādīja 76–86% no visu bilānu kopsummas, bet aizdevumi – tikai 75%. Ieskaitot paju un rezerves kapitālus, bija vajadzams pat lādzeku pārpalikums. Kredītkooperatīvi nebija nekādas vajadzības piesaistīt rājios lādzekļus, lai gan Krievijas Valsts banka piedāvāja lādzekļus kredītus. Brīvie lādzekļi tika ieguldīti

galvenokārt Rīgas latviešu krājzdevu sabiedrība un savstarpējās kredītbiedrības. Tikai aptuveni 2% no visām kredītkooperatīvu bilancu kopsummas sastāda Krievijas Valsts bankas aizņēmumi, kas bija nepieciešami KS pamatkapitāla izveidošanai. Turklāt šie aizņēmumi nebija izsniegti pret vekseliem, bet pret ilgtermiņa parādzīmēm ar dažādiem blakus nodrošinājumiem.

Lai ko nēteiktu par cariskās Krievijas politisko režīmu, vismaz šķērsatbaidīšanai bija jābūt automātiski neiedomājama brīvība. Tikai 1895. gadā Krievijas valdība izdeva pirmos kredītkooperatīvu normālus, kuri KS uzlika lielāku atbildību un stingrāku reglamentāciju, taču lielu aunu tādēļ nenodarāja, ja neskaita liegumu dibināt KS savienības. Kredītkooperatīvu darbība nebija saistīta ar stingriem, darbu traucējošiem priekšrakstiem un nogurdinošu kontroli. Kredītkooperatīvu brīvīrijas ar pašu savāktajiem līdzekļiem, un galvenais uzraugs tiem bija noguldītāji. Droši vien ar cilvēku morale tajos laikos bijusi stiprāka, tāka stingras virskontroles trūkums nevienu kārdināšanu nav ievēdis. Pirmie kriminālsodtie kooperatīvu vadītāji par dāžušies tikai neatkarīgās Latvijas laikā, kad, starp citu, likumi bija daudz stingrāki, bet morāli pašābojā ilgstošais karš, bēgūgaitas un revolūcijas.

Lielais noguldījumu pieplūdums, mērenība un taupība nodrošināja salīdzinoši lētus kredītus. Tāpils tās krājzdevu sabiedrības par aizdevumiem — ma 8 l dz 10%, bet par noguldījumiem maksāja 5 — 7%. Laukos likmes bija vēl mazākas: par aizdevumiem — 6 l dz 7%, bet noguldījumiem — 5 l dz 6%. T.s. sprauguma procents lauku kooperatīvos bija 1 l dz 2%. To nodrošināja lētās darbu izmaksas: sēdes un operācijas parasti notika vienu dienu nedēļā, algots tika viengādābēdīs. Valdes un padomes locekļi atļdz būsa — ma tikai gada noslūgūm p c pilnsapulces lūmuma un samērā darbības rezultātiem un peļū. Par tēpm, apkuri un apgaismošanu laukos bija nēc gāz izmaksas vai nekādu. Ja krājzdevu sabiedrība bija savāpašūmi, radās pat peļūno to nomas. Nodokļi un zmognodevas parasti nebija jūmaksā, jo lauku kredītkooperatīva pamatkapitāls nērsnēdza 10 000 rubū. Atkrita arī citi maksājūmi, kuri par dājs neatkarīgās Latvijas laikā, jo nebija vekselū, par kuriem jūmaksā zmognodokļi, kā rēveidlapū, pasta un ceāzdevumū, kas saistīti ar vekselūdiskonta un rediskonta operācijām.

Par KS kustības sabiedrisko raksturu spilgti liecināja tērtlikuma (peļū) sadalšana gada nogalē. Ievērojama peļūas daļa parasti tika ziedota vispārējiem mērēim. Piemēram, 1913. gadā Opekālņa krājzdevu sabiedrība nopelnēja 1093 rubū, no kuriem 300 rubū ziedoja lauksaimniecības biedrības kultūras pasākumiem. Vestienes KS 20% peļūas ziedoja labdarībai un sabiedriskām vajadzībām. Raunas KS no 6750 rubū peļūas dažādiem sabiedriskiem mērēim ziedoja 37% jeb 2030 rubū, Valmieras KS — gandrūzpusi.

Bez ziedojumiem KS kustība bija arī tālāk mērē. Vispirms Latvijas grūntnieki ar KS kredītu palīdzību atbrīvās no saviem mājūiepirkšanas parādiem. Parasti šie parādi bija noformēti pie cittautiešu uzņēmumiem, kuri prasēja lielus procentus, bet nu tos pārformēja uz kredītkooperatīviem, kuri izcēl sār mērenību, rēcības nēteiktību un godīgumu. Tālkā KS kredīti noderēja mājūun saimniecības kūceltniecībā, kā rēp rējnogrudkopības uz lopkopību. Piemēroties spēkā, KS kustība spējāsekmīgi nodrošināt visus lauksaimniecības attīstības posmus, atvieglējot pārēju uz jauniem saimniekošanas principiem, cēot zemnieku darbrāžību. Kad saimniecības pietrēkā darbrāku, KS kredīti vēiegādāties lauksaimniecības māšnas. Lai samazinātu darbrāz izmaksas un atbrīvotos no starpnieku pakalpojumiem, par KS līdzekļiem tika ierēkotas koppienotavas,

kas savā katoļu mehanizāciju ražošanai. Ražošanas mašīnu koplietošanas kooperatīvi. Kredītkooperatīvu ražotāji veicināja citu kooperatīvu veidošanu, piemēram, veidoja lauksaimnieku apgādes kooperatīvus, pat ražotāju un lauksaimniecības biedrības, lauksaimnieku centrālās organizācijas. Augot līdzekļu pieejamībai, tie saplūda. Rūgas kredītbiedrības, kuras to izmantoja aizdevumu izsniegšanai latviešu namsaimniekiem un uzņēmumiem, kuri veidoja nacionālos rūpniecības un tirdzniecības uzņēmumus. Tieši pirms I pasaules kara Rūgas provincē bija daudz labu latviešu namu un uzņēmumu, kuru pamatā bieži vien bija lauku KS līdzekļi. Tā nebija nejaušība, ka tieši Rūgas Latviešu amatnieku palīdzības biedrības krāsas un aizdošanas kases telpās 1918. gada 17. novembrī sāca latviešu politisko grupu apvienot šādi, kas izstrādāja Tautas padomes platformu un nolēma 18. novembrī pasludināt neatkarīgu Latvijas valsti. Diemžēl šajā periodā iepriekš minētajiem kaimiņiem bija iznācis slikti.

2.3.5.1. Kredītkooperatīvu pasaules kara laikā

Pasaules kara sākumā kredītkooperatīvu finansēšana ir dārgi piedzīvota pat uzplaukumu. Šis pārlūgums gan bija ātrāks nekā iepriekš, kuras lēmums strauji krita. Tā nebija laba ziņa, bet audis par to centās nedomāt.

Pilsētās kredītkooperatīvus sākumā pastiprināta noguldījumu izņemšana, jo sākās zināma panika, bet dienestā iesauktie bija spiesti izņemt savus ietaupījumus, lai nodrošinātu iztiku savām ģimenēm. Tomēr kredītkooperatīvu šo paniku pārdzīvota labāk nekā citas kredītiestādes. Palīdzēja arī Krievijas valsts banka, izsniedzot sabiedrības tautas kredītu samērā to bilances vērtību. Noguldījumu izmaksātika ierobežota, t.i., vienreiz drīkstēja izņemt tikai varas iestāžu noteiktu maksimumu. Panika rima 1914. gada noslēgumā.

Lauku sabiedrības noguldījumi pieauga. Daļu inventāra saimniecības pārvērtēšanai un ieguldīja KS. Līdzekļi nāca arī kara rekvizīcijām. Aizņēmumi pirms termiņa atdeva par dudu. No otras puses, darba roku trūkuma dēļ cilvēki vairs necēla jaunus mājas un saimniecības ēkas, nelaboja esošās; inventāru un mājlopu trūkums samazināja darba ražību. Lai gan noguldījumi auga, aizņēmumu skaits trijās saruka. Pēc pirmajām Krievijas neveiksmēm Prūsijas frontē karadarbība pārsviedās uz Kurzemi. Valdība pavēlēja visus uzņēmumus un kredītiestādes no Kurzemes evakuēt uz Krievijas iekšējām guberijām. Tas pats bija jādarīja Vidzemes un Latgales kredītkooperatīviem, kuri darbojās frontes tuvumā. Ja ar daži palikušie kredītkooperatīvi centās turpināt darbību, taču okupētajās teritorijās, tad viņi cieši šo darbību stingri ierobežoja, cenšoties radīt tādus kredītkooperatīvus, kuros visa veikšana vērtīgā un okupācijas administrācijai. Kara noslēguma posmā Latvijā ienāca lielinieki. Šūnās valdība sāka visu kredītiestāžu, arī KS, nacionalizāciju. Mantu un pašumus nodeva valsts bankai.

Lai kaitētu Vācijas un Austroungārijas pavalstniekiem, Krievijas valdība pavēlēja šo valstu pilsoņus izslēgt no kredītkooperatīviem, neizsniegt viņiem aizdevumus un neatmaksāt ieguldījumus. Praktiski šai pavēlei nekādu sekumu nebija, jo latviešu kredītkooperatīvu pilsoņi nebija.

Sākoties iestāžu inspekcijai pēc laika ievāca ziņas par saimniecisko stāvokli kredītkooperatīvu apkalpotajās teritorijās: par iekšējās pašvaldības pārejošas un rentes cēnām, sājumu platībām, iestāžu kultūru, darbaspēka cēnām, pieprasījumu pēc lauksaimniecības mašīnām u.c. Lai atvieglotu mašīnu iegādi, Valsts banka piedāvāja

ilgtermi kredītus, tomēr tās vajadzības nebija. Lielas summas kredītus sabiedrības ziedoja ievainoto kopšanai dažādu organizāciju uzturēšanai lazaretes.

Pirmo lielāko triecienu kredītus sabiedrības pārdzīvoja 1915. gada pavasarī, kad Vācijas armija tuvojās Rīgai. Apdraudot to rajonu kredītkooperatīvu Krievijas valdība pavēlēja evakuēt ties, uz Iekšējās Krievijas rajoniem pārvēst gan materiālus, gan dokumentus un arhīvus. Izklāstot sabiedrību biedri un klienti. Pilsētās atsākās noguldītāju panika. Galvenie noguldītāji Rīgas kredītkooperatīvās bija strādnieki. Tik uz Iekšējās Krieviju pavēlēja evakuēt arī pēnecības uzņēmumus, strādnieki steidzāmīgi pāņemt savus ietaupījumus. Lai atmaksātu noguldījumus, Vidzemes gubernators evakuācijas vajadzībām izsniedza aizdevumus, kurus izmantoja ar KS. Šie aizdevumi gan izrādījās nepietiekami. Kad vācu armijas uzbrukumu izdevās apturēt, daudzi kredītkooperatīvi no Iekšējās Krievijas atgriezās Latvijā un turpināja darbību.

Daudz labāka vidusposmā veicis lauku kooperatīvu. Aizfrontēs līnijas bija liels pieprasījums pēc produktiem, kuru cenas nepātraukti auga. Lauksaimnieki sāma naudu par rekvizīto inventāru, dienestā neiesauktie strādnieki labi nopelnīja valdības darbos aizfrontēs līnijas. Daaršo līdžu – gan noguldījumu, gan parādāt maksas formā – iēpldā kredītus sabiedrībās. Veidojot līdžu pārpilnību un to izvietojanas grūtības. Par noguldījumiem bija jāmaksā procenti, tāu brīvnauda ienākumus nēdeva. Tikai nēdaudz mē sabiedrībām izdevās brīvās līdžu novirzīt saimnieciskās dzīvības apritē, pārjās tos centis ieguldīt kara vajadzībām izdotajos vārtspāros vai noguldīt valsts bankās. Daži kredītkooperatīvi ar saviem līdžu iem finansēja kooperatīvo tirdzniecību un citus kooperatīvus pasākumus, piemēram, Gaujienes KS 1917. gadā aizdeva sabiedrībai „Konzums” 500 000 rubļu Vidzemes apgādīšanai ar produktiem. Sabiedrības, kurām bija labi sakari ar Rīgas kredītkooperatīvu, aizdeva tiem līdžu, ko izmaksāt noguldītājiem.

Līdžu pārpilnība latviešu kredītkooperatīvus atkal spīda domāt par savas centrālās organizācijas un finansu centra dibināšanu. Bet ar šājos kritiskajos apstākļos Krievijas valdība palika nepieņēma.

Rezumējot jāsecina, ka Vācijas neieņemtajos Latvijas apgabalos KS skaits, salīdzinot ar pirmskara periodu, nēplaka vairākkārt par 2/3, t.i., darbojās tikai kādi 70 kredītkooperatīvi. Normāla darbība vairs nēbija iespējama, līdžu pārpilnība kusa saistībā ar naudas kursa krišanu, karadarbības nopostīja daudzas kāsas un pašumus. Kopumā kredītkooperatīvi cīnījās tik lielus zaudījumus, ka bijušo ietekmi vairs nēatguva visā XX gadsimta posmā, kas tā nēdeva iespējamo ilgstošai, stabilai attīstībai.

Pašu uzmanību prasa kredītkooperatīvu liktenis Vācijas ieņemtajos Latvijas apgabalos. Nav noslēpums, ka Vācijai bija nodoms kolonizēt Kurzemi un iespējamo robežu sēvī lielāku Baltijas teritoriju, tajā nēmetinot savus kolonistus un galu galā šo teritoriju iekānot impērijas sastāvā. Šai nēdēi atbilstošā bija ar okupācijas iestāžu politika kredītkooperācijas jomā, kas sevišķi aktivizējās pēc 1918. gada 11. februāra noslēgtā Brest-Litovskas miera līguma.

Jāuzsver, ka okupācijas vara kooperācijai vēlēja pašu uzmanību, armijas galvenajās darbojās vairāki kooperācijas speciālisti, kas vadīja sniedza padomus kooperācijas jautājumu kārtošanai.

1916. gada sākumā aprīlī priekšniekiem pīstīja aptaujas lapas par kooperatīvām organizācijām, kas svarīgā jautājumu izņemot valdes locekļu tautību. Pārjā jautājumu skārā kredītkooperatīva dibināšanas gadu, nosaukumu, valdes locekļu

dz ves vietu, dokumentu st vokli un atrašanās vietu, valdes locekļu un vadītāju uzskaites. Uz atbilstīgu pamatu padomnieki izveidoja plašu pārskatu, kura lielā daļa veltīta tieši Kurzemei. Ziņojumā uzsvērts, ka 50 Kurzemes kooperatīvi, no kuriem daudzi karzaudēju savus grāmatvedības, darbojoties uz pašvaldības un pašatbildības principiem, un pirms kara to stāvoklis bijis ļoti labs. Iedzīvotājiem esot liela interese par kopīgiem, vispārīgiem pasākumiem. Starp visu kontrolētām organizācijām izcelta Kurzemes savstarpējā kredītbiedrība, ko ieteikts izveidot par kredītkooperatīvu centrālo organizāciju.

Kooperācijas sistēmu Kurzemei okupācijas iestādes iecerēja veidot pilnveidīgi, tajā iekļaujot visus saimnieciskos spēkus. Šim nolikam tika izstrādātas šādas vadlīnijas. Kooperatīvos jāiesaista visi zemes pašnieki – kaimiņi, tālāk – mazie. Nacionālās sastāvā ziņotājiem jābūt jauktiem, „labi domājoši” latvieši iecerami ar valdības un uzraudzības padomnieku. Visu pārvalde jāpiedalās kooperatīvu dibināšanā, tādu neuzkratoši. Normāli tas jānosaka liels apriņķa vadošo personu iespaidā. Sakarā ar pārrunas ar ieviešanā apriņķa personām jau pirms kooperatīvu dibināšanas. Pārrunas jāveic Pomerānijas galvenajam kooperatīva pārvaldītājam landrātam Brokhauzenam un sekretāram Sparram. Tādējādi jānoskaidro personas, kuras piesakās par kandidātiem kooperatīvu valdībai un uzraudzības padomniekiem.

Vispirms jādibina apriņķu kooperatīvi, kas kalpotu kā jumta organizācijas vietājiem kooperatīviem. Normāli tas jānodrošina Austrumu frontes virspavlnieka atļauja. Līdz kooperatīvu dibināšanai lauksaimniecības biedrības, kurām jāapkopo praktiskā pieredze, kas tūlāk izplatīta priekšlasījumos. Šīs ir jāparedz, ka valdes locekļus jāapstiprina kara pārvaldes priekšniekam, biedru sapulces dienas kārtībā laikus jāiesniedz militārajām iestādēm. Šīm vadlīnijām jābija pievienota Pomerānijas galvenajam kooperatīva darbības instrukcija.

Karjaizdevu sabiedrības militārā administrācija uzlika šādus galvenos uzdevumus: 1) aizdevumu izsniegšana biedriem saimniecībā vajadzībām; 2) atvieglojuma naudas noguldāšanu un veicināt taupību; 3) apgādāt lauksaimniekus ar ražošanas līdzekļiem un pārdojumu ražojumos. Tādēļ bez kredīta šādas operācijas bija jāveic ar tirdzniecību.

Lai gan par pamatu bija dotas Pomerānijas galvenajam kooperatīva instrukcijas, apstiprinātajos normāli tas bija pārskatīti kooperācijas pamatprincipi „viens pilsonis – viena balsis”, kas bija nostiprināts ar Vācijas kooperācijas likumu. Biedriem pienācīgs viena paja par katrām 20 hektāriem pašuma. Ierādītiem un personām bez pašuma varēja būt tikai viena paja. Tas nodrošināja muižnieku (pārvaldītāju) kontroli pār kooperatīvu darbību.

1918. gada vasarā tika nodibināta Baltijas Kooperatīvu savienība, kuras uzdevums bija arī kredītkooperatīvu organizāšana, darbinieku gatavošana un instruācija. Vadošām personām tika rīkoti kursi, priekšlasījumi, ekskursijas uz Vācijas kooperatīviem. Rudenī savienības kā intensīvu propagandu, mudinot dibināt jaunus kredītkooperatīvus. Sevišķi aktīva propaganda tika veikta apgabalos, kuros agrāk bija darbojušies latviešu karjaizdevu sabiedrības. Tas nozīmēja, ka okupācijas iestādes neplānoja šo sabiedrību darbības atjaunošanu, bet bija nolikums dibināt pilnīgi jaunus kooperatīvus, kuros teikšana vāciešiem.

Pēc Rīgas ieņemšanas visu militārā virspavlnieka steidzīgi izdeva pavēli visām kredītiestādēm pārtraukt darbību līdz turpmākajam. Karjaizdevu sabiedrības bija jāiesniedz savi statūti, tulkoti visā valodā, biedru un vadības locekļu saraksts, kā arī

darbības pārskats un bilance. Tikai daļa krājzdevu sabiedrība samata auju darbības turpināšanai, taču ar noteikumu, ka atauja katrā laikā var tikt atsaukta.

Viens no pirmajiem okupācijas varas rīkojumiem bija rubļu kontu pasludināšana par slēgtiem. No šiem kontiem varēja izmaksāt avansu 20 vācu marķu apmērā uz katrām 100 rubļiem, bet ne vairāk par 450 marķiem. Tas sāpīgi skāra noguldītjus.

1918. gada 18. septembrī Jelgavā apstiprināja Baltijas Kooperatīvās bankas statūtus. Bankas kantoris bija paredzēts Rīgā, tai bija jādarbojas pēc Vācijas likuma par sabiedrības mērķu ierobežotu atbildību. Galveno kapitālu (vairākus nekā 90% akciju) bankai sagādāja Pomerānijas kredītkooperatīvu kase un Vācijas Lauksaimniecības kooperatīvu savienības ziņas sabiedrība. Starp mazajiem akcionāriem bija trīs personas ar latviskiem uzvārdiem. Ar šis fakts liecina par to, lejošiem Vācijas kolonizācijas un integrācijas plāniem visās Baltijas teritorijās.

2.3.5.2. Pagaidu valdības pasākumi un lielinieku ienākšana Rīgā

Tieši nedaudz pirms neatkarības pasludināšanas (1918. gada 25. novembrī) Rīgā notika kredītiestāžu pārstāvju apspriede, kur piedalījās arī krājzdevu sabiedrības. Sapulcē pieņemta lēmumu ar šādiem prasībām: 1) tūlīt jāatceļ visi okupācijas pārvaldes noteikumi kredītiestādēm, izņemot noteikumus par moratoriju; 2) okupācijas pārvaldei jāatmaina visa krievu nauda, kas bija piespiedu kārtā apmainīta, pārriņķot par vienu ostrubli divus krievu rubļus; 3) naudas kurss turpmāk periodiski jānosaka Pagaidu valdībai, ievrojot abu valūtu katrreiz šo tirgus vērtību. Pārstāvju vienotības neliegt Pagaidu valdības lēmumu finansēlo pabalstu ziedojumu vai aizdevumu veidā, bet pieprasīja, lai valdība gādā par mieru un kārtību valstī. Kredītiestāde tika ieteikts aizdot Pagaidu valdībai naudu, kuras iemaksu par valdības turpmāk izlaižamo iekšējo aizņēmumu.

Jāatzīmē, ka Pagaidu valdība savu iespēju robežās centās kredītiestāžu apspriedes prasības pildīt: 1918. gada 11. decembrī finanšu ministrs izdeva rīkojumu, kas atcēla visus okupācijas iestāžu ierobežojošos un aizliedzošos rīkojumus. Noguldītjiem atvaizēmt ne vairāk par 200 rubļiem nedēļā, kā arī noteica šādu kursu: 1 cara rublis pret 80 kapeikm ostnaud un 1,25 rubļiem domes naudā. Taču lielinieku straujš ienākšanas dēļ šiem rīkojumiem bija maz praktiskas nozīmes.

1919. gada pirmajās dienās Rīgā ienāca lielinieku spēki. Šūnās valdības kontrolētajā teritorijās kļuva kredītiestāžu, t.sk. arī kredītkooperatīvu, nacionalizācija. To paredzēja valdības dekrēts nr. 3 par banku nacionalizāciju. Kredītiestāžu operācijas tika pasludinātas par valsts monopoli, visas privātas kredītiestādes tika apvienotas ar dibināto Latvijas Sociālistiskās padomju republikas Tautas banku. Banku likvidācijas kārtībā noteica finanšu komisārs, par banku pasākumiem tika gatavoti paši noteikumi, par galvenajiem tika pasludinātas šādas prasības: katru mēnesi samērt 400 rubļus savas eksistences nodrošināšanai. Noguldījumi, kas pārsniedza 10000 rubļus, tika konfiscēti. Ar Tautas bankas aizdevumu komitejas palīdzību atauja konfiscēto noguldījumu pašnieki varēja samērt daļu konfiscētās summas, bet ne vairāk kā 400 rubļus mēnesī un ne vairāk kā 10000 rubļus kopsummā. Šādu atauju varēja dot, bet varēja arī nedot. Jaunie noguldījumi, kas iemaksāti pirms 1919. gada 7. janvāra, nekādā ierobežojumā netika pakauti.

Lai gan kredītkooperatīvu biedri, kā redzējām iepriekš, pārsvarā nebija nekādi bagātnieki, ar viņu palīdzību, KS uzkrātā nedalītie kapitāli, lielo noguldītju un citu

kreditoru prasījumi tika konfiscēti. LSPR Tautas banka tika nodibināta ar valdības dekrētu nr. 6. Tika noteikts, ka līdz savu statutu izstrādāšanai tādā darbības kā valsts iestāde uz Krievijas Valsts bankas statutu pamata.

Par laimi, visas kredītiestādes lielieki prēmēt nepaguva, jo bija jāatstāj Latvija, bet prēmēt iestāžu vrtspārņus, īnieku ielēt s obligācijās un citus aktīvus viņi aizveda uz Krieviju.

2.3.5.3. Kopsavilkums

Kopumā kara laikā zaudējumi kredītkooperatīviem bija milzīgi. 146 no 236 kooperatīviem Kara zaudējumu komisijai bija pieteikuši zaudējumus par 32809272 zelta rubļiem jeb vidēji 224720,5 rubļus uz katru. Ja pieņem, ka līdz gus zaudējumus cietuši arī pārjie kredītkooperatīvi, tad summa sasniedza 53 miljonus zelta rubļu (kopējā bilancē 1913. gadā pārsniedza 65,9 miljonus zelta rubļu). Vieglāk bija tām sabiedrībām, kas daļu savu līdzekļu bija ieguldījušas nekustamajos pašumos. Paveicis tiem, kas savus namus bija cēlušies ar svešiem līdzekļiem, jo sakarā ar naudas vrtības krišanu viņi faktiski atbrīvojās no saviem parādiem. Ienākumi no namiem palīdzēja līdzsvarot krājzdevu sabiedrību budžetu un nodrošināt finansiālo stabilitāti. Aplūstot, ka tie kredītkooperatīvi, kuriem nebija nekustamo pašumu, kara laikā zaudēja ap 99% bilances vrtības.

Kredītkooperatīvu darbības kā atjaunošanās līdz ar miera iestāšanos un Kooperatīvu likuma pieņemšanu 1919. gada 5. septembrī. Tas nebija viegli, jo valdība nabadzība, bija sašobjusies cilvēku uzticība kredītiestādēm, kā arī zudusi interese krāt un taupīt. Jo karš nodarīja ne vien materiālus, bet arī morālus zaudējumus, kurus pārvarēt ir vēl grūtāk.

Kooperatīvu skaits Latvijā līdz I pasaules karam

(nav datu par apdrošināšanas sabiedrībām)

Koop. veidi	Nodibināto kooperatīvu skaits										Kop
	1865-1869	1870-1874	1875-1879	1880-1884	1885-1889	1890-1894	1895-1899	1900-1904	1905-1909	1910-1913	
Patrtju	1	-	-	1	8	25	12	8	58	38	151
Kredtkoop.	-	7	7	32	20	13	21	33	60	56	249
Lauks. biedr.	4	1	4	6	4	12	18	49	65	29	192
Piensaimn.	-	-	-	-	-	-	-	-	8	87	95
Lopu p.rr.	-	-	-	-	-	-	-	2	29	192	223
Mašnu kopl.	-	-	-	-	-	-	-	10	75	64	149
Zvejniec.	-	-	-	-	-	-	-	2	8	4	14
Centr. org.	-	-	-	-	-	-	-	2	8	4	14
Pavisam	5	8	11	39	32	50	51	106	311	474	1087

Bilance (tūkstos rubļos)

(nav ziņu par mašnu koplietošanas sabiedrībām)

Koop. veidi	1908	1909	1910	1911	1912
Lauksaimn. biedrības	895,600	1126,050	1685,400	2015,000	2500,000
Kredītkooperatīvi	39685,000	51328,000	65513,000	80071,000	100045,000
Patēriņu biedrības	446,000	643,000	853,000	1102,000	1806,000
Kopmodernieci	-	12,000	85,000	280,000	543,000
Lopu pārraudz. biedrības	0,340	1,450	3,350	7,500	28,500
Zvejniecības biedrības	1,750	1,870	2,030	2,240	2,630
Apdrošināšanas biedrības	0,616	1,072	11,055	16,203	22,125
Biškopības biedrības	1,320	1,370	1,180	1,233	1,450
Centrālās kooperatīvi	913,000	1347,500	2127,000	3654,000	5488,200
Kop	913,000	1347,500	2127,000	3654,000	5488,200

Kooperatīvu skaits dažādos valstīs

Valstis	Gads	Koop. skaits	Biedru sk. (t. kst.)	1 koop. uz	1 koop. uz iedz. sk.	1 koop. biedrs uz iedz. sk.
Dānija	1909-12	5033	614	9	600	4
Šveice	1911	7827	375	5	500	10
Austrija	1911	16563	2400	18	1700	12
Vācija	1902-12	30555	4800	18	2100	13
Rumānija	1910	2904	443	41	1900	13
Beļģija	1908	2270	500	13	3300	15
Somija	1913	1929	200	154	1400	15
Krievija	1915	35200	12000	216	4200	16
Holande	1910	2679	355	12	2200	16
Britānija	1910	2500	2750	125	18000	16
Latvija	1913	1068	139	47	2341	18
Itālija	1910	7564	1667	38	4600	20
Norvēģija	1911	3078	100	182	1400	24
Ungārija	1908-10	6000	800	54	3500	26
Zviedrija	1910	2100	160	88	1100	30
Serbija	1909	1252	60	39	2100	44
Francija	1912	10983	800	49	3600	49
Bulgārija	1909	727	50	133	5600	80
Spānija	1913	274	80	?	?	244
Japāna	1912	5149	500	41	5500	103
ASV	1913	500	60	?	?	1533
Kop		145087	28714			

2.4. Kooperatīvas attīstība līdz 1934. gadam

Latvijas neatkarība tika pasludināta 1918. gada 18. novembrī, tāpēc trijās teritorijās lielāko daļu iedzīvotāji bija Sarkanarmijas daļās, kuru aizsegumu pārņēma Pēteris

Stu kas komunistisk administracija, kas pasludin ja padomju republiku un s ka radik las reformas, kas izpaud s k visp r ja nacionaliz cija un visu dz ves jomu pak aušana partijas virsvad bai p c padomju Krievijas parauga. Sekoja br v bas c as, kuras jaunajai Latvijas armijai ar r ju atbalstu n c s izc n t gan pret Sarkanarmijas da m, gan pret v cu un Krievijas baltgvardu algot iem Bermonta vad b . Tikai 1919. gada 8. j lij Latvijas Pagaidu vald ba atgriez s R g , 1920. gada 11. august parakst ja Miera l gumu ar padomju Krieviju un var ja s kties izpost t s Latvijas tautsaimniec bas pilnv rt ga atjaunošana un att st ba.

1920. gad iev l t Satversmes sapulce s ka visai v rien gu un radik lu zemes reformu, kuras gait nacionaliz ja muižniekiem piederoš s zemes plat bas, kas p rsniedza 50 vai 100 hekt rus. Šo zemi p r ma valsts Zemes fonds, no kura ap 125 t kstošiem jaunsaimnieku sa ma zemi 15 l dz 22 hekt ru plat b , kam r liela mežu da a palika valsts pašum .

Kooperat vu darb bu s ka reglament t jau 1919. gada 5. septembr Latvijas Tautas padomes pie emtais oti liber lais likums "Par kooperat v m sabiedr b m un to savien b m", kas bija gandr z identisks ar Krievijas Pagaidu vald bas 1917. gad pie emto likumu. Tas kooperat vus atbr voja no pak aut bas atbilstošaj m ministrij m un nebija nepieciešama varas iest žu at auja kooperat vu dibin šanai. Lai s ktu kooperat va darb bu, pietika re istr t t stat tus apgabties , kura to dar ja, ja stat ti nep rk pa past vošos likumus. Lai dibin tu kooperat vu, pietika apvienoties septi m person m. Dividendes likums ierobežoja ar 8% gad , un vismaz 20% t r s pe as bija j ieskaita sabiedr bas rezerves fond . Biedru atbild ba var ja b t gan ierobežota, gan neierobežota. Tr s vai vair kas kooperat v s sabiedr bas var ja dibin t savien bu, turkl t savien bai bija ties bas revid t sabiedr bu darb bu.

V stumieki un speci listi šo likumu v rt k p r k liber lu, un atbilstošo periodu iesaukuši par Latvijas kooper cijas romantisma laikmetu. Min tais likums pie va aunpr t gu t izmantošanu, kam bija ar negat vas sekas:

- kooperat vu dibin t bija oti viegli, t p c tas va dažiem cilv kiem dibin t viltus kooperat vus, lai ar kooperat va fas di sl ptu vis dus priv tus dar jumus;

- daudzi kooperat vi dibin j s bez saimnieciska pamata un darb bas lauka, t p c tri vien un it paši kr zes period bija spiesti likvid ties. Tas mazin ja vai pat diskredit ja kooperat vu labo slavu iedz vot ju vid ;

- vair kus kooperat vus dibin ja cilv ki, kas grib ja sev atrast blakus nodarbi vai ieg t Latvijas bankas kred tu, bet nesp ja g t plaš ku sabiedr bas atbalstu. Tas noveda pie kooperat vu dibin šanas viet s, kur jau sekm gi darboj s citi kooperat vi, pie š elšan s, sektantisma, elit risma, kas nav savienojams ar kopdarb bas garu;

- bija v rojamas b tiskas atk pes no kooperat vaj m v rt b m un principiem, kas daudzu kooperat vu darb bu padar ja neveiksm gu.

Ne visai veiksm ga bija p c Krievijas parauga veidot tr spak pju kooper cijas uzb ve, veidojot apgabalu savien bas. Prakse liecin ja, ka apgabalu savien bas sevi var attaisnot vien gi gad jum , ja t s sevi uztur no zem k l me a kooperat vu l dzek iem.

1924. gad bija m in jums kooper cijas likumu padar t stingr ku, pie emot Ministru kabineta labojumus Satversmes 81. panta k rt b . Ta u vair ki kooper cijas kust bas akt visti šajos labojumos saskat ja m in jumu atgriezties pie carisk s Krievijas k rt bas, kad kooperat vu darb ba tika pak auta attiec g s ministrijas kontrolei. T p c Latvijas Kooperat vu kongresu padome izstr d ja savu labojumu projektu, kuru Saeima

pie mā 1927. gadā. Pēc šiem labojumiem, katrā kooperatīvā sabiedrībā vismaz reizi divos gados tika pakārtota obligāta revīzija, kuru veica pie Tieslietu ministrijas dibinātā Kooperatīvu revīzijas padome. Padomniekiem bija jānodrošina vienam priekšim no Finanšu ministrijas, Iekšlietu ministrijas, Latvijas bankas un tās kooperatīvu savienības, kurai likums bija jāveikt obligāta pārbaude.

Latvijas ekonomiskais stāvoklis pēc Brīvības cīņām bija katastrofāls. Iedzīvotāju skaits bija samazinājies no 2,6 miljoniem līdz 1,6 miljoniem, rūpniecības evakuācija uz Krieviju, lauksaimniecības izmantojamās zemes aizlaista atmat vai tranšēju izvagotā, daudzas saimniecības un mājās sagrautas, finanšu institūcijas nedarbojās, valdība hiperinflācija un melnais tirgus. Sabiedroto valstu ekonomiskā palīdzība faktiski nebija nekādas. Gan rīvalstis, gan liela daļa Latvijas pilsoņu neticēja Latvijas valsts ilgstošai pastāvēšanai. Valdības atbalsts nevarēja būt liels, tāpēc neatlika nekas cits, kā paauties uz saviem spēkiem un tos apvienot plašā kooperācijas kustībā. Tautas padomes locekļi šādi raksturoja šādu izteiksmīgu skaidrojumu: “Kooperācija ir ierocis, ar kuru var izsist no spekulantu rokām pārdabīgo vairogu un atbrīvot karo, tātad pat rīta jus no tādā pašā ienaidnieka kā Bermonts.”

Pēc kara Latvijas ekonomika attīstījās straujā tempā, lai gan, pārīkstot saimnieciskajam saistam ar Krieviju, neturpinājās industriālais attīstība, un Latvija veidojās vairāki par modernu lauksaimniecības zemi, par paraugu ņemot galvenokārt Dānijas saimniecību.

Stāvokli kooperatīvās ideoloģijas laukā varētu salīdzināt ar stāvokli pēc Latvijas neatkarības atgūšanas 1990. gados. Darbojās “vecā kaluma” kooperācijas kadri, kas bija darbojušies cariskās Krievijas apstākļos, bet vienlaikus no trimdas atgriezās cilvēki, kuri bija dzīvojuši Rietumeiropas pieredzi. Katrs virziens, protams, aizstāva savu modeli, lai gan vecais modelis sekmīgi darbojās citā režīmā apstākļos, un ar Rietumeiropas pieredzi nebija prātīgi mehāniski pārnest pavisam atšķirīgajos Latvijas apstākļos. Vadošās pozīcijas pakāpeniski iemānā bijušie trimdas priekšvīri. Jāmin **Vilis Siliņš** (1879 – 1935), kurš trimdas gados bija pārticis Somijā, Šveicē un Francijā pieredzi. Latvijā viņš bija žurnāla “Kopdarbība” redaktors, vadīja “Konzuma” Kopdarbības nododu un bija Latvijas Kooperatīvu kongresu padomes priekšdabīgs. Otrs bija **Klāvs Lorencs**, kurš savulaik bija izsūtīts uz Sibīriju, bet vēlāk darbojās Krievijas Centrālajā kooperatīvu apvienībā – “Centrosojuz”. Latvijā viņš bija “Kooperatora” redaktora biedrs un Latvijas Patērētāju biedrības savienības priekšdabīgs.

Bez minētā žurnāla Latvijā pastāvēja citi kooperācijai veltīti izdevumi: “Kopdarbība”, “Balss”, “Kooperatīvais kredīts”, “Kooperatīvā apdrošināšana” u.c. Latviešu valodā tika pārtulkoti vairāki Rietumeiropas kooperācijas ideologu darbi: franču autors Š. Žids, Šveices kooperatori H. Fošers un Fr. Šērs, zviedru A. Orne, A. Johansons un A. Hedbergs, austrietis E. Froindlihs u.c. Ideju laukā daudz darīja tādās bezpeļņas organizācijās kā 1922. gadā dibinātā LU Studentu kooperācijas veicināšanas biedrība, 1927. gadā dibinātā Latvijas Kooperatoru biedrība un 1928. gadā dibinātā Latvijas Kooperācijas veicināšanas biedrība.

1920. gadā dibinājās Latvijas Kooperatīvu kongresu padome, kura sastāvēja no vispārējā kooperatīvu kongresu ievēlātiem delegātiem un pastāvīgo kooperatīvu savienību priekšvīriem. Kongresu padomes galvenais uzdevums bija sagatavot un sasaukt kooperatīvu kongresus – gan vispārīgos, gan dažādu kooperācijas veidu kongresus. Bez tam Padome aizstāvēja kooperācijas kustības neatkarību, iesniedza valdībai dažādas

kustbaspetcijas, kā arī daždos forumos parstāvja Latvijas kooperatīvo kustību. Kooperatīvu kongresu padome izdeva "Latvijas kooperācijas gada grāmatu", kur atrodami vispārīgkie dati par kooperatīvu darbību attiecīgajā laika periodā.

Kā jau minēts, kooperācijas idejas un virzienus ar daždiem panākumiem īstenoja pašobpolitiskās partijas. Sociālisti un komunisti centās veicināt pašus strādnieku kooperatīvus un tos izmantot kā savas cēlās instrumentu. Rīgā tika dibināts vairākas politiski iekrāsotās strādnieku partijas biedrības. 1921. gadā dibinājis "Latvijas Strādnieku kooperatīvu savienība". Tautā ideoloģiskās cēlās un nepiemērotā Latvijas apstākļiem šosavienību drīz vien sagrāva no iekšas. Tās vietu centās ieņemt LSDSP kontrolētā "Latvijas Partijas biedrību savienība". Savukārt Latviešu zemnieku savienība centās ietekmēt un diktēt politiskās vadlīnijas zemnieku kooperatīvajm sabiedrībām. Lauku kooperatīvos pat ieradās LZSP rīstīdī, lai saņemtu mandātus un pāt kooperatīvu kongresos patītu politisku deklarāciju pieņemšanu. Tas šķīla un diskreditēja Latvijas kooperatīvo kustību un lika pamatus tāstūrpmkāpakaušanai daždiem politiskiem režīmiem – kā "Ulma laikiem", tāvēlākajai "sociālistiskajai kooperācijai".

2.4.1. Partijas biedrības

Kad Sarkanā armija 1919. gadā okupēja lielāko Latvijas daļu, partijas biedrības tika veidotas kā savas veida pašvaldību tirdzniecības institūcijas, kurām jāapgādā vietējie iedzīvotāji ar patērīgām precēm. Pēc Latvijas atbrīvošanas no 75 biedrībām, kas darbojās pirms kara, bija palikušas vairs tikai 12. Un arī tās pašas bija visai bēdīgā stāvoklī. Pēc kooperatīvu likuma pieņemšanas tieši partijas biedrības pirmsskā vairoties un attīstīties, jo bija pastiprināta vajadzība pēc patērīgām precēm, bet nospekulantiem tāstvar jānopirkt tikai nesamērīgīdīgī un ar apšaubamu kvalitāti.

Diemžlī eksistenci lī vajadzība partijas biedrības ievirzīja slīdīs, kas veda prom no kooperācijas idejām. Pirmās biedrības veidojās ar nolīku no Apgādības ministrijas saņemtas preces, kuras tālī izdalīta saviem biedriem. Tādībīnījis Latvijas universitātes, Rīgas policijas, dažādu ministriju un iestādīžu ierīdītu un pat Satversmes sapulces partijas biedrības. Šo "kooperatīvu" mīžs beidzslī dzī ar Apgādības ministrijas likvidāciju.

Tūrpmkā partijas biedrību skaits samazinājās, lai gan to apgrozījums pakāpeniski pieauga. Sevišķā nozīmē bija lauku partijas biedrības, kuras sāka zemniekus apgādīt ar lauksaimniecības tehniku, minerālī sliem un citām saimniecībī nepieciešāmām precēm, jo lauksaimniecības biedrības pakāpeniski atteicās no komercdarbības, lai savas pīles veltītu lauksaimniecības standartu celšanai un vispārījai zemnieku izglītošanai.

1927. gadā 53 partijas biedrības, no kurām 18 darbojās pīlīstīs, nonāca maksīšanas grītībīs. Galvenais cīlonis tam bija tās, kā tāst bija pīrlietu pāvūšs uz kredītiem, turklāt stermīā kredītiem, šos lī dzekus ieguldīt ar rāžotnīs un nekustamos pāšumos, kā arī pašas daļu pīrēdīt uz kredītu. Tiklī dzī pieauga lātā pīrktspīja, šo kredītu atgīšana bieži vien palīka neiespījama. Bez tam partijas biedrību veikālī savas preces uz lī dzīgiem noteikumiem pīrdeva ar nebiedriem, ar to neveicinot jaunu biedru pīesaistīšanu.

Pīstīkās režīma periodā "Konzums" un Latviešu partijas biedrību savienība tīka apvienoti, lai veidotu jaunu savienību – Latvijas Proletārās kooperācijas savienību. Tautā šīs savienības mīžs nebija ilgī. 1919. gada jūnijā "Konzums" atjaunoja

savu patstāvīgu darbību. Savienības mērķi jaunajos apstākļos bija šādi: 1) apvienot dažādas kooperatīvās sabiedrības, asociācijas un savienības, it sevišķi lauku rajonos, lai kalpotu to interesēm; 2) apgādāt apvienotās organizācijas ar nepieciešamajām precēm, vai arī – organizēt to ražošanu Latvijā; 3) veicināt jaunu kooperatīvo biedrību dibināšanu un attīstību. “Konzums” apgādāja biedrības un individuālus pircējus ar mēklīgiem mēsliem, lauksaimniecības tehniku, cementu un citu nepieciešamo. Bez tam “Konzums” arī iepirka sviestu, graudus un citu produkciju, lai to pārdotu ārzemē. Savienības bija speciālas nodarbinātības kooperācijas veicināšanai, kooperācijas speciālistu sagatavošanai, revīziju veikšanai un literatūras izdošanai. Līdz 1931. gadam “Konzums” apvienoja 337 organizācijas, no kurām 206 bija patērētāju biedrības, 57 – lauksaimnieku biedrības, 54 – piensaimnieku kooperatīvi un 20 cita veida kopdarbības organizācijas.

Lai gan visumā “Konzums” savus uzdevumus veica labi, jau pašsākumā tika radīti priekšnoteikumi savienības veidošanai maksimāli. Vispirms jau Pagaidu valdība “Konzumam” uzdeva iepirkt ASV kara materiālu likvidācijas komisijas piedāvātās preces 2 miljonu dolāru vērtībā, kurās pēc tam bija jāiztirgo Latvijas iedzīvotājiem. Tikai veidojot komisiju, ka šo preču vairākums ir nederīgas vai pat saindātas, tādēļ ilgus gadus nostājās “Konzuma” noliktavās. 1925. gadā Latvijas valdība bez “Konzuma” līdzdarības parakstīja līgumu ar ASV, kurā kopā bija parādīts jaunais par 5,775 miljoniem dolāru. Lielu šķēršļus parādādu valdība uzdeva krietni “Konzumam”. Bez tam lielu preču daļu “Konzums” citiem kooperatīviem bija pārdevis uz kredīta. Kad pasaules krīzes un valdības politikas iespaidā lāta pirkspēja pieauga un kritās cenas, radās grūtības šos pārdevus piedzīt. Līdz ar to maksimālās grūtības nonāca pats “Konzums”, jo pats bija pārdevis kooperācijas principu – nepārdot uz kredīta, kā arī bija uzņēmies saistības par valdības politiskajiem lēmumiem (diemžēl arī mēdzen šīs dāstā voklis ir labi pazīstams). Ar to arī šī visnotaļ vērīgā savienība beidza pastāvēt. Tā, neraugoties uz neveiksmīgo iznākumu, šai savienībai bija izcila loma Latvijas kooperācijas attīstībā, tādēļ tās darbība pelnījusi katu apskatu.

2.4.1.1. Centrs savienība “Konzums”

Pirmās Latvijas Republikas laikā Centrālās savienības “Konzums” deva jaunu kooperatīvu saimniecisko un idejisko savienību. Tās attīstību var iedalīt trijos posmos. 1907. gadā “Konzums” dibināja Rīgas Lauksaimniecības centrālās biedrības (RLC) veikāls, kura uzdevums bija apgādāt lauksaimniecības biedrības un individuālus zemniekus ar ražošanas piederumiem. Savienības darbos spēkā kooperatīvā principiem. Par tās stāniem biedriem varēja būt biedrības, par veicinātājiem – arī privātpersonas. Savienības pārvaldīja centrālās biedrības pilnsapulci, kas iecēla valdi un apstiprināja pašas instrukcijas. Stājiem biedriem sapulcēs katram bija viena balss. Rīcības kapitāls veidojās no biedru pajām un kredītiem. Bez tam peļņas daļu uzkrāja rezerves fondā. Konzuma veikāls apvienoja 74 lauksaimniecības biedrības un apmēram 88 biedrus veicinātājus, kuriem nebija balsstiesību. Savienības apgrozījums pieauga no 160000 rubiem 1907. gadā līdz 573000 rubiem 1911. gadā.

Otrās attīstības posms sākās 1911. gadā, kad šo kooperatīvo veikalu formāli pārveidoja par savienību. Notika savienības darbos spēkā patstāvīgā juridiskā persona ar Zemkopības ministra apstiprinātiem statūtiem. Par biedriem ar vienlīdzīgām tiesībām varēja būt gan juridiskas, gan fiziskas personas, tādēļ savienības pārveidojās par jauktu tipa kooperatīvu. Statūtos arvien saglabājās saistības ar RLC.

Šaj posms k s strauja savien bas att st ba. 1913. gad atv r s paša noda a koppienotavu ier košanai un zemnieku apg d šanai ar s kl m, lauksaimniec bas maš n m un citu saimniec b s nepieciešamo. T paša gada novembr pilnsapulce pie ma l mumu dibin t “Konzuma” Centr lo pat r t ju biedr bu, kurai vajadz ja apvienot pat r t ju biedr bas un g d t t m pat ri a preces. 1914. gad “Konzums” sadarb b ar RLC Kopdarb bas noda u s ka organiz t, apm c t un propagand t kooperat vus. Ta u šo abu perspekt vo organiz ciju att st bu p rtrauca pasaules karš.

Tuvojoties frontes l nijai, “Konzuma” vad ba 1915. gad p rc l s uz Valku, bet da u pre u p rs t ja uz Krievijas vidieni, atverot “Konzuma” noda as Maskav un Pleskav . L dz 1917. gadam “Konzums” lielos apm ros apg d ja ar p rtiku Vidzemes iedz vot jus, da ji t s ievedot no Krievijas. Gada beig s “Konzums” un t Centr l pat r t ju biedr ba apvienoja 77 lauksaimniec bas biedr bas, 17 pat r t ju biedr bas, 13 koppienotavas, 18 kr jaizdevu sabiedr bas un 185 priv tpersonas.

Trešais att st bas posms s k s 1918. gad , jaunos Centr l s savien bas “Konzums” stat tus piere istr jot R gas apgabalties . Savien ba p r ma visu savu priekšg j ju akt vus un pas vus. T s m r is bija jaunajos p ckara apst k os apvienot visdaž d kos Latvijas kooperat vus, it seviš i lauku rajonos, tos apg d jot ar nepieciešamaj m prec m – gan organiz jot to kop ju iepirkšanu, gan organiz jot ražošanu, k ar organiz jot kooperat vu saražot s produkcijas izplat šanu un p rdošanu. “Konzuma” pien kums arvien bija veicin t visp r jo kooper cijas att st bu Latvij , k ar r p ties par visu pilso u, bet seviš i lauku iedz vot ju kop j m interes m gan pat ri a, gan ražošanas tirg . Par “Konzuma” biedriem turpm k var ja k t tikai kooperat vi. Biedru kopsapulce iev l ja 21 locek a padomi (p c 1932. gada – 15 locek u) un 6 locek u valdi. Uz pilnsapulc m kooperat vi savus p rst vjus s t ja atkar b no iemaks to paju daudzuma, tom r ne vair k par etriem. Katram priekšst vim bija viena balss. Par savien bas saist b m biedri atbild ja ar sav m paj m un papildu atbild bu, kas noteikta atkar b no iemaks to paju summas. Bez pamatpajas kooperat viem bija j iemaks ar papildpajas, atkar b no savu iepirkumu apjoma.

P c Stu kas vald bas g šanas “Konzums” savu darb bu atjaunoja. Lai ar t s r c b vairs nebija nek du l dzek u, savien bas darb ba izv rs s jo plaša un daudzpus ga, t k t neaprobežoj s ar kooperat vu apkalpošanu vien, bet ietv ra ar valsts m roga tautsaimnieciskus uzdevumus.

Kopš Latvijas neatkar bas nodibin šanas l dz 1931. gada beig m “Konzums” izv rsa akt vu idejisko un organizatorisko darb bu. To veica Kopdarb bas noda a, kas bija galven kooper cijas ideju propagand t ja un daž du veidu kooperat vu organiz t ja. Faktiski “Konzums” ierosin ja, veicin ja un organiz ja ar citu kooperat vo savien bu dibin šanu un kooperat vu kongresu sasaukšanu, lai gan par v l ko sadrumstalot bu nav atbild gs. Ar laiku š s funkcijas uz m s ar Latvijas Tautas banka, Savstarp j s apdrošin šanas centr l savien ba un Latvijas Piamsaimnieku centr l savien ba, kam r “Konzums” arvien apvienoja pat r t ju biedr bas. “Konzuma” Kopdarb bas noda a sagatavoja kooperat vu darbiniekus, r koja kursus un praktiskas nodarb bas, izdeva nepieciešamo literat ru, veica rev zijas, pal dz ja sak rtot kooperat vu darb bu, izstr d ja paraugstat tus, darbved bas un gr matved bas veidlapas, izdeva kooper cijas laikrakstu “Kopdarb ba”, s t ja lektoros uz priekšlas jumiem, piedal j s apspried s u.c. Idejiski organizatoriskam darbam “Konzums” kopum izt r ja vair k nek 550000 latus, k ar iek rtoja apjom gu kooper cijas bibliot ku.

“Konzuma” tirdznieciskā darbība – preču apgrozība kooperatīviem un privātiem patērētājiem, kā arī lauksaimniecības ražošanu iepirkšana iekšējā tirgum un eksportam – veic sekmīgi. Jau 1929. gadā “Konzums” tirgoja 54% ievesto minerālmāslu, 47% – lopbarības importa, 47% – lauksaimniecības mašīnu, 6% cukura. Kopumā “Konzums” uz izdevīgiem noteikumiem nodrošina 2% Latvijas importa. Vairākus savienības veicināja Latvijas eksportu: 76% bekona, 83% aitu gaļas, 27% rudzu u.c. 1930. gadā ar “Konzumu” bija saistīti 700 kooperatīvi un vairāki nekā 100000 īmeņi. Bez tam “Konzums” kreditēja kooperatīvus un lauksaimniekus, veicināja lauksaimniecības attīstību. Jau 1923. gadā sāka darboties pirmā “Konzuma” eksportkautuve, bet 1927. gadā tika uzbūvēta otra, kas atbilda visaugstākajām tehniskajām prasībām. Blakus eksportkautuvei dibināja moderna desu ražotne. Strenos “Konzums” uzcēla kaulu miltu fabriku, lina pārstrādes fabriku, kokzāģtavu, dzimavas, darvas un terpentīna zāģtavu. “Konzuma” Tehniskā nodaļa organizēja piensaimnieku biedrības, vadīja kooperatīvo pienotavu un citu kūbveidniecību, Rīgā iekārtoja savu mehānisko darbnīcu. “Konzuma” nodaļas atvērās 16 pilsētās: Cēsis, Bauska, Gulbene, Daugavpils, Jelgava, Jūrkabpils, Liepāja, Kabilas, Rēzekne, Madona, Mārcienas, Strenos, Stendava, Valmieras, Tukuma un Saldus. Savienībā piederēja 21 nekustamais pašums 3,7 miljonu latu vērtībā.

1931. gada beigās “Konzums” apvienoja 206 patērētāju biedrības (71% no visām), 57 lauksaimniecības biedrības, 54 piensaimnieku biedrības, 15 krājziedu sabiedrības un 5 citas rakstura kooperatīvus. Kopumā – 337 kooperatīvus. Vienlaikus bija arī Starptautiskās kooperatīvu alianses biedrs.

Par “Konzuma” valdes priekšsēdētājiem dažādos periodos darbojušies tādā laikā sabiedrībā atzīti un cienīti cilvēki kā P. Siecenijs, A. Brēmers un P. Eviētijs, bet valdīja arī E. Laursons, K. Ozoliņš, P. Pelcis, A. Dravnieks, A. Valters, V. Skubiņš, K. Ozols, P. Lapiņš un J. Lācis. Lielākie idejiskie nopelni bija Koparda nodaļas vadītājam V. Siliam.

Saistībā ar krīzi, ko izraisīja Lielā depresija, 1931. gadā “Konzums” nonāca maksāšanas grūtībās un ar Rīgas apgabaltiesas lēmumu tajā tika nodibināta administrācija. Vairākas Konzuma funkcijas lielā mērā uzņēma Centrālā savienība “Turība”.

“Konzuma” darbības galvenie rādītāji trešajā attīstības posmā bija šādi.

Gadi	Biedru skaits	Bilance (milj. latu)	Apgrozījums (milj. latu)
1920	205	3,31	5,38
1921	278	1,74	5,29
1922	300	3,38	11,28
1923	332	5,96	19,59
1924	382	8,73	25,39
1925	410	10,87	33,06
1926	411	12,86	41,44
1927	402	14,22	43,59
1928	402	16,13	49,90
1929	386	15,88	55,49
1930	334	12,46	47,02
1931	337	16,65	36,70

1932	283	14,97	19,32
------	-----	-------	-------

2.4.2. Kr. jaizdevu sabiedrības

Pati valsts neatkarības pasludināšana vēl nepavērdurvis kr. jaizdevu sabiedrību attīstībai. Turpinājot brīvības cīņās, priekšbija tautsaimniecības atjaunošana, jaunajai valstij bija jānodrošina tiešiskie, strukturālie un organizatoriskie pamati kredītiestību darbības atkāšanai. Praktiski darba organizāšanas varjācirties tikai nacionālās valstas ieviešanas un stabilizācijas.

Par katru kredītiestību darbu pirmajā posmā runābūtīgi, jo valdība neizvēlējās patērētāja jaunās valsts iekšējai, Latvijas saimniecība bija izlaupīta un sagrauta, Latvijā vienlaikus apgrozījās vairākas konkurējošas naudas vienības (Krievijas cara rublis, Krievijas domes rublis, Vācijas marka, austrumu rublis, ostmarka, t.s. kerēnkas, dažādu pilsētu emitētās naudas vienības, Igaunijas krona un ar lielu novērtēšanu ar Latvijas rubli), kurām vajadzēja būt pakāpta straujai inflācijai un mainīgajai starptautiskajai konjunktūrai. Turklāt vislielāko neuzticību dažādu iemeslu dēļ izpelnījās tieši Latvijas rublis, kuram jābūt pat Latvijas pagaidu valdības. Krievu iedzīvotāju kara un jūku laikos, liela loma saimnieciskās aktivitātes bija spekulantiem, melnajam tirgum un kriminālām aprindām.

Lai gan atjaunojot pirmās kredītiestības, līdz Latvijas naudas pirkspējās nostiprināšanai tas nevarēja cerēt uz noguldījumiem un normālu kredītiestības operācijām, bet vairākpēdējs naudas maiņai. Kredītiestību skaita svārstības, salīdzinot ar 1913. gadu, šajā periodā atspoguļoja sekojošā tabula, kas ņemta no A. Aizsilnieka grāmatas.

Gadi	1913	1919	1920	1921	1922
Kredītiestību kopskaits	293	37	105	155	203
Kr. jaizdevumu sabiedrības	236	17	72	117	161
Savstarpējās kredītbiēdrības	41	10	22	25	24
Pilsētu bankas	5	3	3	3	3
Akciju bankas	2	2	3	4	10
Biržas bankas	2	2	2	2	1

Lai arī ar zināmām atrunām un izņēmumiem, Latvijas rubli par vienu maksimālo šķērsli dzēkli Latvijas teritorijā Tautas padome pasludināja 1920. gada 18. martā. Faktiski šis lēmums sāka darboties tikai gada beigās. Turklāt jaunā nauda vienība līdz 1921. gada jūnijam bija pakāpta straujā inflācijā, bet gada otrajā pusē ne mazāk postošai deflācijai, kas veicināja dažādas spekulācijas, bet ne nopietnus ieguldījumus tautsaimniecībā attīstībā. Latvijas rubļa stabilizācija tika panākta ar zelta fonda nodibināšanu un Latvijas rubļa piesaistīšanu idejajam zelta frankam, vienlaikus atturoties no jaunām rubļa emisijām valsts budžeta līdzsvarošanai, samazinot importu un palielinot Latvijas eksportu, likvidējot Apgādes ministriju. Tas notika 1922. gada sākumā. Tai pašā gadā Latvijas valdība veica naudas reformu, kas paredzēja pakāpenisku pāreju uz norādītiem latos, pēc kursa 50 Latvijas rubļi = Ls 1.

Pirmajos neatkarības gados Latvija cieta no liela kapitāla trūkuma. Apstākos, kad ar lielskaimi valstis uz Latvijas nākotni raudzījās ar skepsi, ārjos kredītus neviens nepiedāvāja, tādēļ kapitālu Latvijas iedzīvotjiem nācās radīt no jauna, t.i., ar iekšējiem no pašu darbu. Tas bija samērā gaus un smags process. Kredītresursi bija nesamērīgi dārgi, pat liels bankas par saviem aizdevumiem 1921. gadā prasīja 62% gadā. Privātie aizdevji, ierīnot riska faktorus, prasīja vēl vairāk. Tikai pēc Latvijas rubļa kursa nostabilizēšanas 1922. gadā aizdevumu likmes saruka un strauji pieauga kredītiestžu skaits. Jāuzsver, ka šajā smagajā periodā pašu nozīmīgā krājzdevu sabiedrības un savstarpējās kredītbiedrības, kuru skaits krietni pārsniedza citu kredītiestžu skaitu.

Tam var jābūt šādi iemesli. Krājzdevu sabiedrība un savstarpējās kredītbiedrības bija vairākas kopīgās iezīmes, kuras tās atšķirā no akciju bankām un citām komercbankām. Kredītbiedrības katram dalībniekam lēmumu pieņemšanā bija viena balsis, tādēļ šīs organizācijas mēdza saukt arī par personu apvienībām. Aizdevumus tās izsniedza tikai saviem biedriem. Tās stenbija aizņēmēju organizācijas, kuru kapitālu veidoja biedru dalības maksas (pajas), kuras parasti iekasēja, ieturot 10% no izsniedzamā aizdevuma lieluma. Uzliedzīgiem principiem darbojās krājzdevu sabiedrības. Tādēļ šīs organizācijas bija ieinteresētas savus biedrus apgādāt ar iespējamām kredītiem. Turpretī akciju bankā balsu skaits bija atkarīgs no katram biedram piederošo akciju skaita, tādēļ tās mēdza saukt arī par kapitālu apvienībām. Akciju banku galvenais mērķis bija gūt iespējamā lielāku peļņu saviem lielākajiem akcionāriem, kas neveicināja kredītu lēmumu ierobežošanu kredītņēmēju lokā. Protams, akciju banku rīcībā bija liels kapitāls un liels piedāvāto aizdevumu apjoms, taču šie pakalpojumi bija pieejami galvenokārt turīgiem klientiem ar labu reputāciju un sakariem.

Atšķirībā no krājzdevu sabiedrības, savstarpējās kredītbiedrības Latvijā netika uzskatītas par kooperatīviem, jo tām nebija ierobežota peļņas tiesa jeb dividendes. Likvidēšanas gadījumā kredītbiedrības savu rezerves kapitālu un citus iekrājumus, kuri tieši nepiederēja atsevišķiem paju turētājiem, drīkstēja sadalīt starp biedriem, kas kooperatīvās organizācijas bija aizliegts. Pēdējā atšķirībā kredītbiedrības varēja viegli pārvēidoties par akciju bankām.

To veicināja šādi apstākļi. Savstarpējās kredītbiedrības piederēja lieli nekustamie paņēmumi, kuri pēc kara un revolūcijas, atšķirībā no naudas līdzekļiem, palika par gandrīz vienīgajām vērtībām. Tās kalpoja par labu nodrošinājumu aizņēmumiem. Tomēr daudzi kredītbiedrību locekļi pēc kara bija palikuši Krievijā vai miruši, kas pilnsapulcēm vaļšos biedrus izslēgt, pamatojoties uz nenozīmīgu pilnsapulces noteikumu formulu neievērošanu, un biedrības mantu sadalīt atlikušo biedru starp, nodibinot akciju banku. Šo tendenci veicināja arī 1920. gada 18. marta likums un Latvijas rubļa devalvācija, kas bija nelabvēlīgi pret agrākajiem noguldītājiem un hipotēku turētājiem. Savukārt Finanšu ministrija kredītbiedrības varēja pārtapt par akciju bankām, prasot tikai 500 000 latu lielu akciju kapitālu, kamēr no jaundibināmām akciju bankām tika prasīti miljoni. Tiesa, šāda iedzīvotāju uzklātie neesošie vai mirušie biedru rīcībā lielu labumu nenesa. Lielākā jaundibināto akciju banku daļa darbojās ar zaudējumiem. Vienīgā ieguvējā bija banku direktori, kuriem pārsniedza lielākas brīvības.

2.4.2.1. Kust bas organiz šan s un patn bas

Kred tkooper cijas atjaunotne s k s ar Visp r j kooperat vu p rst vju kongresa organiz šanu. Nodibin j s organiz cijas komiteja, kas sagatavoja refer tus 1920. gada 15. febru r san kušajam kongresam. Kongress atzina, ka kred tkooperat vu darb bas organiz šanai dibin ma centr l banka, kuru v l k nosauca par Latvijas Tautas banku. Kongres izveidoj s kooper cijas idejiskais centrs – Latvijas Kooperat vu kongresu padome, kas savuk rt izvirz ja organiz cijas komiteju bankas dibin šanai. Pieaicin tie tehniskie darbinieki gatavoja gan Tautas bankas dibin šanu, gan kred tkooperat vu organiz šanu. 1920. gada 1. decembr tika nodibin ta Tautas banka, bet 17. decembr sasaukts Latvijas Kred tkooperat vu pirmais kongress, kas apstiprin ja KS paraugstat tus. Nu var ja s kties kred tkooperat vu praktiska dibin šana.

Paties b nemaz tik viegli nebija. Saska ar 1919. gada 5. septembra likumu, kred tkooperat vi var ja br vi dibin ties stat tu re istr cijas k rt b , ta u šiem stat tiem bija j saskan ar min t likuma norm m. Tad nu kongres pie emtais stat tu projekts bija j iesniedz tiesai, lai g tu t s atzinumu par atbilst bu likumam. Š da atzinuma sniegšana neietilpa tiesas uzdevumos, t p c uz pie emt stat tu projekta pamata bija j dibina kr jaizdevu sabiedr ba, kuras stat tu atbilst bu vai neatbilst bu likumam noteiktu tiesa. Tikai 1921. gada 11. j nij Tiesu pal tas s de kr jaizdevu sabiedr bas „Klints” stat tus atzina par likumgiem, t p c turpm k tos var ja ieteikt par pamatu jaundibin m m sabiedr b m.

Pirms kara dibin tie kred tkooperat vi, atjaunojot savu darb bu, l dz 1922. gada oktobrim var ja darboties uz agr ko stat tu pamata. T d j di k du laiku Latvij past v ja div j das kr jaizdevu sabiedr bas: vec s un jaundibin t s. L dz ar to statistik atspogu oto KS skaits bija liel ks nek re istr to. Bet p c min t termi a juridiski past vošo organiz ciju skaits bija liel ks nek faktiski darbojošos KS skaits. No 128 kr jaizdevu sabiedr b m, kas darboj s uz 1922. gada 1. j liju, tikai 24 bija re istr tas saska ar 1919. gada likumu, p r j s darboj s uz agr ko stat tu pamata. Liel koties vecaj s KS bija atgriezušies ar bijušie speci listi, t p c šaj s sabiedr b s v l ilgi saglab j s vec s kred tkooperat vu trad cijas un gars.

Ja par jauno KS dibin šanas gadu uzskata to, kur attiec g s sabiedr bas stat ti re istr ti apgabalties , v rojama š da aina.

Gads	1920	1921	1922	1923	1924	1925	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932	1933
Jaunas KS	5	15	65	238	189	91	57	32	19	30	24	17	9	12

Milz gais 1923. gad dibin to KS skaits izskaidrojams ar vair kiem apst k iem. L dz 1923. gadam bija nok rtoti visi organizatoriskie jaut jumi (stat ti, gr matved bas formul ri u.c.), nostabiliz jies lats, 1922. gada 1. novembr nodibin ta Latvijas Banka, kas kredit ja KS, iest j s labv l ga saimniecisk konjunkt ra. Šaj period bija v rojams visp r js saimniecisk s ros bas pac lums un labv l gi r j s tirdzniec bas apst k i. L dz 1927. gadam kred tkooperat vu t kls Latvij bija divas reizes biez ks nek pirms kara. Ta u vienlaikus bija v rojamas vair kas nevesel gas tendences. Viegl nodibin šanas proced ra, viegli pieejamais kred ts, darb bas rev zijas tr kums un citi apst k i veicin ja daž du avant ristu iesaist šanos kooperat vu dibin šan . Bieži vien jaunas kr jaizdevu

sabiedrības bez pašas vajadzības dibinājis blakus esošajam, ar vienu mērķi – viegli tikt pie Latvijas Bankas piešķirtajiem kredītiem.

Finanšu ministrijas 1928. gada decembra ziņojuma raksts:

„[Finanšu ministrijas] direktors Miežis norādīja, ka valsts un kredītkooperatīvā centrālā organizācija savstarpējās attiecībās dzīvē ievirzījusī nepareizsliedīs. Valsts centrālā naudas iestāde uzskatīja, ka organizācija kreditēšanu, apejot centrālās organizācijas. Procenti centrālās organizācijas samazināmi, lai atvieglotu tās koorganizāciju apvienošanu. Latvijas bankas pārstāvju direktors Stalbovs arī piekrita teikt, ka šīs organizācijas kredītiņš caur centrālās organizācijas, bet tieši kredītiņš jāmīkai lielā kredītkooperatīvā.”

Finanšu ministrija 1924. gada 19. jūnijā papildināja Noteikumus par kooperatīvās sabiedrības un viņu savienības, nosakot, ka kredītkooperatīvus uzrauga Finanšu ministrijas kredīta departaments, kuram ir tiesības veikt kontroli un rakstveidā ziņot kredītkooperatīvus. Ja tika atrasti trūkumi, kredītkooperatīvā darbībā, Finanšu ministrija varēja pieprasīt sasaukt vai pat pati varēja sasaukt attiecīgās krājzdevu sabiedrības biedru kopsapulci.

Pret šādas valsts iestāžu kontroles ieviešanu protestēja vairāki kooperatīvās organizācijas kongresi, lai gan praksē šīs ziņas bieži vien izrādījās paviršas un virspusējas. Par to liecina skandāls 1924. gadā dibinātā Vislatvijas lauksaimnieku krājzdevu sabiedrību „Zelta lats”. „Zelta lats” tika dibinātas izvērsi reklāmas kampaņu, solot neparasti augstus procentus par noguldījumiem un „papraļāt pārvērst zelta latus”. Līdz 1927. gada beigām šai sabiedrībai izdevās piesaistīt 392 tūkstošus latu, kurus organizācijas vadība vienkārši izšāda. Būda atklājis 1928. gadā, un vairāki „Zelta lats” vadītāji nokļuva cietumā. Izmeklēšanas laikā noskaidrojās, ka Finanšu ministrijas revizori šīs sabiedrības darbībā nebija atklājuši nekādas nelikumības. Tāc „Zelta lats” varēja mierīgi darboties līdz 1928. gada aprīlim, kad šo „finansu piramīdu” atšāfrēja Kooperatīvās revīzijas padome.

1927. gada saimnieciskā konjunktūra gan pasaulē, gan Latvijā pasliktinājās. Tuvojās Lielā depresija. Lai pārvērstu radušos grūtības, bieži vien tika ēmti jauni kredīti, kuri aizgāja to pašu neperspektīvo ceļu. Ja viena kredīta pietrāka, mēs iestājām vāļkādā vai vairāks krājzdevu sabiedrības. Lai novērstu šīs neveselīgās tendences, 1927. gadā tika pieēmts pašu kooperatoru izstrādātais likums “Par kooperatīvā obligātā revīziju”. Šis likums palīdzēja likvidēt vairākus dzīvotnespējīgus kredītkooperatīvus. Jāuzsver, ka līdz 1925. gadam netika likvidēta neviena sabiedrība. Tikā likvidētas dinamika izskatījās tā.

1925	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934	1935
3	4	64	10	15	9	10	12	18

Kopumā apskatāmā periodā uz attiecīgā gada 1. janvāri Latvijā darbojās šādas kredītkooperatīvās skaits.

1920*	1921	1922	1923	1924	1925	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934
17	72	117	161	251	422	524	580	588	592	605	623	628	634	626

* Pirmajos gados KS skaits nav precīzs, jo pirmkārt likumi kredītkooperatīvus neatšķir no citiem skaidrotājiem, kas pašvaldību, kas un pagastu bankām.

Ja pirms kara Latvijā darbojās 236 kredītkooperatīvi, kuros apvienojās 121 514 biedri, no kuriem tikai 110 tūkstoši bija KS biedri pēc kara izpratnē, tad redzams, ka pirmkārt kredītkooperatīvu skaits tika sasniegts jau 1923. gadā, bet līdz 1933. gadam tas pieauga trīskārši.

2.4.2.2. Krājdevu sabiedrību darbības finansilie aspekti

Latvijas paraugstatistika izcēlās ar lielāko pašnoteikšanās tiesībām, demokrātisku pārvaldīšanu un plašu operatīvu klāstu. Faktiski kredītkooperatīviem Latvijā bija pieauta plaša operatīvu darbība nekā akciju bankām. Aizdevumu maksimālā termiņš noteikts 10 gadi, pieauta plaša kultūras atbalstīšana un biedru savstarpējā palīdzība, ieviests kooperatīvas darbinieku palīdzības fonds.

Aizdevuma apjoms bija piesaistīts biedrībām – jo vairāk iemaksāts, jo lielāks iespējams aizdevums. Pirmais kongress attiecībā starp iemaksātāju summu un aizdevumu noteica kā 1 pret 10, un to centās ievrot gandrīz visas sabiedrības. Otrs jauninājums ir biedru papildu atbildība. Daudz sīkāk ieviesta ierobežota biedru atbildība, bet Latvijā tās saistītā ar biedrībām bija mazāka. Tikai Latvijā nepastāvēja normāli statisti, bet tikai centrālā organizatīva ieteiktie paraugstatistika, paju lielums un līdz ar to ar biedru papildu atbildību dažādos kooperatīvos atšķiras. Tā 1923. gadā kopā bija 161 organizatīvas 65 sabiedrības bija desmitkārt ja biedru papildu atbildība pret paju, 46 organizatīvas bija nedaudz lielāka vai mazāka, 21 organizatīva – neierobežota atbildība, bet 29 organizatīvas nebija noteikta nekāda biedru atbildība. Līdz 1935. gadam statistiķi mainīja: no 616 organizatīvām 466 bija desmitkārt ja atbildība pret paju (kopumā 155 680 biedriem bija atbildība par 115 325 293 latiem), citā samāra atbildība bija 145 organizatīvas (43 999 biedri atbildēja par 48 716 887 latiem), tikai 4 organizatīvas ar 1 413 biedriem bija neierobežota atbildība un trīs organizatīvas ar 1 143 biedriem nebija nekādas atbildības.

1935. gadā Latvijā bija izveidojies šāds kredītkooperatīvu tīkls, kuru veidoja 618 organizatīvas.

Vidzem	298
Zemgal	118
Kurzem	93
Latgal	109
Rīgas pilsētā	136
Rīgas apriņķis	55
Cēsu apriņķis	25
Valmieras apriņķis	28
Valkas apriņķis	28
Madonas apriņķis	26
Liepājas pilsētā	22
Liepājas apriņķis	15
Aizputes apriņķis	8
Kuldīgas apriņķis	17

Ventspils apri	11
Talsu apri	20
Tukuma apri	16
Jelgavas apri	50
Bauskas apri	21
J karpils apri	19
Ilkstes apri	12
Daugavpils apri	62
Rzeknes apri	21
Ludzas apri	14
Jaunlatgales apri	12

No 618 kredtisko kooperatīvu 512 pieder ja latviešiem, 23 – vāciešiem, 24 – krieviem, 57 ebrejiem un 2 poļiem. Krievu un ebreju KS darbojās pārsvarā Latgalē un Rīgā, vācu KS – Rīgā un Kurzemē. Runājot par ebreju kooperatīvu, jāuzsver, ka vairāki bija kredtisko kooperatīvu tikai pārcēlības formās, bet pārcēlības tās bija savstarpējās palīdzības kases, kas pastāvēja pie sinagogām. Turpat draudzes locekļi tajās bez procentiem ieguldīja savus līdzekļus, kurus tiepat bez procentiem varēja aizņemt citi draudzes locekļi.

Zināmu priekšstatu par kredtisko kooperatīvu attīstību līdz 1935. gadam sniedz sekojošā tabula.

Gads	Organizāciju skaits	Kopējais biedru skaits	Bilances kopsumma (Ls)
1920	17	Nav ziņu	283 283
1921	72	23 430 (zināmie)	822 821
1922	115	52 302	1 689 583
1923	161	56 111	3 492 638
1924	251	72 389	12 821 568
1925	422	107 590	36 604 427
1926	524	145 387	59 340 352
1927	580	165 802	72 203 379
1928	588	172 824	82 129 042
1929	592	181 124	87 261 059
1930	605	195 353	101 824 712
1931	623	205 835	112 921 708
1932	628	208 540	101 801 231
1933	634	208 170	101 275 554
1934	626	204 680	101 392 167
1935	618	202 234	102 065 721

Kredzām tabulā, kredtisko kooperatīvu bilances kopsumma 1931. gadā samazinājās un tādā mēērā, kas vairākus gadus. To var izskaidrot ar Latvijas Bankas kredīta politikas maiņu, noguldītāju paniku, kas skāra arī KS, un krīzes iestāšanās visā Latvijā.

kredtu saimniecība. Tomēr tas nenozīmē, ka mazinājās ar kredtisko kooperatīvu nozīmē tautsaimniecībā. Gluži otrādi!

Ne vienmēr par organizācijas nozīmi var spriest tikai pēc naudas vienības izteiktiem skaitļiem, mūsu gadījumā – emvārārtā dēvētajās kprešu cenu indeksī, kas kopš tās ieviešanas ir mainījusies. Bez tam tieši krāzes gados strauji pieauga kredtisko kooperatīvu izsniegto aizdevumu patsvars kopā ar izsniegto kredtu apjomu. Kā liecina nākamā tabula, KS aizdevumu patsvars tautsaimniecībā ir audzis, it īpaši apskatāmā perioda pēdējos gados.

1925	28,3%
1926	36,0%
1927	34,3%
1928	34,7%
1929	49,6%
1930	34,4%
1931	35,2%
1932	30,3%
1933	45,5%
1934	50,1%

KS organizāciju tīkls Latvijā bija biežāks nekā tuvākajās kaimiņvalstīs. 1935. gadā Latvijā bija 1 kredtisko kooperatīvu, kas bija uz katriem 107 kvadrātkilometriem, Lietuvā – uz 146, bet Igaunijā – uz 200 kvadrātkilometriem. Vidējais biedru skaits uz vienu kooperatīvu Latvijā bija 327 (lauku organizācijās 352, pilsētās – 292), Igaunijā – 369 un Lietuvā – 289. Lauku organizācijās Latvijā bija apvienoti 128 405 biedri, pilsētās – 73 829 biedri. Biedru sastāvs 1935. gadā pēc sociālā stāvokļa atainots sekojošā tabulā.

Soc. stāvoklis	Skaitis	Procentos	Lauku (%)	Pilsētās (%)
Vecsaimnieki	69 072	49,9	74,7	6,6
Jaunsaimnieki	31 742			
Rentnieki un graudnieki	8 290	4,1	6,0	0,8
Intelektuālā darba veicēji	36 745	18,2	5,3	40,6
Fiziskā darba strādnieki	9 537	4,7	2,6	8,4
Amatnieki	12 915	6,4	3,2	11,9
Radnieki	2 823	1,4	1,0	2,1
Tirgotāji	13 846	6,8	1,6	15,9
Nampašnieki	9 741	4,8	3,0	8,0
Juridiskās pers.	1 447	0,7	0,8	0,6
Citi	6 076	3,0	1,8	5,1
Kopā	202 234	100,0	100,0	100,0

Paju lielums

Pirms pasaules kara pajas vrtība Latvijas kredtkooperatīvos nebija vienāda, taucaurm r t bija sam r liela. 1908. gad Vidzemes KS viena paja maks ja vid ji 85,5 rub us, Kurzem – 50,4 rub us. P c kara Tautas banka ieteica maz kas pajas, bet oblig ti ieg d jamo paju skaitu noteica proporcion li aizdevumu summai, ko apstiprin ja pilnsapulce. Vairum kr jaizdevu sabiedr bu pajas vrtība nav p rsniegusi 5 – 10 latus, un tikai daž s p rsniegusi 100 latus. Paju naudas piesaist šana aizdevumiem devusi labus rezult tus, par ko liecina gan straujais paju kapit la pieaugums, gan ar t iev rojamais patsvars bilances pas v . Kopum paju kapit ls Latvijas kredtkooperatīvos audzis no 17 064 latiem 1920. gad l dz 14 495 455 latiem 1935. gad , bet t patsvars kop j bilanc – no 6,03 l dz 14,20%.

Rezerves un fondi

Bez paju kapit la kredtkooperatīvu stat ti paredz ja rezerves kapit la, speci lo kapit lu un fondu kr šanu. Rezerves kapit ls veidoj s no biedru iest šan s naudas, kuras lielumu noteica pilnsapulce, un atskait jumiem no t r s pe as, kas nedr kst ja b t maz ki par 20%. Rezerves un speci lie kapit li kopum pieauga no 10 824 latiem 1920. gad l dz 6 549 636 latiem 1935. gad , to patsvaram bilanc pieaugot attiec gi no 3,82 l dz 6,42% (patsvars dažus gadus iev rojami sv rst j s). 1923. gad izdots likums, kas lics p rv rt t pašumus un pas v radušos starp bu ieskait t rezerves kapit l . T p c šaj gad rezerves kapit la patsvars pieaudzis l dz 10,4%.

Visbiež k iest šan s nauda bijusi 1 vai 2 lati, un lauku kredtkooperatīvos t bijusi maz ka, reti p rsniedzot 6 latus. Dažos kooperatīvos iest šan s nauda bijusi 25, 50 vai pat 200 lati, ko var izskaidrot ar v lmi apgr tin t jaunu biedru iest šanos. Š da v lme neatbilst klasiskajam kooper cijas garam, t p c notika asas debates par iest šan s naudas apm ra ierobežošanu, lai nov rstu sl gtu organiz ciju veidošanos. Galven motiv cija iest šan s naudas iekas šanai ir organiz šanas un dibin šanas izdevumu segšana, lai pirmaj gad , kad organiz cijas ie mumi nav lieli, izdevumi neb tu j atvelk no paju kapit la.

Speci lie kapit li uzkr ti visdaž d kajiem m r iem: nekust m pašuma ieg dei, amortiz cijai, invent ra ieg des fondam, varb t ju zaud jumu segšanai, kooper cijas darbinieku pal dz bas fondam, kultur lo m r u fondam, pal dz bas un b ru fondam, speci lam rezerves kapit lam, kooper cijas veicin šanas fondam, jubilejas fondam, noguld jumu pr miju fondam, starpniec bas un tirdzniec bas fondam, tautas namu fondam, dividendu fondam, pašumu p rv rt šanas fondam, kursu starp bas fondam, pagasta nesp jnieku kopgaldam u.c.

L dz 1935. gadam kop jais paju kapit ls Latvijas kredtkooperatīvos sasniedzis 14 495 455, rezerves kapit ls – 2 817 653, bet speci lie kapit li un fondi – 3 731 983 latus. Kop šos l dzek us (paju, rezerves un speci los kapit lus) sauca par pašu kapit lu. T d j di uz 1935. gada 1. janv ri kop jais Latvijas kredtkooperatīvu pašu kapit ls bija 6 564 131 latu liels. Izdalot uz vienu biedru, tas pieauga no 10 latiem 1923. gad l dz 104 latiem 1935. gad (laukos pieaugums attiec gi no 4 l dz 89 latiem, pils t s – no 22 l dz 130 latiem); savuk rt izdalot uz vienu sabiedr bu – no 3 571 l dz 34 054 latiem (laukos šie skait i bija attiec gi 1 120 un 31 293, pils t s – 10 091 un 38 036 lati).

Noguld jumi un aiz mumi

K aiz m ju organiz cij m kred tkooperat viem nepieciešams p c iesp jas piesaist t svešus l dzek us: pirmk rt, noguld jumus, otrk rt, ja ar tiem nepietiek, tad ar aiz mumus. Noguld jumu piesaiste, sal dzinot ar pirmskara periodu, Latvij k uva viegl ka, jo tika at auta tekošo kontu atv ršana. Tas deva labus rezult tus, par ko liecina noguld jumu kopsomma un strukt ra uz 1935. gada 1. janv ri:

Termi a noguld jumi – 7 014 958 lati;
 Beztermi a noguld jumi – 16 335 672 lati;
 Tekošie konti – 9 183 098 lati.

Kopum noguld jumu apjoms Latvijas kred tkooperat vos pieauga no 206 267 latiem 1920. gad l dz 32 533 728 latiem 1935. gad , bet noguld jumu patsvars kop j bilanc attiec gi samazin j s no 72,80 l dz 31,88%. Noguld jumu piesaisti liel m r ietekm ja valsts finanšu politika. Nopietns konkurents noguld jumu piesaist bija valstij piederoš s pasta kr jkases, kuras darboj s katru dienu, baud ja valsts garantijas un par beztermi a noguld jumiem maks ja 4% gad . Gr t bas kred tkooperat viem rad ja Latvijas bankas noteikt s augst k s aizdevumu procentu likmes, kas ierobežoja par noguld jumiem izmaks jamos procentus.

Sal dzinot ar kaimi valst m Lietuvu un Igauniju, Latvijas kred tkooperat viem bija visneizdev g kais st voklis noguld jumu piesaistes jom , ta u vislab k s iesp jas sa emt aiz mumus, kurus d sni pied v ja gan Latvijas Banka, gan Tautas banka un citi iest d jumi. 1935. gad iesp ju aiz emties bija izmantojuši 507 no 618 kred tkooperat viem, un tikai 111 jeb 18% no kopskaita nebija aiz mušies. 91,2% aiz mumu summas bija n kusi no Latvijas Bankas, 3,1% – no Tautas bankas un 5,7% – no citiem avotiem. Š das iesp jas noveda pie negat v m tendenc m: dažviet kr jaizdevu sabiedr bas dibin ja ar vien go m r i – sa emt Latvijas Bankas aizdevumu. Dažiem t diem kred tkooperat viem noguld jumu nebija nemaz. Aiz mumu kopsomma Latvijas kred tkooperat vos pieauga no 24 537 latiem 1920. gad l dz 43 906 004 latiem 1935. gad , bet aiz mumu patsvars bilanc – no 8,66 l dz attiec gi 43,01%.

Otra nas puses Latvijas Bankas aizdevumiem bija noteikums, ka tie tiek izsniegti pret stermi a vekse iem. L dz ar to ar kred tkooperat vi, ja tie grib ja izmantot LB aizdevumus, bija spiesti rediskont t savu biedru vekse us vai tos p r l t, kas bija darbietilp gs un ar d rgs process.

Aizdevumi

Galvenais kred tkooperat vu m r is ir izsniegt aizdevumus saviem biedriem. Kredit šana atspogu ojas bilances akt v . M su apskat maj period aizdevumu kopsomma uz attiec g gada 1. janv ri bija š da.

Gadi	Summa (Ls)	(%) no kopbilances
1920	161 475	57,00
1921	492 575	59,86
1922	968 299	57,32
1923	2 536 956	72,64
1924	10 795 659	84,20
1925	31 787 221	86,84
1926	51 940 646	87,53
1927	61 586 288	85,29

1928	68 138 256	82,97
1929	72 722 745	83,34
1930	85 349 651	83,82
1931	94 177 798	83,40
1932	85 652 406	84,14
1933	82 185 057	81,15
1934	80 593 707	79,53
1935	77 539 680	75,96

Tabul p c 1931. gada labi redzams pasaules saimniecisk s depresijas iespaids, lai gan j atz st, ka Latvijas kred tkooperat vi kr zi sp ja p rvar t sal dzinoši labi. Ja em v r , ka Latvijas kred tkooperat vi, atš ir b no vair k m rietumvalst m, neveica komisijas un pre u apg des oper cijas, aizdevumos ieguld to l dzeku patsvars tajos bija oti liels. Aizdevumu kopsumma 1935. gad (77,5 milj.) vair k nek divas reizes p rsniedza Lietuv (31,5 milj.) un Igaunij (38,7 milj.) izsniegtos kooperat vos kred tus, kop emot. Vid ji uz vienu kred tkooperat vu 1935. gad Latvij izsniedza aizdevumus par 125 460, Igaunij – 161 242, Lietuv – par 82 316 latiem.

1935. gada s kum no visiem izsniegtajiem KS aizdevumiem 48, 61 miljonu p rvald ja lauku kred tkooperat vi un 28,92 miljonus latu – pils tu kred tkooperat vi. Procentu li no bilances aizdevumu patsvars lauku sabiedr b s bija 81,2, bet pils tu sabiedr b s – 68,4%.

K aizdevumi sadal j s starp daž d m uz m ju grup m? 1935. gada s kum aina bija š da.

Uz m ju kategorija	Summa (Ls)	%%
Tirgot jiem	6 138 643	7,8
R pniekiem	3 577 008	4,6
Lauksaimniekiem	42 384 170	54,3
Amatniekiem	2 768 833	3,5
Nam pašniekiem	9 820 243	12,6
Intelektu l un fizisk darba str dniekiem	9 889 915	12,7
Organiz cij m	2 522 592	3,2
P r jiem	1 000 125	1,3

Ja kred tus sadala p c nodrošin juma veidiem, aina 1935. gada 1. janv r bija š da.

Nodrošin jums	Aizdevumu skaits	Aizdevumu summa (Ls)
Pret galviniekiem un person gu uztic bu	146 375	45 588 847
Pret nekust mu pašumu	3 422	6 324 387
Pret saimniec bas invent ru un darba r kiem	1 052	529 002
Pret lab bu u.c. lauksaimn. ražojumiem	120	43 042
Pret prec m un pre u		

dokumentiem	33	8 034
Pret v rtspap rīem un cit m l m	4 428	3 479 463
Diskont ti vekse i	40 246	21 561 896
Kop	195 676	77 534 671

Pēc tabulas datiem varam spriest, ka pagājušā gadsimta 30. gados Latvijas kredītkooperatīvi visbiežāk ir uzticējušies cilvēkiem – vai nu pašiem aizņēmumiem vai viņu galvniekiem. Vekšu un diskontāšana, kas nav piemērota KS darba patnībam, bija Latvijas Bankas diktēts noteikums, ja kredītkooperatīvs noutstāj aizņēmumslīdzekļu. Tikai trešajā vietā par aizņēmuma nodrošinājumu kalpoja nekustamie pašumi.

Latvijas Banka, kas bija arī emisijas banka, varēja operēt tikai ar vekšiem. Vekšu ar pilsētu adresēm tika diskontēti, ja ne vairākkārt uz 3 mēnešiem, bet ar lauku adresēm – līdz 6 mēnešiem. Lauksaimnieku vekšu, ja tie saņemti par Lauksaimniecības kredīta fonda aizdevumiem, diskontēja līdz 9 mēnešiem. Par daudziem šādas gadījumā vekšu piedzīšana bija vieglāka nekā par daudziem piedzīšana pret parādniekiem, jo pēc kara tika atceltas kredītkooperatīvu tiesības piedzīt parādniekus administratīvā kārtībā. Bez tam, pēc mainītajiem noteikumiem, parādnieks vairs nebauda ja nekādus zīmējumus atvieglojumus, salīdzinot ar vekšiem. Galvojumiem pret parādniekiem, kas bija ierasti pirms kara, Latvijas laikā netika ieviesta vienota tiesiskā kārtība, tādēļ parādnieku nodrošinājums tika izmantots visai maz.

Diskonta operācijas, šajā dienā patiesajā nozīmē, tika praktizētas visai reti, jo starp vekšu un žirantu reti kad pastāvēja parādnieku. Runa bija par galvojumu žiro vai t.s. draudzības vekšiem. Aizdevumiem pret galvniekiem un uz personu galvojumiem bija kredītkooperatīvu aizņēmuma izdots vekselis ar diviem ekspromisoriskiem galvniekiem. Maz bija sastopami aizdevumi pret obligācijām un citiem rokasliem, jo obligāciju izgatavošanas izdevumi un nodevas bija nesamērīgi lielas, kā arī bija apgrūtināta pārdošana. Pirms kara kredītkooperatīvi, ja neskaita Rūgas, ap 70% aizdevumu bija nodrošināti ar nekustamajiem pašumiem, 5% – ar vrtspapīriem un aptuveni 25% – ar ne mazāk kā divu personu galvojumiem.

Aizdevumu procentu likmes līdz 30. gadiem tika vairākkārt grozītas un ar likumu samazinātas, līdz tas daudzos gadījumos bija mazākas nekā pirms kara (vidējais gan par 1% austkā). Zināms, ka 1912. gadā par aizdevumiem 69% kredītkooperatīvu aprīnāja 7% gadā, 16% – 8% gadā, 11% – 9% un 7% sabiedrība – 10%. 1935. gadā aizdevumu procentus likmes dažāds sabiedrības bija šādas.

KS skaits	(%) no kopskaita	Kredīta gada likme (%)
7	1,1	5,0
1	0,2	5,5
33	5,3	6,0
5	0,8	6,5
42	6,8	7,0
31	5,0	7,5
467	75,6	8,0
8	1,3	bezprocentu
3	0,5	bezprocentu

T tad liel ko kred tu da u kr jaizdevu sabiedr bas 1935. gad izsniedza ar valst ar likumu augst ko pie aujamo likmi – 8% (pirms kara augst k pie aujam kred ta likme bijusi 12%, ta u kred tkooperat vi reti to izmantoja). Organiz cijas, kuras izsniedza bezprocentu kred tus, bija uz kooperat v likuma pamata dibin t s ebreju savstarp j s pal dz bas kases, kas past v ja pie sinagog m.

Kred ta maksim lais lielums pirms kara tika stingri noteikts norm lstat tos, Latvijas laik šaj zi vald ja liel ka br v ba – apjomu noteica biedru pilnsapulce. Tas t p c, ka sabiedr bu vajadz bas un iesp jas daž dos Latvijas re ionos un nozar s bija atš ir gas. Ar stat tiem noteikts tikai, ka augst k kred ta norma vienam biedram nedr kst p rsniegt 1/7 no sabiedr bas paju un rezerves kapit lu kopsomas. Bez tam aizdevumus kr jaizdevu sabiedr bas var ja izsniegt tikai saviem biedriem un ar nosac jumu, ka tie tiks izmantoti uz m ja uzr d tajam m r im. Aizdevuma m r a saska u ar sabiedr bas visp r jiem uzdevumiem noteica valde. Ja biedrs aiz mumu izmantoja citiem m r iem, valdei bija ties bas piepras t aizdevuma atmaksu ar pirms termi a.

Aizdevumu termi i, sal dzinot ar pirmskara periodu, bija k uvuši liel ki. stermi a kred tus var ja izsniegt l dz 18 m nešiem, bet ilgtermi a – l dz 10 gadiem. Praks ne vienm r iesp jams stingri iev rot stat tu normas aizdevumu m r u un termi u zi , ta u kred tkooperat vi iesp ju robež s cent s pie š m norm m un principiem pietur ties.

Bez aizdevumiem kr jaizdevu sabiedr b m 30. gados bija v l citi akt vi. Vispirms j min sabiedr bas kase un tekošie r ini cit s kred tiest d s, kuri kop veidoja t.s. kases rezervi, kuras uzdevums bija sabiedr bas oper ciju norm las gaitas nodrošin šana. 1935. gada s kum kred tkooperat vu kas s kopum bija 1,44% no bilances, bet cit s kred tiest d s noguld ts 4,31% no bilances. Parasti tekošais konts tika atv rts Latvijas Bank , Pasta kr jkas vai Latvijas Tautas bank . Iest des izv le bija br va, izejot no konkr tiem apst k iem un r t bas. P c s kotn j s ieceres, Latvijas Tautas bankai, kas kalpoja k kooperat vu centr l savien ba, bija m r is sav kt visus br vos kred tkooperat vu l dzek us un tos izmantot KS interes s, jo Tautas banka var ja maks t augst kus procentus nek valsts bankas. Praks br vie l dzek i tikai nosac ti bija br vi, jo bija nepieciešami tekošo oper ciju vajadz b m. T p c parasti tos noguld ja vai nu Latvijas Bankas viet j noda vai Pasta kr jkas . Tautas bank non ca tikai t s summas, kas nepieciešamas tekošo oper ciju veikšanai ar pašu Tautas banku, vai ar uz ilg ku laiku br v s summas.

Kred tkooperat vu r c b 30. gados arvien vair k non ca daž di v rtspap ri. T s var ja b t Tautas bankas akcijas, R gas Hipot ku biedr bas un Valsts Zemes bankas lu z mes. P rsvar – p d j s. V rtspap ru daudzuma pieaugums 30. gadu vid izskaidrojams ar likumu “Par par du piespiedu p rjaunošanu”, p c kura kred tkooperat vu biedri savus par dus var ja atmaks t ar Zemes bankas lu z m m.

V l no akt viem j min KS pašumi. pašumu konts ietver KS piederošos nekust mos pašumus un invent ru. Liel ko summu deva pašumi, kuru v rt ba 1935. gad bija 6, 95 miljoni latu.

Pe a un zaud jumi

Kred tkooperat vu kop jo pe u un zaud jumus apskat maj period atspogu o n kam tabula.

Gadi	Pe a (Ls)	% no kopbilances	Zaud jumi	% no kopbilances
1922	98 526	2,82	6 404	0,18
1923	272 681	2,12	5 919	0,05
1924	681 404	1,86	5 657	0,01
1925	1 024 407	1,73	41 552	0,07
1926	965 717	1,39	79 564	0,11
1927	823 881	1,00	710 047	0,86
1928	967 407	1,11	243 515	0,28
1929	1 072 407	1,05	198 591	0,19
1930	1 267 744	4,12	439 916	0,39
1931	859 231	0,84	292 059	0,28
1932	630 098	0,62	730 156	0,72
1933	647 644	0,64	826 126	0,80
1934	642 104	0,63	741 843	0,72

Lai gan pe u guvušo kred tkooperat vu skaits allaž bijis liel ks nek zaud jumus cietušo skaits, tom r darb ba ar zaud jumiem daudziem bija nepat kama realit te, jo p c stat tiem zaud jumi bija j sedz ar biedru iemaks m (norma par biedru papildu atbild bu), kas dažos gados bija visai iespaid gas. Liel s depresijas iespaid kop j zaud jumu summa s ka p rsniegt pe as jeb t r atlikuma summu. Par galveno zaud jumu c loni speci listi uzskat ja ierobežoto kred tkooperat vu patst v bu, kas daudzos gad jumos ne va patst v gi noteikt procentu likmes par akt va un pas va oper cij m. Kred ta tirg Latvijas laik p rliecinoši domin ja valsts bankas, k ar past v ja akt va valsts iejaukšan s politika kred tu norm šan . Sabiedr bas, kuras izmantoja Latvijas Bankas aiz mumus, bija spiestas iev rot LB noteikto augst ko kred tu likmi, kurai parasti bija tendence pal tin t kred tresursus, ierobežojot t.s. starpprocentu. Lai sacenstos ar bank m, kred tkooperat vi bija spiesti par noguld jumiem maks t augst ku likmi, piem ram, 1934. gad vair kas KS par noguld jumiem maks ja tikpat, cik ma par aizdevumiem. 1935. gad par termi a noguld jumiem KS maks ja 7% gad . Jo tikpat maks ja liel s tirdzniec bas bankas un valsts par t s garant tajiem v rtspap rjiem, kuru aug i, starp citu, bija atbr voti no nodok iem. Priv to banku aizdevumi bija ar augst ku aug u likmi. Tom r šim apst klim bija ar pozit va noz me: valsts politikas iespaid s kkred ta m ji var ja baud t l t kus kred tresursus.

Latvijas Bankas l dzek i no Saimniecisk s dz ves atjaunošanas fonda kred tkooperat viem izmaks ja tikai 3%, bet ar noteikumu, ka par to aizdošanu saviem biedriem KS dr kst pras t tikai 5%. V l j min s kkred ta iest d m nepiem rotais kredit šanas veids – aizdevumi pret vekse iem un rediskonts, kas sad rdzin ja darbved bu, bet uz ko spieda LB noteikumi. Tas kopum tad ar bija galvenais sistem tisku zaud jumu c lonis daudziem kred tkooperat viem.

Pie blakus iemesliem, kas noveda pie zaud jumiem, j pieskaita saimniecisk depresija, kas daudzus uz m jus noveda pie bankrota un l dz ar to sag d ja gr t bas ar kred tiest d m, k ar dažu organiz ciju vad bas nolaid ba vai aunpr t ba. Tom r kopum kred tkooperat vi šaj gr taj period ir saimniekojuši lab k nek liel s akciju bankas. Akciju banku gl bšanai (san cijai) valsts caur jaundibin to Kred tbanku izt r ja

4 miljonus latu. Jaņem vērā, ka privātmācību bankām bija lielāka robežība un tās vadīja profesionālie speciālisti, tad tas runā par labu kredītiestāžu sabiedrībai.

Vairāki kredītiestāžu pārstāvi, t.sk. arhivists un slavotais kredītkooperatīvu veikumu, asi kritizēja laika valsts un Latvijas Bankas politiku. Jau, valsts aizbildniecība ir runa ar diviem galiem, kas var izrādīties apgrūtinoša un pat pavisam nepatīkama. Tomēr jāsaprot, ka bez valsts iekļaušanās un aktīva atbalsta tieši kredītkooperatīvu panākumi un darbības uzplaukums nebūtu iespējams. Drīzāk jau kritizējama pārlieku liela un neelastīga valsts iekļaušanās, kas līdz ar labumiem nes arī neērtības un saimnieciskās dzīvības izkropojumus. Otrā galējībā būtu pilnīgi brīvu kredītkooperatīvu nodrošināšana bez jebkāda valsts atbalsta un bez iedziņināšanas (pieņemot likumus) kredītkooperatīvu darbības patnības. Pasaulē netrūkst piemēru tam, kā nelabvēlīga valsts attieksmes gadījumā visnotaļ noderīga KS kustība var nespējot iesākoties saimnieciskajā un sociālajā dzīvē.

2.4.2.3. Ne stenot saimnieciskās dzīves

Apskatot kredītkooperatīvas kustības Pirmās Latvijas republikas periodā, jāmin arī vairākas neērtības vai neveiksmīgas ieceres.

Pēc I pasaules kara, kad Latvijas tautsaimniecība bija pilnīgi izpostīta, nebija vēl izveidoti jaunas valsts tiesiskie pamati, kā arī nebija sakrātots pašuma jautājums, Latvijas Tautas bankas instruktoru nodaļas ideja par aizdevumu nodrošināšanu ar lauksaimniecības inventāru un labības ielāšanu. Tajā laikā lauksaimniecības inventārs un lauksaimniecības ražojumi bija ļoti dārgi un bija katras saimniecības galvenā vērtība. Radās doma šīs vērtības izmantot kā aizdevumu nodrošinājumu, atstājot tos pašu aizņēmēju atbildīgā glabāšanā. Zināma pieredze šajā jomā bija, jo pirms kara normāli tika izsniegti aizdevumi amatniekiem, ielāgot viņu instrumentus. Ar bankas izsniedzamajiem aizdevumiem tirdzniecībā, ielāgot viņu precis. Bija tikai jānoskaidro glabāšanas jautājums, jo spēkā esošie civillikumi par rokasinstrumentu neatzina tirdzniecības, kas palika pašā par dāņu pārvaldīšanā.

Šo ieceri pārsprieda un vienbalsīgi atbalstīja arī Kredītkooperatīvu pārstāvju kongress. Ar Latvijas Bankas vadītāja šādu kredītiestāžu atzina par lietderīgu un jau sāka izsniegt kredītkooperatīvu kredītus pret rokasinstrumentu, t.i., instrumentu pārdošanu. Taču drīz atklājās, ka šo LB labvēlības kā izmantot āunprātīgi. Cenšoties par katru cenu sagādāt kredītiestāžu, vietējās kredītiestāžu sabiedrības kā sastādīt fiktīvus vai nepārbaudītus inventāru un labības ielāšanas aktus. KS darbinieki sāka izsniegt aizdevumus bez jebkāda nodrošinājuma un tikai pēc tam Latvijas bankas kredītiestāžu gatavoja ielāšanas dokumentus. Ja nebūtu saimnieciskās depresijas, varbūt uz godavārda izsniegtie aizdevumi būtu ar laiku atmaksāti, bet reālajā dzīvē šī iecere nesāzādājums. Latvijas Banka savas prasības pret kredītkooperatīvu nezaudēja, bet zaudēja pašas kredītkooperatīvas, kas bija nekritiski uzticējušies savai biedru godgumam. Rezultātā tika kompromitēta pati ideja, lai gan citās valstīs šāds aizdevuma nodrošinājums darbojas sekmīgi.

Par vēl vienu KS kustības lielo neveiksmi var uzskatīt nespēju apvienoties vienā lielā un efektīvā centrālajā organizācijā. Jau pirms kara kustības aktīvisti bija nonākuši pie stingras apmērošanas un panākuma centrālās organizācijas dibināšanu, kas KS darbiniekiem sniegtu gan organizatorisko, gan finansiālo palīdzību. Tikai Krievijas likumi to liedza,

centieni rad t kooper cijas finansi lo centru ats k s tikai neatkar gaj Latvij . Ja tas b tu izdevies, varb t kred tkooperat vi neb tu non kuši tik liel atkar b no Latvijas Bankas.

Pirmajos neatkar bas gados vien g latviešu kooper cijas centr l organiz cija bija Centr l savien ba „Konzums”, kas vienlaikus ar tirdzniec bas organiz šanas jaut jumiem piev rs s ar kooper cijas organiz šanas uzdevumiem. „Konzuma” kopdarb bas noda a k uva par Latvijas kooper cijas sist mas idejisko centru. T izstr d ja Latvijas Tautas bankas stat tu projektu un organiz ja pirmo visp r jo Latvijas kooperat vu p rst vju kongresu, kas savuk rt pie ma l mumu par kooperat vu centr l bankas dibin šanu, noteica t s galvenos uzb ves principus, t l ku organiz šanu uzticot kongres dibin tajai Latvijas kooperat vu kongresu padomei. T d j di s ka stenoties jau 1904. gad Kurzemes KS apspried iecer tais sapnis – dibin t savien bu, kuras m r i b tu: 1) saska ot darb bu un nov rst š rš us att st bai; 2) nok rtot rev ziju jaut jumu. Bez tam bija nepieciešama iest de kred tkooperat vu br vo l dzek u novietošanai. Dažas lauku sabiedr bas savus br vos l dzek us noguld ja R gas latviešu kred ta organiz cij s, citas ieguld ja kaimi apgabalu kr jaizdevu sabiedr b s, v l citas – ieg d j s „Konzuma” akcijas vai noguld ja uz procentiem, ta u vienotas centr l s organiz cijas, kas r p tos tieši par kooperat vu interes m, nebija. P r jais bija tikai pagaidu pas kumi, kas neatrisin ja galveno probl mu.

Pirms kara kred tkooperat vi izjuta organizatorisk s pal dz bas tr kumu. Latvijas un Igaunijas teritoriju apkalpoja tikai divi s kkred ta inspektori; vi i pat grib dami nesp tu pal dz t, turkl t tas nebija vi u uzdevums. P c kara vald ja liels tr kums, t p c tika nolemts dibin t nevis kred tkooperat vu savien bu, bet vienotu visu kooper cijas veidu, biedr bu un pašvald bu centr lo kred ta iest di ar nosaukumu Latvijas Tautas banka. Dibin t ji aicin ja šaj organiz cij apvienoties visas biedr bas, neatkar gi no to dal bnieku nacion l , soci l sast va vai politisk m simp tij m. Lai Tautas banka var tu veikt visus kred tiest des uzdevumus, projekta autori nol ma to veidot k akciju sabiedr bu. Tom r tieši šis visnota s apr t gais priekšlikums izrais ja asas domstarp bas Kooperat vu p rst vju kongres . Kreisi noska otie R gas str dneiku kooperat vu p rst vji iebilda, ka akciju sabiedr ba, k kapit listiska uz muma forma, kooperat vu centr l bankai nav piem rota. Ar balsu vair kumu kongress atbalst ja projekta autoru ideju par akciju sabiedr bu, bet l dz ar to kust b bija s kusies š elšan s un sadrumstalošan s.

Organiz ciju atsauc ba dibin majai centr l bankai bija liela, dibin šanas aktu 1920. gada 29. mart parakst ja asto as liel k s kooperat v s organiz cijas. 1. decembr Tautas banka s ka darb bu ar 5 miljonu t laika rub u akciju kapit lu. L dz bankas atkl šanai tai bija pievienojuš s 429 organiz cijas, no t m 205 kooperat vi, 66 biedr bas un 158 pašvald bas. V l k bankas darb b iesaist j s ar min tie R gas str dneiku kooperat vi. Tom r Tautas banka nek uva par apvien bu visiem Latvijas kred tkooperat viem, jo liel k kr jaizdevu sabiedr bu da a dibin j s dažus gadus v l k, kad bija s kusies dal šan s p c nacion l m, soci l m un politisk m paz m m.

1922. gad v cu kr jaizdevu sabiedr bas nodibin ja Latvijas V cu kooperat vo sabiedr bu rev zijas savien bu, kas par savu m r i izvirz ja „apvienot daž das vi as saimniecisku interešu sf r ietilpstošas Latvijas apvien bas, biedr bas un savien bas ar kooperat vu sabiedr bu raksturu, t s pabalstot un sekm jot vi u darb bu vis s sabiedrisk s un saimniecisk s dar šan s”. L dz 1935. gadam š savien ba apvienoja 21 kred tkooperat vu un 11 daž du veidu kooperat vus. Šai savien bai bija tikai idejiskas un

organizatoriskas funkcijas, bet par finansi lo centru izveidoj s V cu Centr l s sabiedr bas kase. T uztur ja sakarus ar V ciju un tai bija pieejami V cijas kred ti.

Ar l dz giem principiem un m r iem ebreju kred tkooperat vi 1924. gad nodibin ja savu idejisko centru – „Ž du kred tkooperat vu savien bu”. Praktiskaj dz v š savien ba kalpoja k revid jošs centrs un pasaules ebreju pal dz bas organiz cijas „Foundation” uztic bas persona. Ar š savien ba sa ma finansi lu pal dz bu no rvalst m. L dz 1935. gadam savien ba apvienoja 23 ebreju kred tkooperat vus. Par ebreju KS saimniecisko centru izveidoj s Pirm R gas amatnieku un s kr pnieku kr jaizdevu sabiedr ba. Vienlaikus ebreju kred tkooperat vi bija pievienojušies Latvijas Kooperat vu kongresu padomei. Daži ebreju, v cu un krievu kred tkooperat vi bija ar Tautas bankas dal bnieki.

Ar krievu kred tkooperat vi grib ja veidot savu savien bu, bet šis nodoms ne stenoj s. Pirmk rt, krievu kred tkooperat vu skaits nebija liels un to vairums darboj s Latgal , kur bez krieviem bija apvienojušies ar citu taut bu p rst vji. S kotn ji krievu kred tkooperat vi pievienoj s Tautas bankai.

1924. gad kreisi noska oto str dneiku kooperat vu iespaid s k s š elšan s. 12 Latgales sabiedr bas dibin ja Latgales kred tkooperat vu savien bu, ta u t s darb ba bija nesekm ga, t p c p c 11 gadu darb bas savien ba likvid j s.

Soci listisk novirziena kooperat vi 1924. gad R g nodibin ja Latvijas Kred tkooperat vu savien bu, kuras m r is bija apvienot radniec ga virziena organiz cijas. Šis nodoms zin m m r stenoj s, lai gan vair kas savien bas vienlaikus palika ar par Tautas bankas dal bniec m. Latvijas Kred tkooperat vu savien bas idejiskais pamatojums las ms žurn la „Kooperators” pirmaj numur :

„Protams, k vis s zem s, ar pie mums Latvij kooper cija nav soci li viengabalaina un idejiski nedal ta kust ba. Saist ta ar daž d m sabiedriski-saimniecisk m aprind m, m su kooper cija nes sev šo aprindu soci lo j to u un centienus, atspogu ojojot vi u ideju pasauli un apzin gi vai neapzin gi pauž ar šo aprindu saimniecisk s intereses. [...] No vienas puses, konservat v lauksaimniec bas kooper cija ar sav m centr l m savien b m – „Konzums”, Tautas banka u.c. – grib uzst ties visas kooper cijas v rd un par vari padot savai vad bai pils tu pat r t ju un kred tkooper ciju, uzspiežot ar p d j m savu agr ro interešu politiku; no otras puses, š pils tu kooper cija, vad ta galven k rt no str dneic bas elementiem kop ar lauku progres v m s kzemnieku apvien b m, tiecas p c zin mas pašnoteikšan s, p c saviem past v giem saimnieciskiem un idejiskiem centriem[.]”

Tas nebija pirmais soci listu m in jums iet savu ce u. Jau Tautas bankas dibin šanas laik Latvijas Str dneiku kooperat vu savien ba m in ja re istr t savu kred ta centr li – Kooperat v kred ta savien bu „Darba kred ts”, tom r apgabaltiesa re istr ciju noraid ja.

Veidojot savus idejiskos un saimnieciskos kooperat vu centrus, soci listiski noska ot s organiz cijas ar uz viet m, blakus visp r j m kooperat v kred ta organiz cij m cent s veidot sav j s. Šim nol kam tika izstr d ti „progres vo kred tkooperat vu parauga stat ti” un akt vi propagand ta to izmantošana. Lai uzsv rtu atš ir bu, šo organiz ciju nosaukum blakus vietas nosaukumam pielika v rdu „Sp ks”. L dz 1935. gadam Latvijas Kred tkooperat vu savien ba apvienoja 66 organiz cijas, no kur m 58 bija kr jaizdevu sabiedr bas, 7 – pat r t ju biedr bas un viena pat r t ju kooperat vu savien ba.

T kooperat vu kust ba Pirmaj Latvijas Republik sadrumstaloj s p c nacion l m un politisk m paz m m, mekl jot savu pašo labumu un neticot kop j labuma iesp jam bai. Vai t bija netic ba jaunajai Latvijas valstij, kas p c nepilniem 20 gadiem stenoj s visdr m kaj izpild jum ?

1927. gad tika pie emts likums “Par kooperat vu oblig t m rev zij m”, kas, paredzot r j s rev zijas, va kooperat viem dibin t speci las rev ziju savien bas. Š p rlietu liber l vald bas nost ja izrais ja jaunu š elšanos un dal šanos. Taj paš gad Daugavpil nodibin j s Latgales Kooperat vu rev ziju savien ba, bet R g – Kooperat vu rev ziju savien ba. Latgales savien ba nodibin j s t p c, ka Tieslietu ministrija nepieš ra rev zijas ties bas n ku ojošajai Latgales Kred tkooperat vu savien bai. Savuk rt 24 R gas kooperat vi nev l j s, lai tos revid tu k da no agr k dibin taj m kooperat vu organiz cij m ar rev zijas ties b m.

Piesliešan s tai vai citai oblig t s rev zijas ties bas baudošai savien bai labi raksturoja kooperat vu idejisko nosl ošanos. Kad 1934. gada 29. maij tika izdoti noteikumi par kred tkooperat vu darb bas ierobežošanu un tieslietu ministrs visus kooperat vus pak va Kooperat vu rev zijas padomei, kas bija valsts iest de, atkl j s š da aina.

Rev zijas iest de	Tai pak auto kooperat vu skaits
Latvijas Tautas banka	484
Latvijas Kred tkooperat vu savien ba	80
Latgales Kooperat vu rev ziju savien ba	8
Kooperat vu rev ziju savien ba	32
Latvijas v cu kooperat vu sabiedr bu	
rev zijas savien ba	24
Ž du kred tkooperat vu savien ba	48

P c rev zijas ties bu at emšanas t l t likvid j s Latgales Kooperat vu rev ziju savien ba, Kooperat vu rev ziju savien ba un Latvijas v cu kooperat vu sabiedr bu rev zijas savien ba. Ž du kred tkooperat vu savien ba darb bu turpin ja, pildot „Foundation” pilnvarot funkcijas. Bet galvenais – kooperat vi zaud ja savu tiesisko patst v bu. Pat biedru pilnsapulces sasaukšanai bija nepieciešama prefekta vai apri a priekšnieka at auja. Kred tkooperat vu rev zijas padomei un t s priekšs d t jam tieslietu ministram bija ties bas atcelt katru KS vad bas locekli, ielikt vi a viet citu, iecelt organiz cij s savus pilnvarotos.

Secin jumi var tu b t š di: 1) p rsp l tai liberaliz cijai seko piespiedu centraliz cija; 2) piespiedu pas kumu neb tu, ja kooperat vi paši b tu apzin jušies vienotas centr l s savien bas un oblig to rev ziju nepieciešam bu; 3) nogrup šan s p c politisk m vai nacion l m paz m m nedod labus rezult tus.

2.4.3. Piamsaimnieku sabiedr bas

P c valsts neatkar bas ieg šanas un it seviš i, s kot no 1923. gada, s k s strauja piamsaimnieku sabiedr bu att st ba, ko da ji noteica izdev gie piena produktu p rdošanas noteikumi starptautiskaj tirg . T pat sabiedr bas turpin ja veikt citus blakus uzdevumus savu biedru lab . Tie bija m ksl go m slu un sp kbar bas pieg de, pre u apg des veikalu dibin šana, olu sav ktuves u.c. No 1927. gada pienotavu skaits samazin j s, maz s

pienotavas pievienojot lielajām, kā arī ierīkojot krejotavas vai krejošanas punktus. Veidojās sistēma, kuras ietvaros katrā piensaimnieku biedrībā piederēja viena centrālā pienotava, bet pienotavas apkalpotajās teritorijās darbojās vairākas krejotavas. Sabiedrība zemnieku piegādāto pienu pārstrādāja galvenokārt sviestā un citos produktos. No pārdošanas sviesta vārta atskaitījās pārstrādes un komerciālos izdevumus, bet atlikumu izmaksāja piena piegādātājiem. Raksturīgi, ka piens tika pieņemts ne vien no biedriem, bet arī pārjiem lauksaimniekiem, tāpēc piegādātāju skaits bija daudz lielāks nekā biedru skaits un arī laiku šķēstarpība palielinājās: 1934. gadā biedru patsvars bija 38%, bet 1939. gadā – vairs tikai 30%. Tādā veidā pienotavu gadījumā nebija vērtīga uzmanība iespējami lielā biedru skaita piesaistīšanai, kas palielinātu kopmoderniecību iespējas. Bez kopmoderniecības mērķiem Latvijā pastāvēja arī privātas pienotavas, taču to ietekme un patsvars ar laiku samazinājās. 1934. gadā bija palikušas tikai 40 privātas pienotavas. Par otrā būtiskā trūkuma var uzskatīt atteikšanos no siera ražošanas, ar ko izcēlās kopmoderniecības Rietumeiropas valstīs.

Par tehnisko progresu piena pārstrādes nozarē liecina sekojošā tabula, kas parāda izmantojamo dzinēju.

Gadi	Rokas	Tvaika	dens	Motora	Elektrība	Zirga	Kop
1924	230	62	2	7	7	11	319
1925	267	78	2	8	10	2	367
1926	220	118	2	49	13	20	422
1927	138	182	2	96	11	20	449
1928	109	213	2	112	11	18	265
1929	74	236	2	118	13	12	455
1930	39	248	-	119	13	11	450
1931	33	249	-	120	16	5	423
1932	15	257	-	103	15	3	393
1933	11	246	-	88	16	1	362
1934	10	245	-	71	13	1	340
1935	6	243	-	61	14	2	326
1936	3	227	-	48	14	2	294

Pēc sabiedriskā stāvokļa, piensaimnieku sabiedrības apvienojušies gan saimnieki, gan graudnieki, rentnieki, kalpi un amatnieki.

2.4.4. Lauksaimniecības biedrības

Pēc Pirmās pasaules kara lauksaimniecības biedrību skaits strauji pieauga. Ja līdz 1913. gadam darbojās 192 biedrības, no kurām liela daļa kara laikā savu darbību pārtrauca, tad 1931. gadā bija reģistrētas jau 441 biedrība. Pēc valstiskās neatkarības iegūšanas biedrības sadalījās divās grupās: 1) bezpeļņas organizācijas, kuru statūti neparedzēja tirdznieciskā darbību; 2) kooperatīvās lauksaimniecības biedrības, kas nodarbojās ar tirdzniecību. Kooperatīvās biedrības bija vairākas – ap 62% no kopskaita, lai gan ar tās savu tirdzniecisko darbību pakāpeniski samazināja, jo zemnieku apgādi ar lauksaimniecības nepieciešamajām precīm arvien vairāk uzņēmās patērētāju biedrības un citi tirdzniecības uzņēmumi.

Lai p ckarā tr kuma apst k os praktiski pal dz tu jaunaj m un vecaj m zemnieku saimniec b m, lauksaimniec bas biedr bas s ka organiz t maš nu koplietošanas punktu – kopum 276 punktu, kas sast d ja aptuveni 40% no visu koplietošanas punktu skaita. P r jos 60% bija ier kojušas maš nu koplietošanas biedr bas, piensaimnieku savien bas, pat r t ju biedr bas, mazaizrauc b m, lopkop bas p rraudz šanas, melior cijas, d rzkop bas, biškop bas un citas biedr bas, kuras pašas savulaik bija raduš s saist b ar lauksaimniec bas biedr b m, ta u s kušas patst v gu darb bu. Pavisam Latvij darboj s 725 maš nu koplietošanas punkti: Vidzem – 285, Zemgal – 164, Kurzem – 146 un Latgal – 130. Tie nebija vien di, jo maš nu skaits un profils bija rk rt gi daž ds, s kot no p ris lauksaimniec bas maš n m, l dz p ris desmitiem. Visvair k piepras t s bija graudu tr m s un š irojām s maš nas, m ksl go m slus j ji, graudu kodin šanas apar ti un kartupe u rac ji.

Zemnieki apvienoj s ar kop gai piena vešanai uz pienotavu, ko parasti dar ja ar zirga paj gu. Tas daudziem ietaup ja laiku un ener iju. Daudzas lauksaimnieku biedr bas ier koja vaislas lopu stacijas. 1930. gad darboj s 36 bu u, 28 kui u, 9 rze u un 4 te u stacijas. V l pie lauksaimniec bas biedr b m sekm gi darboj s koku audz tavas, lab bas kaltes, dens un v ja dzirnavas, ka u cep i, ie e u un dreņu izgatavošanas cep i, remontdarbn cas, pienotavas, vaislas lopu audz tavas, d rzniec bas, siltumn cu saimniec bas, aug u ž v tavas, sulu spiestuves, lauksaimniec bas maš nu noliktavas, c ku un linu pie emšanas punkti, austuves, lopu svāri, p rtikas veikali, bufetes un citi uz mumi. Citas biedr bas nom ja purvus, lai ražotu k dras pakaišus, Turlavas biedr bai bija savas mer e a raktuves. L dztekus saimnieciskai kopdarb bai turpin j s ar darbs kult ras un izgl t bas jom : lauksaimniec bas skolu, bibliot ku un las mgaldu atv ršana, literat ras izplat šana, sapul u, priekšlas jumu un savies gu pas kumu organiz šana.

R gas Lauksaimniec bas centr lbiedr bu 1920. gad p rd v ja par Latvijas lauksaimniec bas centr lbiedr bu (LLC), un t ar v l liel ku sparū turpin ja pirms kara ies kto darb bu, v l plaš k diapazon un daudzveid b . 1921. gad ar LLC atbalstu dibin ja Piensaimnieku Centr lo savien bu, 1924. gad Kaucmind atkl ja m jtur bas semin ru, 1927. gad – Prieku u Lopkop bas skolu, 1928. gad – Latvijas Lauksaimniec bas ekonomikas instit tu ar cenu biroju un Lauksaimniec bas Tautas augstskolu. Izdeva žurn lu “Latvijas lauksaimnieks”, s ka izdot “Lauksaimniec bas tirgus zi as” un gatavot mazpulku organiz cijas dibin šanu. T zes par mazpulku organiz cijas dibin šanu pie ma LLC r kot lauku jaunatnes konference 1929. gad , un jau t paša gada 19. j nij LLC valde uzdeva t s loceklim J. Gulb tim s kt organiz šanas darbus. Pirmais mazpulks dibin j s 1929. gada 8. novembr pie Ezeres sešgad g s skolas. To vad ja skolot js **Roberts Kalni š**. L dz 1940. gadam mazpulku kust ba, kuras m r is bija audzin t jaunatni darbam, t vzemes m lest bai un pien kuma apzi ai, apvienoja 1100 mazpulkus ar 44,2 t kstošiem biedru.

LLC no valsts budžeta ik gadus sa ma 120 – 150 t kstošus latu agronomiskai pal dz bai un 8 – 10 t kstošus latu kooper cijas veicin šanai. Bez LLC l dz 1933. gadam darboj s ar Kurzemes Lauksaimniec bas centr lbiedr ba, bet no 1928. l dz 1936. gadam – ar Zemgales Lauksaimniec bas centr lbiedr ba. T tad bija tendence centr lbiedr bu darbu organiz t p c novadu principa, lai gan LLC, kas s kotn ji darboj s galvenok rt Vidzem , bija vair ki plaš ki uzdevumi, k eksporta organiz šana, centr lo savien bu darb bas p rzin šana un citu jaut jumu k rtošana, kas p rsniedza novadu m rogu.

Seviš i liela v r ba tika velt ta agronomiskai pal dz bai, kas veicin ja v l nebijušu raž bas k pumu Latvijas lauksaimniec b .

Lauksaimniec bas biedr bu darb ba bija tik dinamiska un atbilstoša main gajiem apst k iem, ka visai s period piedz voja visai krasas p rmai as – te no visp r j m biedr b m atdal j s specializ t s (d rzkop bas, biškop bas, m jtur bas, kult ras veicin šanas u.c.), te atkal specializ t s biedr bas apvienoj s visp r j s lauksaimniec bas biedr b s. Ta u biedr bu pamatm r i un principi palika iepriekš jie: lauksaimnieku izgl tošana, atbalst šana, darba atvieglošana, raž bas celšana, kop ga produkcijas p rdošana un p rstr de, kop ga saimniec bai nepieciešamo pre u un tehnikas iepirkšana, lauku dz ves labiek rtošana u.c.

Bez priekšlas jumiem, kursiem, gr matu izplat šan m un semin riem, tika organiz ti ar citi veicinoši pas kumi. Piem ram, lauksaimnieku jeb zemnieku dienas, kur s cent s noskaidrot viet j s saimniecisk s un kultur l s vajadz bas. R koja sacens bas daž dos lauksaimniec bas darbos: slauc jiem, ar jiem, drenu lic jiem, kapl t jiem, p v jiem, linu pl c jiem, rikšot jiem, vezumu vilc jiem u.c. Notika lauksaimniec bas maš nu un darba r ku demonstr šanas, ekskursijas uz priekšz m g m saimniec b m, tika iek rto ti izm in jumu lauci i, lai izm in tu daž das augu š irnes un m slošanas metodes. Tika organiz ta lauku ce u labošana. Dažas biedr bas uz m s armijas garnizonu apg di ar ga u un pienu, tika ier koti agronomiskie biroji, uztur ti d rzkop bas instruktori, lauksaimniec bas maš nu tehni i. Bieži vien lauksaimniec bas biedr bas ierosin ja citu kooper cijas biedr bu dibin šanu: kr jaizdevu sabiedr bas, lopkop bas p rraudz bas biedr bas, zirgaudz t ju, piensaimnieku biedr bas, krejošanas punkti, pat r t ju biedr bas, savstarp j s ugunsapdrošin šanas biedr bas, melior cijas, biškop bas, sugas lopu audz t ju un citas biedr bas. Ar lauksaimniec bas biedr bu g d bu tika dibin ti veterin r rstu rajoni, ier kotas telefona centr les, dzelzce u piest tnes, pasta nodas, art zisk s akas, ieviestas jaunas augu kult ras. T pat tika organiz ti atp tas pas kumi: te tra izr des, koncerti, za umballes, biedru vakari u.c. Bet vispirms jau kursi, kuros var ja apg t visdaž d k s prasmes: c kkop bu, zemkop bu, lopkop bu, melior ciju, p avkop bu, d rzkop bu, putnkop bu, biškop bu, m jtur bu, aug u un citu produktu p rstr di, zirgu apkalšanu, celmu un akme u spridzin šanu, daž du maš nu vad šanu un apkopi, zibens noved ju uzst d šanu, m jas uzkopšanu, rokdarbus, ražošanas higi nu u.c. Vid ji viena lauksaimniec bas biedr ba apvienoja 65 biedrus, ta u ar vismaz k biedr ba, pateicoties savien bai, var ja izmantot visus nosauktos pas kumus, ja vien bija t da interese. Daudzas biedr bas bija ar visai tur gas – t m pieder ja no Valsts Zemes fonda pieš irtas plat bas un citi nekust mie pašumi, kas nesa ar pe u un nodrošin ja materi lo b zi nepieciešamo pas kumu organiz šanai.

2.5. Ulma a laiki

Periodu p c K r a Ulma a apv rsuma 1934. gada 15. maij ir lietder gi izdal t, jo taj tika stenotas b tiskas p rmai as ar tautsaimniec bas organiz šan , kas izpaud s galvenok rt k akt v ka valsts regul šana, kas sk ra ar kooperat v s organiz cijas.

P c rk rtas st vok a pasludin šanas tika aptur ta Satversmes darb ba, aizliegtas visas partijas un atlaista Saeima, bet likumdošanas funkcijas Satversmes 81. panta k rt b uz m s Ministru kabinets. Vald ba pak peniski ieviesa It lijas parauga korporat vo sist mu, šai nol k dibinot Tirdzniec bas un r pniec bas, Lauksaimniec bas, Amatniec bas, Darba, Rakstu un m kslas, k ar Profesiju kameras, – t tad etras kameras

bija saistītas ar saimnieciskās darbības organizēšanu. Tika likvidēta arī Latvijas Lauksaimniecības centrālā biedrība, kuras funkcijas uzņēmums un visu atbilstošo sistēmu centralizēja Latvijas Lauksaimniecības kamera. Jau 1934. gada 29. maijā tika pieņemti agrārk sagatavotie "Noteikumi par kooperatīvo sabiedrību un to savienību darbības ierobežošanu". Šie noteikumi Kooperatīvu revīzijas padomei vai tieslietu ministram deva tiesības atcelt organizāciju valdes, padomes un revīzijas komisijas locekļus, viņu vietieciņot citas personas, kā arī tiesības kooperatīvās sabiedrībās iecelt pilnvarniekus, kurus attiecīgām sabiedrībām bija jāalgo un kuriem bija dotas lielas pilnvaras. Bez tam vairāki nelieli kooperatīvu savienības tika liegtas tiesības veikt revīzijas savos kooperatīvos. Līdz ar to šo savienību pārstāvji tika izslēgti no Kooperatīvu Revīzijas padomes, kas darbojās pie Tieslietu ministrija, kas savukārt nodrošināja valsts pārstāvju vairākumu Revīzijas padomē.

1937. gadā valdība pieņēma likumu "Par kopdarbības sabiedrībām un to savienībām", kas paredzēja koncesijas sistēmas ieviešanu. Saskaņā ar šo likumu, jau esošajām krājzēdē sabiedrībām un citiem kooperatīviem bija jāpāriet uz valdības izdotajiem normlīdzekļiem. Bez tam šādā pārveidē laikā tieslietu vai lauksaimniecības ministram bija tiesības neizsniegt atļauju turpmākai kooperatīvā darbībai. Šādā gadījumā sabiedrībai bija jālikvidējas, jāapvienojas ar citu, kas jau plaši bija ierījams pilsētās. Turpmāk atļaujas kooperatīvu dibināšanai izsniedza vai varēja neizsniegt Tieslietu ministrija vai Lauksaimniecības ministrija (lauku kooperatīviem), pamatojot to ar valsts un sabiedrības interesēm. To var vērtēt kā atteikšanos no pārlieku liberāliem noteikumiem un daļēju atgriešanos pie cariskajām Krieviju valdības kārtības.

Turpmāk katram kooperatīvam bija jābūt valdības apstiprinātā kooperatīvā savienībā biedram. Izslēgšana no savienības nozīmēja automātisku kooperatīva likvidāciju. Likums par kopdarbības sabiedrībām un to savienībām noteica: ja sabiedrības pamatkapitālu vai tādā uzturēšanās valsts vai kādā kamera, tad attiecīgā iestāde vai kamera varstīt sabiedrības valdību, padomē vai revīzijas komisijā vienam pārstāvim kā pilntiesīgus locekļus. Ar praksē šādā procedūras notika, lai gan ieguldītā summas, salīdzinot ar Latvijas bankas devumu, bija nelielas. Lauku kooperatīvu revīzijas tika uzticētas Lauksaimniecības kamerai, pilsētu kooperatīvus, izņemot pārtikas biedrības, revidēja Finanšu ministrija. Pārtikas biedrības pārraudzēja un revidēja Centrālā savienība "Turība". Kooperatīvu Revīzijas padome pie Tieslietu ministrijas tika likvidēta. 1937. gadā tika likvidēta Latvijas Kooperatīvu kongresu padome. Daži šie stingri noteikumi bija attaisnojami, jo iepriekšējos gados patiešām kooperatīvu statuss tika daudz kārt izmantots āunprātīgi vai ar sliktiem rezultātiem, par ko liecināja vairāku kooperatīvu nespēja pārņemt saimnieciskās depresijas gadus. Tādēļ, no otras puses, jaunie noteikumi ierobežoja vai pat dažos gadījumos pilnīgi likvidēja kooperatīvu demokrātiju un autonomiju.

Latvijas tautsaimniecībā pēc depresijas gadiem sāka strauji atveseļoties un attīstīties. Sevišķi lielu impulsu deva lata kursa devalvācija 1936. gadā, pazeminot pret britu mārciņu lādzlēmīgu, kāds bija pirms 1931. gada. Sevišķi tas veicināja Latvijas preču eksportu, lai gan ar nēdaudz palielināja cenu lēmīgu Latvijas iekšējā tirgū.

Valdība šajā periodā centās palielināt valstij piederošo uzņēmumu skaitu, kā arī dibināt lielas akciju sabiedrības, kurās akciju kontrolpakete piederēja valstij. Tas tika darīts ar saukli, ka tautsaimniecībai jākāstnacionāli, t.i., jānēkpašu latviešu un citu vietējo iedzīvotāju pašam, izspēžot ārvalstu kapitālu. Jāpiezīmē, ka nēdaudz vēlāk, kad

valsti atstāja ar baltvaciēšiem, tas bija izdevīgi Padomju savienībai, kura, okupējot Latviju, saņēma savā rīcībā veselū rindu valsts uzņēmumu, kā arī atkrita vajadzība izsniegt kompensācijas rīcību pašniekiem. Aizbūdinoties ar slikti funkcionējošu uzņēmumu likvidāciju, valsts pārvēlējums nonāca ar daudzas privātas bankas, eksporta un importa aģentūras, kā arī tika dibinātas jaunas. Ar atlikušos privātos uzņēmumus stingri kontrolēja atbilstošās kameras. Līdz ar to valdība sāka noteikt, kas un cik jāražo, un kā to labāk darīt. Par to, cik šādas sistēmas bija efektīvas, pastāvoti atšķirīgi viedokļi, un katrai pusei netrūkst diezgan pierādinošu argumentu. Tā vai citādi, bet tā laika cilvēki atceras, ka saimnieciskās lietas un labklājība Ulmanisā laikā gājās uz augšu.

Mainījās arī ideoloģiskā nostādne, pēc kuras bija jāorientējas kooperācijas kustībai. Kopš 1935. gada netika sasaukts neviens kooperatīvu kongress, kas apspriestu kooperācijas problēmas. Mainījās arī Latvijas pārstāvju dalība starptautiskajos kooperācijas kongresos. Valdība sludināja, ka kooperācijas galvenais uzdevums ir atbalstīt un veicināt valsts saimniecisko politiku. Pēc būtības tādam sauklim nebūtu ko iebilst, jo ar kooperācijas ideoloģija piesauc sabiedrības (tādā ar valsts) kopīgo labumu. Tā uzbūvētiskā ir jāatgūst, kādi bija apsvērumi, kas noteica valsts saimniecisko politiku? Ja ar tika iemērtā parasto cilvēku ieteikumi saimnieciskās darbības praktiskai uzlabošanai, nevar apgalvot, ka valdības politikas stratēģiskos mērķus būtu noteikusi sabiedrība, balstoties uz demokrātiskajiem principiem. Patiesībā šie stratēģiskie mērķi, ja neskaita vispārīgās frāzes par izaugsmi un kopīgo labumu, nemaz netika pasludināti. Vairāki vārotāji un vāstnieki pat apgalvoja, ka Krišis Ulmanis rīkojies cīņās saskaņā ar Padomju savienības stratēģiskajiem plāniem. Un ir pārāk daudz neatbilstošu vai neskaidru jāatgūst, lai šo cilvēku argumentus pierādinoši apgūztu.

Lai izjustu tā laika vēstures, ir lietderīgi pārlasīt paša Krišis Ulmanis uzturētā kooperācijai vēltos izteicienus. Tā 1937. gadā Centrālās savienības "Turība" sapulcē Ulmanis izteicās:

"Jau pirmie Centrālās savienības mērķi var šīs mazliet neparasti, proti, veicināt valsts lauksaimnieciskās un vispārīgās ekonomiskās politikas mērķus, kā arī virzīt valdības nodomus attiecībā pret cenu politiku. Tas ir kaut kas jauns, ka kooperatīvajai kustībai tagad būs jāpieskaņojas valsts ekonomiskās politikas mērķiem un uzdevumiem."

Runājot par partijas biedrību uzdevumiem, Ulmanis teica:

"Mūsu uzdevums ir panākt tādus apstākļus, lai katrā apriņķī, lauku ciemā un apdzīvotā vietā darbotos vismaz viens kooperatīvs, kas gan iepirktu, gan pārdo tu produkciju."

Izejot no šādās nostādnes, tika veicināta tādu kooperatīvu darbība, kas apvienoja partijas biedrības, lauksaimnieku apgādes un noieta kooperatīvu funkcijas. Šādas organizācijas, kas bija līdzīgas vispārīgajām padomju partijas biedrībām, ar tādā sauca par partijas biedrībām.

Lai gūtu vispārīgā ieskatu par kooperatīvu kustības lielumu šajā periodā, lietderīgi apskatīt 1940. gada statistikas gadagrāmatā publicētos datus par šo vokli uz attiecīgā gada 1. janvāri.

Gads	Kr jaizdevu sabiedrības						Pat r t ju biedrības		Piensaimnieku biedrības		Sabiedrību kopskaits*
	lauku		pils tu		kop		skaits	biedri	skaits	biedri	
	skaits	biedri	skaits	biedri	skaits	biedri					
1931	379	135071	244	70764	623	205835	300	46930	423	24971	1784
1932	380	135589	248	72951	628	208540	290	44229	393	24423	1751
1933	378	133948	256	74222	634	208170	249	36792	362	22721	1692
1934	371	130713	255	73967	626	204680	234	32568	340	20790	1654
1935	365	128405	253	73829	618	202234	192	28358	326	19628	1592
1936	358	130530	248	74965	606	205495	194	27580	294	19145	1550
1937	325	130274	207	72422	532	202696	187	27047	268	18541	1441
1938	317	133079	186	72885	503	205964	184	27577	258	18538	1395
1939	315	137066	149	67778	464	204844	201	33357	251	19419	1361
1940	313	141586	106	64367	419	205953	225	42410	244	20816	1437

* – kop ar savstarp j m apdrošin šanas biedr b m

Gads	Savstarp j s apdrošin šanas biedrības					
	lauku		pils tu		kop	
	skaits	biedri	skaits	biedri	skaits	biedri
1931	398	84341	40	11517	438	96858
1932	400	86980	40	12457	440	99437
1933	403	89558	44	14333	447	103891
1934	406	92593	48	16801	454	109394
1935	407	96968	49	17611	456	114579
1936	406	99778	50	18501	456	118279
1937	401	103055	53	19390	454	122445
1938	401	106455	49	19384	450	125839
1939	396	109644	49	20346	445	129990
1940	499	208968	50	19834	549	228802

2.5.1. Pat r t ju biedrības

1937. gad pat r t ju biedrību skaits nosl d ja l dz minimumam, ta u p c jaun kooper cijas likuma pie emšanas pie jaunu biedrību dibin šanas r s pati vald ba. Seviš i strauji pieauga pat r t ju biedrību, k ar to biedru skaits laukos.

Pils t s tika veicin ta nelielu pat r t ju biedrību apvienošana, lai rad tu liel kas organiz cijas. T R g no trim pat r t ju biedr b m izveidoja taut iecien to biedrību "Vien ba", kuras valdi un rev zijas komisiju iec la vald ba, bet v l k apstiprin ja biedrību p rst vju kopsapulce. Liep j un Jelgav viet j s pat r t ju biedrības apvienoja ar priv tiem veikaliem, lai izveidotu liel kas.

1936. gad Centr l Savien ba "Konzums" pan ca vienošanos ar saviem kreditoriem. Kreditori, kuriem bija v rtspap ri, sa ma visu par du 2,7 miljonu latu

vrtībā, par jē kreditori saņēma 25% jeb 1,25 miljonus latu no summas, kas pārsniedza 5 miljonus latu. 3 miljoni pieņēms Finanšu ministrijai par jauno minēto neveiksmīgo darījumu ar ASV kara materiālu likvidācijas komisiju, par kuru atbildība tika uzlikta "Konzumam".

1937. gada janvārī valdība apstiprināja Centrālās savienības "Turība" statistiku. 31. janvārī kopīgā sapulcē, kurā Centrālās savienības "Konzums" un Latvijas Patērētāju biedrība savienojās. Abas savienības nolēma "brīvprātīgi" likvidēt savus pašumus, kā arī saistības nodot Centrālajai savienībai "Turība". Likvidācijas brīdī "Konzumam" bija 209 biedri: 114 patērētāju biedrības, 47 lauksaimniecības biedrības, 33 piensaimnieku biedrības un 12 krājziedu sabiedrības. Latvijas Patērētāju biedrība savienībā bija apvienojusies 27 patērētāju biedrības.

"Turība" tika dibināta kā akciju sabiedrība ar akcijām 7 miljonu latu vērtībā, kuras savukārt bija sadalītas 7000 daļās. Katrs savienības biedram, kuram bija mazāk par 25 akciju daļām, bija ik gadu jāpieprē akcijas vismaz 5% vērtībā no savu iepirkumu kopsummas. Savienības valdei bija tiesības atpirkt akcijas no tiem biedriem, kuriem nebija darījumu ar savienību, lai tās pārdootu citiem. Katras 50 akciju daļās biedram deva vienu balsi lēmumu pieņemšanai. Tātad, ja akciju skaits pārsniedza 50 daļas, vienu balsi deva par divām akciju daļām. 1940. gada 1. janvārī "Turība" bija apvienojusies šādā kooperatīvā atbilstošā akciju daļas skaitu.

	Biedri		Akciju daļas	
	skaits	procentu li	skaits	procentu li
Patērētāju biedrības	225	51,2	1240	17,7
Piensaimnieku biedrības	178	40,4		
Citas koop. biedrības	13	3,0	298	4,2
Kooperatīvu biedrības	5	1,1	605	8,7
Kameras	3	0,7	25	0,3
Pašvaldības	2	0,5	101	1,5
Bankas un akciju sabiedrības	14	3,1	4731	67,6
Kop	440	100	7000	100

No tabulas redzams, ka akciju kontrolpakete piederēja bankām, no kurām lielākās bija valstij piederošās Latvijas Kredītbanka un Zemnieku Kredītbanka. Tādā faktiski "Turības" darbību virzīja un regulēja valsts.

"Turība" bija 18 filiāles visā Latvijā, tātad 13 no tām darbojās Latgalē, lai celtu šā novada saimniecisko aktivitāti un labklājību. Latgales filiāles organizēja ne tikai vairumtirdzniecību, bet arī mazumtirdzniecību, kamēr citas – tikai vairumtirdzniecību. "Turība" izdeva nedēļas žurnālu "Mūsu Mājas viesis" un Rīgatīva Kooperatīvo skolu, kurā apmācīja patērētāju biedrību darbiniekus.

Kopumā dažādos periodos pirms kara Latvijā darbojās no 180 līdz 350 patērētāju biedrības, kuras apvienoja no 28 līdz 90 tūkstošiem biedru. Tieši pēdējās valsts pastvešanas gados bija vērojama tendence biedru skaitam strauji pieaugt. Biedru skaita samazināšanos, salīdzinot ar pirmajiem neatkarības gadiem, var izskaidrot ar kooperācijas principu neieviešanu. Pirmkārt, šajos veikalos uz vienu dienu noteikumiem apkalpoja visus pircējus, t.i., biedri nebaudīja nekādas priekšrocības, tāpēc cilvēkiem

nebija stimula iest ties biedrība, bet daudzi jau iestājušies biedri, nejudzami pašas kooperācijas priekšrocības, biedrības atstāja. Otrkārt, tika pieauta priekšrocība uz kredīta, kas vajadzīga biedrību iespējās. Treškārt, mināma patērētāju biedrību un to savienību sadrumstalošanās, kas mazināja iespējās iepirkt vai ražot nepieciešamās preces lielos daudzumos. Tēv vainojama ar "Konzumam" ilgstoši uzspiestā maksātspēja.

Tomēr kopumā patērētāju biedrību apgrozījums Latvijas iekšējā tirdzniecībā bija ievērojams. Pēc Kopdarbības revīziju un organizācijas biroja aprēķiniem, jau pēc krīzes mazumtirdzniecības apgrozījums patērētāju biedrībām sasniedza 12,8% no kopējā. Preču grupā "pārtikas preces kopā ar citām" – 17,9%. 1937. gadā patērētāju biedrību apgrozījums bija 1260 miljoni latu, no kura vairumtirdzniecībā – 828 miljoni, bet mazumtirdzniecībā – 532 miljoni. Vienas patērētāju biedrības vidējais apgrozījums 1937. gadā sasniedza 89 tūkstošus latu, kamēr kopumā visos mazumtirdzniecības veikalos tikai 19 tūkstošus latu.

Sevišķi liela nozīme patērētāju biedrībām bija lauku rajonos, kuri privātiem tirgotājiem nešķīta vilinoši. Laukos patērētāju biedrības pazīna katrs, jo tieši tām piederēja tuvākie veikali, kas būtiski samazināja cenu iepirkšanai nepieciešamo laiku. Pārējās valsts pastāvīgas gados savu veikalu tīklu laukos būtiski paplašināja Valkas, Valmieras, Madonas, Jelgavas, Cēsu un Bauskas apriņķu patērētāju biedrības.

2.5.2. Krājzdevu sabiedrības

1934. gadā valsts politika mainījās, veicinot kredītkooperatīvu apvienošanās un skaita samazināšanos. 1935. gadā no 618 kredītkooperatīvu 365 darbojās laukos, bet 253 – pilsētās. Salīdzinot ar pirmskara laiku, pilsētu sabiedrību patsvars pieauga no 30 līdz 40%. Sevišķi pieauga KS skaits Rīgā (no 13 līdz 136). Tomēr, salīdzinot ar citām valstīm, KS skaits Latvijā 1935. gadā nebija pārlieku liels: viens kredītkooperatīvs uz katriem 3125 iedzīvotājiem (Lietuvā – uz 5292, Igaunijā – 4612). Apskatot Latvijas apgabalus, 1935. gadā uz katriem 100 000 iedzīvotājiem bija vidēji 32 kredītkooperatīvi, t.sk. Zemgalē – 39, Vidzemē ar Rīgu – 38, Rīgas pilsētā – 35, Kurzemē – 32 un Latgalē – 19. Izejot no pieņēmuma, ka mazākās darbības rajons ir valsts, jo šākkredīta iestādei nav līdzekļu liela rajona apkalpošanai, kopējais kredītkooperatīvu skaits Latvijā nebija pārspīlēts, lai gan to blīvums dažādos reģionos atšķiras un ne visi kooperatīvi darbojas pietiekami profesionāli un godīgi. No otras puses, lielākās darbības apjoms teorētiski samazina darbības izmaksas, taču praksē Latvijā ieviestā KS pārvaldes sistēma šādu sakarību starp bilances lielumu un izdevumiem nepastāvēja. Darbošanās pārvaldē parasti bija vairākgoda lieta, nevis ienākumu avots. Objektīvs kritērijs ir aizdevumu likme. Ja kredītkooperatīvs, lai cik mazs tas nebūtu, spēj piedāvāt aizdevumus, kas nav būtiski dārgāki par caurmēra valsts pastāvīgo likmi, tad tā darbība atzīstama par lietderīgu.

Analizējot Rīgas kredītkooperatīvu darbību, Tautas bankas darbinieks P. Geidns ievēroja šādu sakarību. Jo mazāka sabiedrība, jo vairāktāji sadarbības un kooperācijas gāri. Lielākās krājzdevu sabiedrības attiecībā no mazo ražotāju vajadzībām, zaudējot sociālo atbildību, bieži vien pārvēršas par spekulatīvu tirdzniecības kredīta šanās iestādi, kas darbojas vadošo personu grupas interesēs. „Lielās krājzdevu sabiedrības pārvēršas par bankām, pie tam par samērā sliktām bankām,” secina Geidns. Līdzīgus secinājumus guvuši vairāki krājzdevu sabiedrību pārticēji ar rietumos.

Latvijas Kredītbanka līdz 1935. gadam likvidēja 11 savstarpējās kredīt biedrības, lai gan kopumā to skaits līdz 1940. gadam samazinājās nedaudz, bet biedru skaits,

noguldījumi un kapitāls pat pieauga. Sevišķi kredītbiedrību skaits pieauga 1938. gadā, kad par kredītbiedrībām pārvēidojās sešas ar namsaimniekiem saistītas krājziedu sabiedrības. Līdz ar to namsaimniekiem izsniegtais kredītu kopējums šajā gadā pieauga no 6,0 miljoniem gada sākumā līdz 11,2 miljoniem gada beigās.

Krājziedu sabiedrību un to biedru skaits šajā periodā mainījās tā.

Gads	1935	1936	1937	1938	1939	1940
Biedrību skaits:	618	606	532	503	464	419
laukos:	365	358	325	317	315	313
pilsētās:	253	248	207	186	149	106
Biedru skaits	202	205	203	206	205	206
(t.sk.):	128	131	130	133	137	142
laukos:	74	75	72	73	68	64
pilsētās:						

Tādā krājziedu sabiedrību skaits K. Ulmaņa varas periodā krietni saruka. Daudzas no tām, it īpaši pilsētās, likvidēja Latvijas Kredītbanka. Citas apvienojās ar citām sabiedrībām, radot lielas organizācijas, bet sešas lielās KS pārvēidojās par savstarpējām kredītbiedrībām. Piemēram, no 30 KS, kuras 1937. gadā nav darbojušās, likvidējās tikai 9, bet 21 apvienojās ar citām biedrībām. Apvienošanās sekmēja gan valsts politika, gan citi apsvērumi. Krājziedu sabiedrību skaita sarūkšanu pilsētās var izskaidrot ar ārvalstīs iedzīvotāju repatriāciju.

Labvēlīga bija valdības attieksme pret lauku kredītkooperatīviem, kuros biedru skaits līdz 1940. gadam strauji pieauga. Tie arvien baudīja lielu Latvijas bankas atbalstu, taču valdības nodoms bija lauku krājziedu sabiedrības pārvēidot par krājziedu bankām. Pārveidojumu būtībā bija tāda, ka krājziedu sabiedrībām no citur saņemtas naudas izdalīšanas vietējā pārvērtības par krājziedu bankām, kuru uzdevums, līdzīgi Pasta krājziedu bankai, būtu līdzekļu vākšana, lai ar tiem finansētu valsts radītās uzņēmības. Jāpiezīmē, ka faktiski lielā daļa krājziedu sabiedrību tika pārvērstas par krājziedu bankām. Varbūt tam par iemeslu bija laika trūkums, jo 1940. gadā Latvija zaudēja neatkarību.

Lai noguldītāju līdzekļu vākšana sekmētos labāk, 1938. gada 17. janvārī tika nodibināts Valsts drošības fonds krājziedu sabiedrībās iemaksājamiem noguldījumiem. Gadījumā, ja kāda krājziedu sabiedrība likvidētos un tās aktīvi izrādītos nepietiekami noguldījumu atmaksai, tad to pilnībā izdarītu no minētā fonda līdzekļiem. Ar šādu rīcību cilvēki tika pamudināti droši noguldīt savus līdzekļus krājziedu sabiedrībās. Drošības fondu vienu miljonu latu apjomā veidoja valsts, kas 250 000 iemaksāja skaidrā naudā, bet pārējā daļa ar Valsts Zemes bankas un Latvijas Hipotēku bankas palīdzību, kuras norakstīja no Saimnieciskās dzīvības atjaunošanas fonda. Valsts garantēja, ka jebkurš gadījumā gūds par Fonda līdzekļu papildināšanu līdz vienam miljonam latu. Bez tam Fonda veidošanā bija jāpiedalās krājziedu sabiedrībām (ar 0,25% no noguldījumu, tekošo rēķinu un aizdevumu kopsummas), Pasta krājziedu bankai (ar 0,25% no noguldījumu kopsummas), visām pašvaldībām un privātiem sērmiņa kredītiestādēm ar 0,01% no apgrozījuma esošo līdzekļu kopsummas un Lauku pašvaldību fondam ar 50 000 latiem. Katru gadu krājziedu sabiedrībām Valsts drošības fondam bija jāiemaksā 5% no tās rēķinuma. Tādējādi līdz 1940. gada februārim fondam bija savākti 1,9 miljoni latu.

Galvenie krājumi sabiedrību darbības finansierdītji attiecīgā gada 1. janvārī apkopoti sekojošā tabulā.

Līdzekļi (milj. Ls)	1935	1936	1937	1938	1939	1940
Pamatkapitāls	14,5	14,9	15,1	15,9	14,6	*
t.sk. lauku KS	7,9	8,2	8,6	9,0	8,9	
Rezerves kapitāls	6,6	6,7	7,4	7,4	6,7	*
t.sk. lauku KS	3,5	3,6	3,7	4,0	4,6	
Noguldījumi	32,5	35,5	35,1	39,4	37,7	36,4
t.sk. lauku KS	14,4	15,9	16,9	19,6	22,3	25,6
Aizņēmumi no LB	40,0	39,4	38,5	39,8	35,2	38,0
t.sk. lauku KS	30,2	29,6	29,2	30,0	29,9	31,9

* 1940. gada 1. janvārī pamat un rezerves kapitāli kopā bija 22,0 milj. latu, no tiem lauku sabiedrībām – 14,5 milj. latu.

Izlietojums (milj. Ls)	1935	1936	1937	1938	1939	1940
Aizdevumi	77,5	79,7	81,7	86,8	81,4	86,4
t.sk. lauku KS	48,6	49,3	51,9	55,7	59,2	65,8
Nekustamie pašumi	7,8	7,7	8,6	8,5	6,5	6,2
t.sk. lauku KS	3,0	3,0	3,2	3,2	3,4	3,3
Vertspāri	3,5	5,6	5,4	5,5	5,9	5,2
t.sk. lauku KS	2,2	4,1	4,1	3,7	3,7	3,5

Rezultāti (milj. Ls)	1935	1936	1937	1938	1939	1940
Trais atlikums	0,6	0,7	0,8	0,8	0,5	0,7
t.sk. lauku KS	0,4	0,5	0,5	0,5	0,3	0,6
Trais zaudējums	0,7	0,6	0,5	0,1	0,1	0,2
t.sk. lauku KS	0,2	0,2	0,0	0,0	0,0	0,0

No tabulām redzams, ka K. Ulmaņa pārņemtajam un Latvijas valsts pastāvīgas beigu posmā līdzekļu apgrozījums krājumu sabiedrībām bija iespējams un samērā līdzsvarots. Pilsētu kredītkooperatīvu līdzekļu saņemšana galvenokārt no noguldītājiem, bet lauku KS – no Latvijas bankas, lai gan arī laukos noguldījumi palika iespējami un ar gadiem pieauga. Līdzekļu KS rīcībā bija tik daudz, ka tos lielos apjomos varēja ieguldīt nekustamajās pašumos un vērtspārī. Pārējais izlietojuma veids gan bija saistīts ar valdības politiku un vērtējams vairāk kā piespiedu līdzeklis, jo valdība daudzos gadījumos mēģināja tiesāties ar saviem vērtspārī.

Kā jau minēts, valdība visdiem līdzekļiem centās pakaut krājumu sabiedrības savai kontrolei. 1937. gada “Likums par kopdarbības sabiedrībām un to savienībām” noteica: ja sabiedrības pamatkapitālu vai tādā uzturētais valsts vai kārta kamera, tad attiecīgā iestādē vai kamera var būt sabiedrības valde, padome vai revīzijas komisija pa vienam pārstāvim kā pilntiesīgus locekļus. Ar praksē šādas procedūras notika, lai gan

ieguld t s summas, sal dzinot ar Latvijas bankas devumu, bija nelielas. Savuk r t saska ar 1934. gada 29. maija "Noteikumiem par kooperat vo sabiedr bu un to savien bu darb bas ierobežošanu" s k s m r tiec ga rev zijas ties bu at emšana savien b m. Vispirms š s ties bas zaud ja Latvijas Kred tkooperat vu savien ba, v l k Ebreju Kred tkooperat vu savien ba (tolaik to sauca par Ž du kred tkooperat vu savien bu), V cu Kred tkooperat vu sabiedr bu rev zijas savien ba, Kooperat vu rev zijas savien ba un Latgales Kooperat vu rev zijas savien ba. L dz ar to š s savien bas p rtrauca savu darb bu. Tad vald ba r s kl t visliel kajai no KS centr laj m organiz cij m – Tautas bankai. T k Tautas banka bija akciju sabiedr ba, tai nevar ja piem rot iepriekš min to likumu. T p c l dz 3 miljoniem paaugstin ja akciju bankai nepieciešamo akciju kapit lu. T k Tautas bankas akciju kapit ls bija tikai 0,7 milj. latu, bankas akcion ru sapulce 1939. gada 30. apr l nol ma izbeigt savu darb bu un pievienoties valstij piederošajai Visp r jai Lauksaimniec bas bankai. 1940. gada 15. febru r Ministru kabinets Visp r jo lauksaimniec bas banku pasludin ja par kr jaizdevu sabiedr bu speci lo savien bu. L dz ar to KS non ca piln g vald bas pak aut b un uzraudz b .

2.5.3. Piensaimnieku sabiedr bas

Sabiedr bu skaits šaj period turpin ja mazin ties, kam r sviesta ražošana strauji pieauga. Tas liecina par piensaimnieku sabiedr bu apvienošanas, pie emšanas sp k un ražošanas jaudu palielin šanu. Sabiedr b m veidoj s stipras centr l s pienotavas, kur m pieder ja pa vair k m krejotav m. Krejotavas bija izvietotas p c iesp jas tuvu liel kaj m piensaimnieku koncentr cijas viet m, kas samazin ja transporta izdevumus. Arvien sabiedr bu galvenais uzdevums bija atbr vot piensaimniekus no r p m par piena p rstr di un izdev gu p rdošanu. Tikpat svar gi, ka sabiedr bas atbr voja saimniekus no uzpirc ju dikt taj m cen m, kas pavairoja vi u ien kumus un deva l dzek us saimniec bu att st bai un moderniz cijai. Bez tam piensaimnieku sabiedr bas uz m s ar zemnieku apg di ar piensaimniec b m nepieciešamaj m izejviel m, k ar izgl toja par racion l k m piena ražošanas metod m. T 1938. gad sabiedr bas apg d ja piensaimniekus ar m ksl go m slojumu par 3456 t kstošiem latu, sp kbar bu par 1702 t kstošiem latu, apg d ja ar daž d m prec m 3269 t kstošu latu v rt b , k ar sav ca olas 1399 latu v rt b un sniedza citus pakalpojumu 18670 latu v rt b . T tad piensaimnieku biedr bas pild ja ar tradicion l s lauksaimnieku biedr bu un pat r t ju biedr bu funkcijas.

Gadi	Centr lo pienotavu skaits	Krejotavu skaits	Pieg d t ju skaits	Piena p rstr de (t kst. t)	Sviesta ražošana (t kst. t)
1934	340	1134	53905	500,0	18,2
1935	326	1089	50456	494,8	20,0
1936	294	1109	56585	542,6	21,9
1937	268	1036	56446	605,6	24,6
1938	258	962	57083	727,2	29,4
1939	251	976	64399	nav datu	nav datu

Tom r sabiedr bu att st ba nebija tik gluda un vienm r ga, k var tu iedom ties. Pasaules saimniecisk s depresijas period strauji nokrita sviesta cenas pasaules tirg , no k bija atkar gi m su piensaimnieku ie mumi. L dz ar to piena pieg d t ju skaits 1933.

gad strauji samazinājās, jo daudzi uzskatīja par pērtgku sviestu ražot mājās apstākļos un to pārdoja vietējā tirgū. Taču jau 1934. gadā piena piegādātāju un kooperatīvu biedru skaits sāka pieaugt, vienlaikus tomēr samazinoties kooperatīvu biedru patsvaram piena piegādātāju vidū (no 38% 1933. gadā līdz 30% 1939. gadā). To var izskaidrot gan ar atkāpšanos no kooperācijas principiem (biedriem nebija sevišķu priekšrocību, nododot savu pienu), gan ar tautvaldības politiku, kas nolēma lielāko atbalstu sniegt graudu ražotājiem, lai valsti padarītu neatkarīgu no graudu importa. Katrzi pienotavu attīstītu tas neveicināja, jo samazinājās biedru iemaksu apjoms un grūtībija paredzēt, vai modernizēt sjaudas varēs pilnīgi noslogot.

1934. gadā Latvijas valdība dibināja Apvienoto sviesta eksporta aģentūru akciju sabiedrības statusā, kurai 1935. gadā tika piešķirtas eksporta monopoltiesības. Aģentūras akcionāri bija agrākie sviesta eksportētāji. Latvijas Centrālajai piensaimnieku savienībai piederēja 67% akciju. Rezultātā mazinājās privāto eksportētāju ietekme, un vismaz teorētiski palielinājās kooperatīvu iespējas. 1937. gadā Apvienoto sviesta eksporta aģentūra tika likvidēta un viengrāsi sviesta, siera, medus un olu eksporta tiesības tika dotas Latvijas Piensaimnieku centrālajai savienībai, kurai valdība izstrādāja jaunus statistus. 1939. gadā Savienības eksportēja sviestu 57,3 miljoni latu vērtībā. Gada beigās savienības apvienoja jau 262 piensaimnieku biedrības un 5 biedrības, kas apgādāja pilstas ar svaigu pienu.

Vienlaikus samazinājās privāto pienotavu skaits. Ja 1934. gadā darbojās 40 privātas pienotavas, tad 1937. gadā bija palikušas vairs tikai 27. Nav dokumentu nekādi piespiedu pasākumi pret privātajām pienotavām, taču cīņā par secināt, ka tas zaudēja samērā vienkāršā konkurencē. Jo kooperatīvu sabiedrības izveidoja arvien lielākas pienotavas ar plašu apgādes tīklu. 1938. gadā 13 pienotavām bija katrāi vairāki nekā 10 krejotavas. 1938. gadā koppienotavas sāma pienu no 1540 govām, kas bija ap 44% no Latvijas govju kopskaita. 44,6% šāpiena nonāca centrālās pienotavās. Kopumā Latvijas piensaimnieku sabiedrību uz mums 1938. gadā pārstrādāja 727167 tonnas piena, no kura ieguva 29372 tonnas sviesta, 2884 tonnas krējuma, 634 tonnas biezpiena, un 563 tonnas siera, kā arī iztirgoja 18229 tonnas svaiga piena. Ražošanas izdevumi 100 kg sviesta izgatavošanai vidūji bija 29,50 lati, turklāt vismazākē – ar tvaiku dzinātājām pienotavām. Piensaimniecības izdevumi bija 92,90 lati par 1000 kilogramiem un šādaudzuma pārstrādes izdevumi – 12,69 lati. Nedaudz mazāk – 12,10 latus – izmaksāja 1000 kilogramu piena transportāšana. Piensaimniecības kopējā rentabilitāte 1930. gados bija samērā zema, taču to lielā mērā izskaidro lielā piensaimniecības lauku saimniecības. Interesanti būtu šā izmaksas un to proporcijas salīdzināt ar pārstrādes izmaksām mūsdienās, kad tehnoloģiskās iespējas ir daudz lielākas.

2.5.4. Savstarpējās apdrošināšanas sabiedrības

1939. gadā valdība pieņēma likumu, kas pašuma apdrošināšanu pret ugunsgrākiem lauku rajonos pasludināja par obligātu. Tas bija jādara vietējās apdrošināšanas sabiedrībās. Tikai lauku rajonos tās bija galvenokārt kooperatīvu sabiedrības, strauji pieauga šā kooperatīvu biedru skaits, kā arī tika dibinātas jaunas. 1940. gadā kopējais apdrošināšanas sabiedrību skaits laukos un pilstās sasniedza 554 un tās apvienoja vairāki nekā 230 tūkstošus biedru. Pašas apdrošināšanas sabiedrības bija apvienojušās Centrālās Savstarpējās

apdrošin šanas savienīb, kurai daždu iemeslud bija pievienojušsar 47
piensaimnieku sabiedrības, 53 patrtju biedrības un 32 cita veida organizācijas.

2.5.5. Lauksaimniecības biedrības

Kopš 1935. gada, kad tika pieņemts likums par Latvijas Lauksaimniecības kameru (LLK), lauksaimniecības biedrības faktiski nonāca šīs kameras aizbildniecībā. Pirmkārt, LLK pārma visu lauksaimniecības veicināšanas darbu, otrkārt, tās darbību regulēja likumībā šāds pants:

“Organizācija lauksaimnieciskā rakstura kooperatīvus un biedrības un veicināt to sadarbību, rīkot apspriedes un kongresus, instruēt un revidēt lauksaimnieciskā rakstura biedrības, sabiedrības un savienības, kā arī visdi veicināt lauksaimnieku kopdarbību.”

Tāpat LLK tika uzticēts noteikt ražošanas standartus, uzturēt darba birojus, organizēt lauksaimniecību apgādi ar strādniekiem, gādāt par lauksaimniecības ražojumu eksportu un iekšzemes tirgus sakārtošanu, rūpēties par lauksaimniecības kredītu, ražojumu transportēšanu (visos reģionos nodrošinot vienādu cenu), palīdzēt lauksaimniekiem organizēt visu veidu apdrošināšanu, rūpēties par uzlabotās klasu un inventāru apgādi u.c. LLK operatīvi pārīrītoja, centralizēja un standartizēja ar agronomiskās palīdzības darbu.

Lai aptvertu visai plašo darbalauku, LLK tika izveidotas 15 sekcijas un tām atbilstošas nodaļas: administratīvā, zemkopības, lopkopības, ekonomijas, daba, mazpulku un jaunatnes audzināšanas, dzīvkopības, biškopības, bāvniecības, tehniskā un labiercību, kultūrtehniskā, zivkopības un zvejniecības, mājputnu un kopdarbības jeb kooperācijas. 1938. gadā Lauksaimniecības kamerāstrādāja jau 2040 speciālisti, no tiem 336 centrālajā aparātā, 438 darbinieki 110 agronomiskajās rajonos, 1150 lopkopības pārīrīgi, 104 dzīvkopības pārīrīgi, 12 mājputnu pārīrīgi un 12 mājputnu pārīrīdes. Uz vietmāstrādājošos darbiniekus algoja pagastu lauksaimniecības biedrības. Lieki teikt, ka katrā pagastāpalika tikai viena lauksaimniecības biedrība, jo 1936. gadātika izdots likums par lauksaimniecības biedrību dibināšanu katrā pagastā, tajāsavienojot līdz tam pastāvējušās daždu nozaru biedrības. Līdz ar to tika izveidota vienota lauksaimniecības vadības sistēma valsts un pagastu līmenī.

Lauksaimniecības biedrību darbību regulēja valdības izdotie normatīvi. Tajos teikts, ka biedrības mērķis ir “atbalstīt un sekmēt Latvijas Lauksaimniecības kameras uzdevumu pildīšanu, aizstāvēt zemnieku saimnieciskās un tiesiskās vajadzības, veicināt viņu pašdarbību un kopdarbību, pašierosmi un pašpalīdzību, aroda godgumu un darba apziņu, būt nomodī par zemnieku godu, uzturēt to tīru un spodu, rūpēties par viņu aroda un vispārījo izglītību, stiprināt viņos valstiskuma, tēvzemes mīlestības un tautas vienības ideju, izkopt un padziņināt viņu kultūras, sporta un sabiedriskās dzīvī un centienus, ar to veicinot savu biedru un visas nacionālās un valsts garīgās un saimnieciskās augšanu un uzplaukumu”.

Balstoties uz šo likumu, visos 518 pagastos tika nodibinātas lauksaimniecības biedrības ar vairākam sekcijām: zemkopības, lopkopības, bāvniecības, kultūrtehniskā, mājputnu u.c. Faktiski katrā pagastātika izveidota neliela lauksaimniecības kamera. Var teikt, ka statostos ierakstīti tikai skaisti vārdi, taupatiešmābija vārojama kultivētupāvu un ganību ierīkošana, plaši zemes meliorācijas darbi, produktu lopušīru un lauksaimniecības kultūru kultivāšana, vajāenerģijas izmantošana lauksaimniecībā, apgāismāšanai un elektrifikācijai, jaunatnes darba audzināšana mazpulkos, kā arī plašs

izgl t bas darbs. Idejiskai vienot bai un zin šanu paplašin šanai kalpoja septi i Lauksaimniec bas kameras izdotie žurn li: “Latvijas lauksaimnieks”, “S t un drav ”, “D rzkop bas un biškop bas žurn ls”, “Zemkopis”, “Mazpulks”, “Darbinieks” un “Vad t js”. Kameru likvid ja 1940. gada 26. j nij ar A. Kirhenšteina vad t Ministru kabineta l mumu.

K v rt t šo Ulma a laika kooperat vo sist mu? Ja uz to l kojames k uz daudznozaru korpor ciju, t neapšaub mi bija efekt va. Kad Atmosas period run j m par latviešiem rakstur go darba tikumu, god gumu, pašai dziedz bu, nosv rto patriotismu, tad dom ta tika galvenok rt t paaudze, kas auga un izgl toj s Ulma a laikos. Ne vairs dzimtcilv ki ar sakumpušu muguru, kas gatavi katram kungam st rbeli bu ot un savus tautiešus nos dz t, bet pašapzin gi, darb gi, m r tiec gi, valstij loj li cilv ki, kas sp j savu dz vi pak rtot augst kiem m r iem un idej m, sp j dom t ar valsts un sabiedr bas kategorij s. Ta u, ja to v rt jam k kooperat vu sist mu, j atz st, ka mazin j s iniciat va no apakšas, bet krietni pieauga valsts patern lisms, valsts regul šana. Pats par sevi tas nav nekas slikts, lai ar neatbilst m sdien s valdošajai liber lajai ideolo ijai, bet gluži par kooper ciju t s klasiskaj izpratn to saukt nevar, lai gan t atbilda koncesiju sist mas nosac jumiem, kas valstij deva ties bas izv rt t konkr ta kooperat va lietder bu no valsts interešu viedo a. No Ulma a laiku korporat v s sist mas šo to var tu m c ties m su kooperat vu savien bas un savien bu savien bas. T k to pagaid m nav daudz, tad n kotn dibin taj m savien b m b s laba iesp ja šo pieredzi apg t jau veidošan s stadij , nevis akli mald ties nep rtrauktu reformu džung os.

2.5.6. Skol nu kooperat vi

Tr kst v sturisku liec bu par pirmajiem skol nu kooperat viem Latvij . Zin ms, ka kopum no 1919. l dz 1933. gadam nodibin j s 181 skol nu pat r t ju biedr ba. Pirm s skol nu kr jkases dibin j s 1926. gad Valmieras un R zeknes komercskol s. Pat r t ju biedr bu m r i bija l dz gi k pieaugušo biedr b m, tikai vairum iepirkas un tirgotas tika skol niem nepieciešam s preces: rakst mpiederumi, burtn cas, gr matas, formas t rpi, somas, ar p rtikas preces. Ar to tika nodrošin ta lab ka pre u kvalit te un samazin ti izdevumi to ieg dei. Jaunas un att st bas stadij esošas valsts skol niem, kuri nebija p r k tur gi, tas bija svar gi. Savuk rt kr jkas s skol ni var ja pavairot vi u r c b esošos naudas l dzek us, lai p c tam tos izmantotu k du svar gu vajadz bu apmierin šanai. L dz ar to skol nos tika audzin ts kr šanas un taup šanas tikums, k ar saimnieciska dom šana. Ta u vissvar g kais ieguvums bija radin šan s dz vot kopdarb bas un pašpal dz bas gar , kam liela v rt ba gan jebkura cilv ka dz v , gan ar gad jum , ja šie skol ni n kotn nolemtu darboties kooper cij vai cit uz m jdarb bas jom .

Ta u ar skol nu kooperat vi stu uzplaukumu s ka piedz vot tikai paš s valsts neatkar bas perioda beig s. Vispirms jau 1937. gad pie emtais Civillikums ieviesa liel ku skaidr bu civiltiesiskaj s attiec b s. B rna pilngad bu un pilnu r c bas sp ju saimnieciskos dar jumos var ja pasludin t p c 18 gadu vecuma sasniegšanas. 1939. gada 24. janv r vald ba pie ma likumu par skol nu kopdarb bas sabiedr b m, k ar apstiprin ja š du sabiedr bu norm lstat tus. To pirmais pants noteica:

“Skol nu kopdarb bas sabiedr bu uzdevums ir ieaudzin t skol nos pašpal dz bas, pašdarb bas un kopdarb bas garu, pieradin t vi us pie taup bas un k rt gas saimniekošanas, dot vi iem iesp ju vingrin ties sabiedrisko uzdevumu veikšan un

pal dz t pareizi izprast kopdarb bas lielo noz mi tautas vien bas stiprin šan un saimniecisk s labkl j bas pacelšan , un izkopt krietna rakstura paš bas un labus tikumus, pien kuma apzi u un nesavt gumu.”

Otrais pants paredz ja konkr tu saimniecisku uzdevumu veikšanu: “apg d t savus biedrus un p r jos skol nus ar gr mat m, rakst mliet m un citiem m c bu l dzek iem un skolas dz v nepieciešamiem priekšmetiem.”

Es dom ju, t kstošiem vec ku m sdiens grib tu, lai vi u b rni iesaist s t d s organiz cij s, nevis t r tu kabatas naudu datorspl m, sp u autom tiem un reibinošu vielu ieg dei.

P c š likuma pie emšanas l dz 1940. gada 17. apr lim nodibin j s un darboj s 528 skol nu kooperat vi, galvenok rt pat r t ju biedr bas. Tie darboj s 477 pamatskol s, 20 imn zij s 16 lauksaimniec bas skol s, 11 arodskol s un komercskol s, etros skolot ju instit tos. Skol nu kooperat vi darboj s p c visp r jiem kooperat vu p rvaldes principiem, tikai nepilngad gu b rnu ierobežot s r c bsp jas d skolas pedagogu konferencei no skolot ju vidus bija j iev l sabiedr bas p rzinis un rev zijas komisijas priekš d t js. Ta u, k liecina t laika Kopdarb bas rev ziju un organiz ciju biroja p rskati, bieži vien p rvaldes instit cij s iev l tie skol ni bija ar re lie darba dar t ji. Biedru pilnsapulces sasauktas pat l dz 6 reiz m gad , s des vad juši un protokol juši paš skol ni, valdes s des san kušas pat reizi ned , t pat akt vi darbojuš s rev zijas komisijas.

1939. gad skol nu pat r t ju biedr b s preces p rdotas par 428 t kstošiem latu, bet 10 gadu laik – par 2,5 miljoniem latu. Diemž l par 1940. gadu inform cijas nav. Bijusi plaša sadarb ba ar cit m kopdarb bas organiz cij m, kur s skol ni ieg d jušies apm ram pusi pre u. Akt v kajos apri os vid ji katrs skol ns sav pat r t ju biedr b ieg d jies preces par 10, 15 un pat 30 latiem gad . Skol nu kooperat vi guvuši ar pe u jeb t ro atlikumu. 1939. gada pe u skol nu kooperat vi sadal juši t : 21% pieskait ja sabiedr bas kapit lam, 13% atv l ja daž diem ziedojumiem, 12% – ekskursij m, 11% atlaid m un dividend m un piecus procentus – skolu un apk rtnes izdai ošanai. Skaidrs, ka par pašu l dzek iem izdai oto apk rtni skol ni cent s uztur t lab k rt b , attur j s no invent ra laušanas un post šanas.

Skol nu kr jkasu uzdevums bija “veicin t taup bu, dodot iesp ju skol niem noguld t savus ietaup jumus uz aug iem”. Galven atš ir ba no kr jaizdevu sabiedr b m bijusi t , ka kr jkases neizsniedza aizdevumus, bet sav ktos l dzek us noguld ja k d kred tiest d , kuras noguld jumu droš bu garant jusi valsts vai pašvald ba.

Skol nu kr jkasu nebijis daudz, jo to att st bu neveicin ja sarež t iekš jo nor inu k rt ba, kas pras ja pilnu gr matved bas vešanu p c kr jaizdevu sabiedr bu parauga. Tas pras tu daudz darba un speci las zin šanas, k das skol s ne vienm r bija pieejamas. Turkl t gr matved bas gr matas bijušas visai d rgas. T p c akt vi darbojuš s tikai 13 skol nu kr jkases. Liel kie iekr jumi 1940. gada 1. janv r bija V. Olava komercskolai (2801 lats), Prieku u lauksaimniec bas skolai (1819 lati) un Valmieras valsts komercskolai (1026 lati). P r j s kr jkas s bijis maz k par 100 latiem.

2.6. Kooper cija padomju varas un okup cijas period

1940. gada 17. j nij p c ultim ta iesniegšanas Latviju okup ja PSRS Sarkan armija un jau t paša gada 5. august Latvija tika iek auta Padomju Savien b . Main j s ar sabiedrisk iek rta un ekonomisk sist ma. Ulma a vald bas veidot kameru sist ma

tika likvidēta jau 28. jūnijā, šķīstot vispārīgu nacionālistisku un uzņēmumu iekaušanu vienotajā PSRS sistēmā.

Pēc gada Padomju Savienība uzbruka hitleriskajai Vācijai, kas drīz vien okupēja arī Latvijas teritoriju. Baltijas valstu neatkarību Vācija neatzina un kopā ar Baltkrieviju šīs republikas iekauva reihskomisārā pavalstī Ostlandes apgabalā. Zīmīgi, ka Vācija atzina padomju varas veikto nacionālistiskās rezultātus un pat uzturēja PSRS noteiktās cenas precēm, kas atvieglāja Latvijas izlaupīšanu. Vācu ieviestā naudas zeme reihsmarkā tika piesaistīta padomju rublim: 1RM = 10 rubi. Lai gan bezsociālistiskās retorikas, Vācija daudz sūdzēja turpināja padomju varas ieskaitot, arī Latvijas resursu izlaupīšanu un cilvēku izvešanu piespiedu darbiem Vācijas rēķinā un lauksaimniecībā. Kooperatīvās okupācijas vara pakāva Ostlandes Kooperatīvu savienību (*Genossenschaftsverbund Ostland*), kura šīs organizācijas pavalstī, ielika vadošā uzticamā cilvēkus, iekasāja dabas maksu, noteica Vācijas kara saimniecības nepieciešamo darbības virzienus utt. Vāriemam uzplaukumu šīs okupācijas laikā Latvijas kooperatīva nepieredzēja. Vācu okupācija ilga līdz 1945. gada maijam, pēc tam Latviju atkal pilnīgi pakāva padomju administrācijai.

Radikālas pārmaiņas skāra arī kooperatīvu. Kooperācijas statuss padomju savienībā bija visai neskaidrs, lai gan Konstitūcijas 126. pants pasludināja padomju pilsoņu tiesības apvienoties kooperatīvās organizācijās, taču ar piebildi, ka ar šo organizāciju "vadošais kodols" ir komunistiskā partija. Padomju savienībā valdīja tāda filozofija: valsts un kooperatīvās pašums ir sociālistiski un abi kalpo kopā mērķim – komunistiskās sabiedrības celtniecībai. Atšķiras tikai šīs pašuma formu kolektīvistiskās pakāpe, taču abi pārstāv sociālistisko ražošanas veidu. Komunisma celtniecības gaitā pēc kāda laika abas šīs pašuma formas attīstās un saplūdzas vienotā komunistiskajā pašumā, kas kalpos par pamatu ražošanas attīcībai mūsu sabiedrībā. Tādā kooperatīva tika uzskatīta par nepieciešamu, bet pārējo ražošanas attīcību formu.

Kooperatīviem piederošās kas un aprakojums bija pasludināts par kooperatīvo organizāciju "sabiedriski sociālistisko pašumu". Nevarētu teikt, ka komunistiskā partija neveicināja kooperatīvu. Tādarja daudz vairāk – organizācija, vadīja un izmantoja to savam mērķu sasniegšanai. Vēl tiešāk veidā, nekā Ulmanis vai vācu okupācijas laikos, kooperatīvi tika pakauti valsts interesiem, tikai šoreiz valsts bija Padomju Savienība. Latvijas kooperatīvi un to savienības tika integrēti vienotajā PSRS kooperācijas sistēmā, kuras centrs bija Maskavā un saistīts ar "Centrosjuz".

Formāli tika saglabāta kooperatīvu struktūra, darbos valdes, revīzijas komisijas, regulāri tika sasauktas kopsapulces. Taču iniciatīva nāca no augšas: valdīvarāja ievēlēt tikai iepriekš augšā apstiprinātus kandidātus, lēmumu projektus, kurus piedāvāja apstiprināt kopsapulcēm, iepriekš sagatavoja augstāki funkcionāri. Tikā iepriekš jau bija veiktas kadru tīrīšanas, reti kurš uzdrīkstējās jaunajai kārtībai pretoties. Ja tomēr kāds kolektīvs pieņēma "nepareizu" lēmumu, augstākstāvošā organizācija (rajona vai republikas savienība) varēja to kurā katrā brīdī atcelt. Nevalāmu kadru atcelšanu pamatoja ar "kooperatīvās disciplīnas neievērošanu" vai "rīcību pret padomju tirdzniecības interesiem". Lai nodrošinātu pilnīgu kontroli, katrā kooperatīvā tika veidotas partijas pirmorganizācijas, kurās bija vismaz trīs cilvēki. Latvijas "buržuāziskās kooperatīvās" padomju vara vai nu likvidēja vai arī pārveida par "darba aužu kooperatīviem" jeb "darba aužu masveida sabiedriski saimnieciskām apvienībām". Kooperatīviem, it pašiem pat rīcību biedrībām, tika nosprausti uzdevumi, piemēram,

apgādāt darba audis ar p r tikas prec m. Kooperat vi arvien skait j s br vpr t go organiz cijas, ta u past v ja daudz sviru, lai cilv kus pamudin tu taj s iest ties. Piem ram, lai var tu piln b izmantot pat r t ju biedr bu sniegt s priekšroc bas, vispirms bija j iest jas biedr b . Pat p d jos padomju varas gados, kad rež ms bija k uvis liber l ks, daudzas t.s. defic tprecis var ja ieg d ties tikai pat r t ju biedr bu biedri, par ko tika veikts ieraksts paju gr mati . T d j di jau 1940. gada nepilnos 5 m nešos pat r t ju biedru skaits Latvij tr sk ršoj s, sal dzinot ar 1940. gada s kumu.

Rietumos un cit s kapit listisk s zem s tapušo kooper cijas ideolo iju padomju var neatzina, nosaucot to par reformistisku vai oport nistisku, kas objekt vi kalpo buržu zijas interes m. L dz gi tika apkarots kooperat visms. Jau e ins bija pasludin jis, ka sta kooper cija iesp jama tikai soci listisk iek rt . t p c Latvijas kompartijas IX kongress, kas san ca 1940. gada decembr , pie ma pašu rezol ciju, kas piepras ja komerci lu uz mumu att r šanu no padomju varai naid giem cilv kiem. Pamatojoties uz šo rezol ciju, tika veikta ne vien akt v ko kooperatoru izsl gšana no kooperat viem, bet ar deport cija uz Sib riju. Izvesto kooperatoru vid bija t di paz stami cilv ki k P teris Ber is, P teris Geid ns, J lijs rglis, Aleksandrs Sיעenieks, Voldem rs Krami š, d olfs Valters, Kl vs Lorencs u.c. 1945. gad s k s otrais att r šanas vilnis. Kooperat vo savien bu bibliot ku gr matas un kooperatoru žurn li tika nodoti makulat ras sav c jiem.

2.6.1. Kr jaizdevu sabiedr bas

P c Latvijas okup cijas 1940. gada 17. j nij dr z vien s k s kred tiest žu nacionaliz cija, lai gan faktiski liel k banku da a jau pieder ja valstij, par ko bija par p jusies K. Ulma a vald ba. Sign ls visp r jai nacionaliz cijai tika dots 22. j lij , kad jauniev l t Tautas Saeima pie ma š du deklar ciju: „Saeima pasludina visu zemi ar t s bag t b m, mežiem, ezeriem un up m par visas tautas pašumu, tas ir par valsts pašumu. Zemniec bas lietošan nododam s zemes lielums tiek nosac ts ne liel ks par 30 hekt riem.” Otr deklar cija pasludin ja: „S kot ar šo br di, visus lielos tirdzniec bas uz mumus, r pniec bas un transporta uz mumus, k ar bankas ar vi u v rt b m Saeima apsludina par visas tautas mantu, t.i. valsts pašumu.”

Likumu “Par lielo r pniec bas uz mumu nacionaliz ciju” Ministru kabinets pie ma jau 25. j lij . Tas paredz ja nacionaliz t ar apdrošin šanas sabiedr bas, kred tiest des, lombardus un priv tu personu seifus. Bez tam „visi d rgmet li, k l jumos, t ar izstr d jumos, k ar d rgakme i, kas atrodas juvelieru veikalos, j nodod bankas glab šan ”. 9. augusta vald bas l mums noteica, ka visi v rtspap ri: akcijas, oblig cijas, pajas un lu z mes to pašniekiem un tur t jiem, k person m, t iest d m, j nodod Latvijas bankai.

L dz gs liktenis sagaid ja ar naudas l dzek us. Jau Ulma a vald ba, ien kot padomju armijai, izdeva r kojumu, kas aizliedza izmaksas no noguld jumiem un tekošajiem r iniem. Dažas dienas v l k izmaksas tika at autas, ta u oti ierobežot apjom . 1941. gada 25. mart vald ba pasludin ja, ka lats vairs nav der gs k maks šanas l dzeklis. Katram noguld t jam kont atst ja t kstoti rub u, p r jo konfisc ja. Tikai p c š akta l dzek us no kontiem s ka izmaks t neierobežoti.

Akciju banku un savstarp jo kred tbiedr bu nacionaliz ciju vald ba s ka 24. j lij . Ideolo isku un propagandisku apsv rumu d kr jaizdevu sabiedr bas k du laiku palika neskartas. P rk rtojumi notika tri, bet pak peniski, t ka ies kum šo p rk rtojumumu r is nebija skaidrs. Priv t s kred tiest des tika pievienotas Latvijas bankai. 19. j lij

jaun valdība izdeva likumu Par Vispārīgās Lauksaimniecības bankas pievienošanu Valsts Zemes bankai, bet Vispārīgā Lauksaimniecības banku, kā jau minēts, Ulma valdība bija pasludinājusi par krājaizdevu sabiedrību speciālo savienību. Ar 29. jūlija likumu Valsts Zemes bankai pievienoja Zemnieku Kredītu banku. 22. augustā Ministru kabinets izdeva likumu "Par lauksaimniecības kredītu". Ar šo likumu Valsts Zemes banka tika pārdēvēta par Latvijas PSR Lauksaimniecības banku un tai tika pakautas visas lauku krājaizdevu sabiedrības. Šīs sabiedrības varēja turpināt stermiā kredītu izsniegšanu un noguldījumu piemēšanu, taču visi brīvā dzīvē izveidoti bija jāglabā Lauksaimniecības bankā. Līdz ar to Lauksaimniecības banka pārņēma ar visus Latvijas bankas kredītus, kurus tā bija piešķirusi lauku KS. Zemes lietošanas tiesības un nekustamais pašums turpmāk vairs nevarēja kalpot par zaudējumu kredītu saņemšanai.

Augustā jau sākās Latvijas kredītiestāžu pilnīga pārveidošana atbilstoši padomju sistēmas principiem. 2. augustā Ministru kabinets izdeva likumu par Latvijas Kredītbankas pievienošanu Latvijas bankai, kuru 10. oktobrī savukārt pārveidoja par PSRS Valsts bankas Latvijas republikas kantori. 5. augustā valdība Latvijas Hipotēku banku pārdēvēja par Latvijas PSR Komunikāciju banku. Tai pievienoja Rīgas Pilsētas diskonta banku, Rīgas Jūrmalas pilsētas banku, Rīgas Hipotēku biedrību, Rīgas Privāto lūzēju kredītbiedrību un visas pilsētu pašvaldību krājības. Šai bankai bija paredzēts pievienot arī pilsētu krājaizdevu sabiedrības. Vēl bija paredzēts dibināt Kooperatīvo banku, taču šis nodoms līdz kara iesākumam, nedz ar vēl kā netika īstenots.

Vēlāk okupācijas administrācija centās atdzīvīt kredītkooperatīvu darbību, plānojot tos izmantot kā krājības. Šim nolikam depozītu noguldītājiem tika solītas 100 reihsmarkas par katru noguldīto tūkstoti latu (pēc padomju noteiktā apmaiņas kursa), ar par padomju varas ekspropriāto noguldījumu daļu. Taču cilvēku atsauce nebija liela. Pēc kara kļuva lauku vairāki kredītkooperatīvi turpināja darboties, ar neformāli. Pilnīga krājaizdevu sabiedrību likvidācija noslēdzās 1949. gadā, līdz ar otro deportāciju un lauku kolektīvizāciju. Padomju pilsoņiem savus uzkrājumus piedāvāja noguldīt valsts krājības.

2.6.2. Savstarpīgās apdrošināšanas biedrības

Apdrošināšanas biedrības tika slēgtas jau 1940. gadā, jo padomju likumi noteica, ka apdrošināšana veicama, turklāt obligāti, valsts apdrošināšanas uzņēmumā *Gosstrah*. Vēl okupācijas laikā bija mēģinājumi savstarpīgi apdrošināšanu atjaunot, taču šos plānus pārtrauca padomju vara.

2.6.3. Piensaimnieku sabiedrības

Latvijas piensaimnieku sabiedrības kopā ar to savienībām, kā arī pienotavas, kas pilsētās apgādāja ar svaigu pienu, tika nacionalizētas drīz pēc sarkanās armijas iekļaušanas Latvijā. Vēl okupācijas laikā tās darba daļi tika atjaunotas, lai gādātu sviestu un citus piena produktus vēlc armijai, taču pēc kara tās atkal tika pakautas nacionalizācijai. Tās pilnīgi likvidēja 1949. gadā līdz ar lauksaimniecības kolektīvizāciju. Pašas ražošanas kā aprakojums nonāca jaundibināto kolhozu un padomju saimniecību rīcībā.

2.6.4. Lauksaimniecības biedrības

Lauksaimniecības biedrību un kooperatīvu darbs tika pārtraukts jau 1940. gadā līdz ar kameru sistēmas likvidāciju, lai gan paši biedri iespējams turpināja sadarboties

neformāli. Daudzi aktīvi biedrību darbinieki un vadītāji tika pakauti un rītas akcijas, represijas un deportācijas.

Pēc kara lauksaimniecība tika organizēta patnējās kooperācijas sistēmā, kuru sauca par kolektīvu saimniecībām jeb kolhoziem. Kolhozu pašums faktiski tika dēvēts par kooperatīvu-kolhozu pašumu. Pēc padomju definīcijas, tā bija "viena no sociālistiskās pašuma formām, kas izslēdz iespēju cilvēkam ekspluatēt cilvēku, nodrošina pilnveidīgu ražošanas attīstību, kolektīvu darbu un sadali pēc padarītā darba. Kooperatīvu-kolhozu pašums veidojas, apvienojoties kolhozos un ražošanas kooperācijas arteos. Divu dažādu sociālistiskās pašuma formu nepieciešamā ir nosacīta ar dažādiem centriem, pakāpieniem strādnieku šūnām un darba zemniekubānā kopīgu sociālistisku, ar to, ka ražošanas spēku attīstības līmenis lauksaimniecībā virs zemes nekā ražošanas spēku attīstības līmenis rītniecībā un citās tautas saimniecībās nozarēs".

Saskaņā ar PSRS Konstitūciju, galvenie pašuma objekti kolhozos bija tiem piederošās sabiedriskās kāpas, dzīvības un nedzīvības inventārs un kolhozu saražotā produkcija. Kolhoznieku sūtas personīgajai lietošanai palika neliela piemējas zemes platība, bet personīgajam pašam – dzīvības mājās, nepieciešamās saimniecības kāpas, noteikts daudzums produkcijas lauksaimniecības dzīvnieku un putnu, kā arī sūkas inventārs. Ar laiku par lielāko kolhozu pašuma daļu palika tās nedalīmie fondi, kas auga uz tās kolhozu uzkrājumu rīnā. Piemēram, 1966. gadā nedalīmo fondu kopējā vērtība, ko dēvēja par pamatlīdzekļiem, sasniedza 376,6 miljonus rubļu.

Protams, kolhozus nevar saukt par kooperatīvu, kā to pēc atmodas bija sūkuši darīt vairāki mūsdienu ultraliberālie politiāi, kuri paši bieži vien agrāki bijuši dedzīgi kompartijas funkcionāri. Pirmkārt, iestāšanās kolhozos nebija brīvprātīga, bet piespiedu pasākums. Pretošāns iekāušānai kolhozos bieži izsauca represijas un deportāciju. Ar izstāšanās pirmajās desmitgadās nebija iespējama. Otrkārt, kolhozus vadīja no augšas, un biedru kopsapulcēb tiskos jāutjūmos bija maza teikšana. Faktiski kolhozus vadīja vietējā rajona partijas komiteja, kura savukārt pildīja republikas un vissavienības kompartijas norādījumus un plānus. Treškārt, kolhozu pašums nepiederēja konkrētiem kolhozniekiem, bet bija ieskaitīts nedalīmajā fondā, kolhozniekiem atstājot tikai nelielu zemes gabalu personīgajai lietošanai. Tādēļ kolhoziem nebija tiešā kooperatīvu raksturu iezīmju kā ekonomiskā patstāvība, pašpārvalde un pašfinansēšana. Pirmajās kolhozu attīstības piecgadās kolhoznieki bieži vien nesa mājpatatāļojumu par savu darbu. Stāinā valdīšanas pārdjogados sūkas kolhozu valstiskošana, daudzus pārvērtot par padomju saimniecībām. 1980. gados labākie kolhozi gan bija palikuši visāturīgāni ar kolhoznieki dzīvības salīdzinoši lielā labklājībā.

Kolhozu attīstība piedzīvoja vairākas pretrunīgāpas pārmājas un reformas. Veidojās ar starpkolhozu, jāukto valsts un kolhozu apvienību pašums, kas arvien vairāk bija saistīts ar valsts fondiem. Vēlākajos gados aktīvi darbojās ar dažādu lauksaimniecības nozaru biedrības ar veicināšanas funkcijām. Tādu kolhozu darbības analīze nav šīs grāmatas uzdevums. Pietiek ar secinājumu, ka kooperācijas ideja un prakse Latvijas laukos tika lielā mērā iznīcināta un izkropota, kas diemžēl arvien jātams lauku cilvēku psiholoģijā, kuru attieksme pret darbu un dzīvības visai pavirša un pasīva – kā jau piespiedu darbības nodarbinātām. Vairāktiekdomāts, kāko "dabūt", nevis pašiem radīt. Tādēļ attieksme diemžēl bremzē kooperācijas attīstību ar mūsdienās.

2.6.5. Dz vok u celtniec bas kooperat vi

Ar pirmaskara Latvij darboj s daži dz vok u kooperat vi, ta u to patsvars un noz me bija visai niec ga. Gan ideolo isku, gan praktisku vajadz bu d padomju Latvij tika veidoti dz vok u celtniec bas kooperat vi, kuru uzdevums bija celt m jas, kur s biedri sa ma sev dz vok us. Kooperat v dz vok u celtniec ba s ka att st ties p c PSKP CK un PSRS MP 1962. gada 1. j nija l muma pie emšanas "Par individu lo un kooperat vo dz vok u celtniec bu". P c padomju defin cijas, dz vok u celtniec bas kooperat vs ir "str dnieku un kalpot ju (ar pension ru) br vpr t ga apvien ba, kuras m r is ir nodrošin t savus biedrus ar dz vojamo plat bu, ce ot vair kdz vok u namus par kooperat va l dzek iem ar valsts kred ta pal dz bu". Ideolo iskais pamatojums bija š ds: "Šo kooperat vu uzdevums ir aizst t neracion lo individu lo dz vojamo m ju b vi ar modernu lielu namu celtniec bu un, iesaistot taj darba aužu br vos l dzek us, pa trin t dz vok u probl mas atrisin jumu m su zem ."

Protams, aizbildin šan s ar "neracion lo individu lo m ju b vi" bija t r s bl as, lai gan atbilda padomju ideolo iskajiem priekšstatiem par kop dz vošanu un savstarp ju uzraudz šanu. Galvenais faktiskais iemesls š dam partijas l mumam bija masveida iebrauc ju nometin šana Latvijas teritorij . Iebrauc ji baud ja priekšroc bas dz vok u sa emšan , ta u celtniec bas organiz cijas nesp ja uzb v t šim nol kam nepieciešamo apdz vojamo plat bu. Bet vajadz ba p c dz vojam s plat bas strauji augošaj s pils t s bija ar viet jiem iedz vot jiem, kuriem n c s gadu desmitiem gaid t dz vok u sa emšanas rind s. Tas tad ar bija galvenais cilv ku kontingents, kuru vajadz b m tika organiz ti dz vok u celtniec bas kooperat vi.

J atz st, ka šis kooper cijas veids padomju laik bija vistuv kais patiesas kooper cijas principiem. Biedr bas patieš m bija br vpr t gas un ar sal dzinoši demokr tisku p rvaldi. Kooperat va biedram pirms b vdarbu s kuma bija valsts bank j iemaks 40% no summas, kas nepieciešama vi a pas t t dz vok a b vei. P r jos 60% pieš ra valsts k ilgtermi a aizdevumu, kas bija vienm r gi dz šams 10 – 15 gados. Aizdevuma likme – tikai 1% gad . P c m jas uzcelšanas dz vok i tika nodoti biedru pašum .

Tiesa, kooperat va biedriem, vismaz kust bas pirmajos gados, bija maza teikšana par ce am s m jas arhitekt ru un dz vok u iek rtojumu. T s bija t s pašas pel k s tipveida m jas, k das rakstur gas padomju celtniec bai. Cilv kiem ar labu gaumi p c dz vok a sa emšanas bija j veic t p rb ve. V l kos gados kooperat viem rad s liel kas iesp jas vienoties ar celtniec bas organiz cij m par st vokli, k d nododami uzceltie dz vok i.

Z m gi, ka jau padomju laikos dz vok u celtniec bas kooperat viem bija j uz emas ar uzcelto m ju apsaimniekošana. M jas ekspluat cijas un apg des izdevumi bija j sedz pašiem biedriem. Ja paveic s iev l t talant gu vad bu, apsaimniekošanu var ja organiz t visai racion li un sal dzinoši izdev gi.

Celtniec bas kooperat vi darboj s saska ar LPSR Ministru Padomes 1970. gad apstiprin tajiem LPSR Dz vok u celtniec bas kooperat va paraugstat tiem. Augst kais l m jorg ns bija biedru kopsapulce, kas uz divu gadu termi u iev l ja valdi un rev zijas komisiju. Par biedru uz ma ikvienu pilngad gu pilsoni, kas dz vo un str d attiec gaj apvid un kam ir nepieciešam ba uzlabot dz ves apst k us. Pieš iramo dz vok a plat bu noteica atbilstoši biedra iemaksai (pajai). Biedram bija ties bas savu paju nodot imenes loceklim, kas dz vo kop ar vi u; apmain t dz vojamo plat bu pret citu; izst ties no

kooperat va, sa emot atpaka paju iemaksu. Mantiniekam, kas dz vojis kop ar biedru, bija pirmties bas uz paju un priekšroc bas iest ties kooperat v , saglab jot sev dz vokli.

Padomju Latvij pirmas dz vok u celtniec bas kooperat vs bija 1962. gad dibin tais "Zin tne". 1970. gados celtniec bas kooperat vi ik gadus vid ji ekspluat cij nodeva 1500 dz vok us. 1980. gados Latvij darboj s 62 celtniec bas kooperat vi, no kuriem 53 bija R g . Tie ekspluat cij nodeva m jas ar 91,7 t kstošiem kvadr tmetru lielu kop jo lietder go plat bu. P c PSKP 26. kongresa l muma par kooperat v s celtniec bas paplašin šanu kust bas apjomi pieauga, lai gan statistikas datus par p d jo gadu sasniegumiem samekl t neizdev s. Daži dz vok u celtniec bas kooperat vi b v ja ar gar žas, maš nu st vvietas, vasarn cas, iek rtoja mazd rzi us, lai gan parasti šim nol kam p c l dz giem principiem dibin ja pašus kooperat vus.

2.6.6. Pat r t ju biedr bas

1940. gada 22. oktobr uz likvid t s Centr l s savien bas "Tur ba" b zes padomju vara izveidoja LPSR Pat r t ju biedr bu republik nisko savien bu, ko p c kara p rd v ja par LPSR Pat r t ju biedr bu savien bu (LPBS). K starpposms starp LPBS un pat r t ju biedr b m tika izveidotas Rajonu Pat r t ju biedr bu savien bas (krieviski *Rajpotrebojuz*). Š strukt ra tika veidota atbilstoši PSRS Tautas komis ru padomes un PSRS Vissavien bas komunistisk s partijas 1939. gada 29. janv r pie emtajiem Lauku kooperat vo sabiedr bu (krieviski *Selpo*) paraugstat tiem. L dz ar to Latvijas pat r t ju biedr ba k uva par vienot s PSRS kooperat v s tirdzniec bas sast vda u, kura darboj s p c *Centrosojuz* nor d jumiem.

Min to stat tu 5. punkts noteica, ka katrai kooperat vai sabiedr bai j b t viet j s savien bas loceklim. Tas noz m ja: ja k du sabiedr bu rajona savien b neuz ma vai no t s izsl dza, t bija j likvid . Savuk rt 5. punkts noteica, ka katrai lauku kooperat vajai sabiedr bai darb ba j balsta uz ekonomiskiem apr iniem un stingri j iev ro valsts noteikt s cenas, k ar saska ar pl nu, kas izstr d ts atbilstoši rajona padomes izdotajiem un biedru kopsapulces apstiprin tajiem darba uzdevumiem. T k rajona savien b m darba uzdevumus uzdeva republik nisk apvien ba, tai savuk rt *Centrosojuz*, bet *Centrosajuz* m r i bija saska oti ar Vissavien bas komunistisk s partijas dotajiem uzdevumiem, tad izn ca, ka visa pat r t ju biedr bu sist ma darboj s stingros Valsts pl na ietvaros un nospraustajos virzienos. Parastajiem biedriem atlika šos pl nus pie emt, form li apstiprin t un pild t.

Main j s ar pe as sadales principi pat r t ju biedr b s. Pr miju jeb pe as atlikuma izmaks saist b ar biedra iepirkumu apjomu tika atcelta, nod v jot to par buržu zisku principu. Ta u dividenžu izmaks par paj m s kotn ji netika ierobežota. Tikai pe as dal šanu var ja s kt p c ien kumu nodok a (35%) nomaks šanas valstij. T d j di dažus gadus biedriem izmaks ja 50 l dz 70% pe as. Tikai 1959. gad izmaks jamo pe as da u ierobežoja ar 5%. Tad pe u sadal ja p c *Centrosojuz* nor d jumiem: no viena l dz 20% – dividend m, 4% – person la apm c bai, 4% – biedru soci laj m un kult ras aktivit t m, 1,5% – pr mij m lab kajiem darbiniekiem, 10% – ziedojumi rajona savien bai, ne maz k k 50% – atskait ja kolekt vajam kapit lam, ko sauca par pamatfondu.

T 1958. gad Latvij darboj s 146 lauku pat r t ju biedr bas un 3 zvejnieku kooperat vi, kas bija apvienoti 35 rajonu savien b s. Bez tam devi iem rajoniem nebija

savas savienības, bet tikai viena patērētāju biedrība, kas pakāvušā tieši LPBS. Kopumā šīm biedrībām bija atvērti 2432 veikali, galvenokārt nelieli veikali lauku ciematos.

Pēc kara viens no svarīgākajiem patērētāju biedrību uzdevumiem bija dažādu lauksaimniecības produktu un izejvielu sagādāšana nodrošināšanai ar izejvielām, pilsētu iedzīvotāju apgādei ar pārtiku, sakaru paplašināšanai starp pilsētām un laukiem, strādnieku šūnām un zemnieku savienību nostiprināšanai. Biedru skaits patiešām auga. Ja 1940. gada sākumā 225 patērētāju biedrības apvienojās 42410 biedri un darbojās 584 veikali, tad 1946. gadā patērētāju biedrības bija 107 tūkstoši, 1951. gadā 182 tūkstoši, 1961. gadā 358 tūkstoši, bet 1967. gadā – jau 572 tūkstoši biedru. 1949. gadā patērētāju kooperācijai pievienoja atlikušo lauksaimniecības un piensaimniecības kooperatīvus tūklu (tirdzniecības, sagādes un ražošanas uzņēmumus). 1959. gadā patērētāju kooperatīvi ieguva tiesības atvērt veikalus pilsētās un strādnieku ciematos. 1967. gadā patērētāju biedrības darbojās 224 komisijas veikali. 1967. gadā sistēmā darbojās jau 3030 veikali ar 8446 darba vietām, kas nodrošināja 35% no kopējās LPSR mazumtirdzniecības preču apgrozījuma. Līdztekus attīstījās izejvielu sagādes un pārstrādes biznesa. 1967. gadā sistēmā darbojās 160 sagādes-pieņemšanas punkti, 50 skaidras ražošanas līnijas punkti, 237 ražošanas uzņēmumi ar 4888 strādniekiem, 12 rūpnieciskās kombinātas, 94 maizes ceptuves, 27 desu darbnīcas, 10 augu un dzīvnieku pārstrādes cehi, 8 konfekšu un šokolādes ražošanas cehi, kuri kopumā saražoja preces par 44,5 miljoniem rubļu. Daļa produkcijas eksportēja, ar uzdevumu attīstīt valsts ekonomiku Japānā, Šveicē, Beļģijā, Anglijā, Austrijā un Francijā.

Pd jādati par patērētāju biedrību attīstību LPSR laikā 1987. gadā. Tolaik šīs masveida organizācijas apvienoja jau 700 tūkstošus paju biedru jeb 73% republikas pieaugušo iedzīvotāju un nodrošināja 36% mazumtirdzniecības preču apgrozījuma. LPBS pēc vairāku reformu ietvaros 10 rajonu patērētāju biedrību savienības ar 35 patērētāju biedrībām, 16 rajonu patērētāju biedrībām, kā arī divas starprajonu zvejnieku kooperatīvus. Savienības piederēja trīs lielas vairumtirdzniecības organizācijas, 9 tautas patērētāja preču ražošanas kombinātas, trests “Latkoopstrojmontaž”, 4 zvejas tavas un citi uzņēmumi, kā arī plašs transporta biznesa. Kooperatīvās ražošanas diapazons bija visai plašs – no melno polilīniju audzāšanas līdz keramikas izstrādājumiem. Preču apgrozības tempi bija strauji kā valsts tirdzniecībā. Bija vajadzīga strauja veikalu modernizācija, atsakoties no nepiemērotām un būvniecības jaunus tirdzniecības kompleksus. LPBS piederēja mazumtirdzniecības tīkls, tirdzniecības centri, t.s. kolhozu tirgi (ar Rīgas centrālajiem), rūpnieciskās tirdzniecības aprīkojums. Šai ziņai kooperatīvā tirdzniecība sekoja pasaulvaldošajai tendencēm. Tirdzniecības platība uz 1000 iedzīvotājiem sasniedza 2125 kvadrātmetrus, kas nebija sliktāks rādītājs. Daudzveidīgā sortimenta preces koncentrēja lielos universālveikalos, kas sniedza arī citus pakalpojumus. Vairumtirdzniecības centrs bija iekārtots elektroniski skaitojamo mašīnu (ESM) centros. Bija attīstījies plaša sabiedriskā ēdināšanas sistēma (ar kafējnīcām un restorāniem) ar 115 tūkstošiem vietu jeb 19 vietām uz 1000 iedzīvotājiem, ēmotvāri ar skoludarbnīcām. Darbojās 40 veidu lauksaimniecības produktu un dažādu izejvielu iepirkšanas punkti, kas pieņēma izejvielas no kolhoziem, padomju saimniecībām un personiskajiem iedzīvotājiem palgsaimniecībām. Vairākos rajonos bija uzceltas tipveida augu, dzīvnieku un kartupeļu uzglabāšanas biznesas.

No kopējās ražošanas apjoma 80% bija saistīts ar pārtikas rūpniecību. Vislielais pieprasījums bija pēc augu un dzīvnieku konserviem, desmām, kulinārijām, bezalkoholiskiem dzērieniem un konditorejas izstrādājumiem. Pd jās gados ar

Dienvidsl vij ražot m iek r t m tika ier koti vair ki ga as p rstr des modu cehi un maizes izstr d jumu ceptuves ar veikaljiem, kuri tirgoja svaigu maizi. 53% maizes izstr d jumu Latvij nodrošin ja LPBS uz mumi. Kopum pat r t ju biedr bu sist m str d ja 45 t kstoši cilv ku. To atp tas vajadz b m tika organiz tas fizkult ras un sporta nodarb bas, t risma braucieni, darboj s ap 100 m kslniecisk s pašdarb bas kolekt vu, tika r kotas telšu pils ti as un sporta nometnes. R g darboj s kooperat vais tehnikums ar 900 viet m, kas gatavoja jaunus kadrus kooper cijai. B rnu apr p šanai darba laik bija iek r toti savi b rnu dz rzi. Savu produkciju LPBS eksport ja vair k nek uz 30 rvalst m, t s eksporta katalog bija vair k nek 40 pre u un izejvielu nosaukumu. Z m gi, ka š organiz cija bija starptautiski atz ta – t bija Starptautisk s Kooperat vu alianses locekle.

Var un vajag kritiz t padomju pat r t ju biedr bu neatbilst bu klasiskajiem kooper cijas principiem, ta u nevar un nevajag noliegt š s sist mas patieš m iev rojamos sasniegumus. Nevajadz tu k t liel kiem dogmatiem par pašiem padomju ideologiem. Te varb t viet niešu vad t ja De sjaopina teiciens: vai nav vienalga, k d kr s ka is, ja vien vi š labi er peles?

Nevar noliegt, ka pat r t ju biedr bas bija dinamisk kais un modern kais padomju tirdzniec bas sektors, kam pieder ja lieli pašumi un kur darboj s daudz profesion lu speci listu. Tieši pat r t ju biedr b m, emot v r ar starptautisko atz šanu, bija visliel k s izredzes p rdz vot 1990. gadu p rmai as, protams, atbilstoši piel gojoties jaunajiem apst k iem un izv loties tiem atbilstošus m r us un darb bas formas. Tas b tu liels ieguvums neatkar gajai Latvijai. Diemž l š s sist mas vad t ji, kas varb t bija labi izpild t ji, bija ieauguši birokr tisk rut n , tie paši nesp ja dom t strat iski un r koties radoši, l dz ar to pat r t ju biedr bu sist ma faktiski sabruka, atbr vojot vietu, kuru tagad aizpilda p rsvar rvalstniekiem piederoši lielveikalu t kli un mazefekt vas bod tes. Izn ka ar biedr bas ražotnes un p r j infrastrukt ra. Šo sabrukumu var izskaidrot ar vair kiem faktoriem.

Vispirms jau pat likumdev ju vid sarad s daudz run t ju un eksperiment t ju, kuri p r k burtiski un meh niski izprata Latvijas neatkar bas atjaunošanu, m inot atjaunot to, kas piln gi citos apst k os past v jis pirms 50 gadiem. Nevis pilnveidot un moderniz t to, kas jau re li ir. T uzrad s vair ki iniciatori, kas s ka atjaunot gan Ulma a laika kameras, gan Centr lo savien bu “Tur ba”, gan Tautas banku, k ar piepras t š m organiz cij m k dreiz pieder jušos pašumus. S k s savstarp ji vi i, apvainojumi sadarb b ar eku, masoniem vai Maskavu utt. Otrk rt, s k s haoss finanšu sf r un tirdzniec b . Hiperinfl cijas un citu p rmai u iespaid bruka pašm ju ražošana. Gan vairumtirgot ji, gan darbu zaud jušie “maišelnieku” bari tiesiski nesak rtot vid s ka masveid gi ievest l tu rvalstu produkciju un daž dus viltojumas. Uz katra st ra dienu un nakti katrs var ja tirgot visu, kam vien tika kl t, ar zemas kvalit tes spirtu un šaujamo us. T pat uz katra st ra k ds br vi main ja val tu. St vokli uz iel m un tirdzniec bas viet s faktiski kontrol ja patn ji sk tu jauniešu bari sporta biks s, kuru policija izlik s neredzam. Nenosak mas izcelsmes pre u tirgot ji par d j s visur, okup jot ar pat r t ju biedr b m piederošos tirgus.

Vec s inerces p r emt s pat r t ju biedr bas š dai stihijai pretoties nesp ja, un vi u veikali, kas darboj s p rsvar vecaj rež m , palika pustukši. Haosa nomkti, d šu un mor lo l dzsvaru zaud ja ar pat r t ju biedr bu vad t ji. Tie s ka l koties uz cit m darb bas jom m, visp r j haos vispirms cenšoties kaut ko piev kt no vec s grezn bas. Tieši veikalus pirmos sk ra tiesiski maz reglament ta privatiz cija, ko taut tri vien

iesauca par *prihvatizāciju*. Daudzi biedrību objekti tika pārdoti, turklāt bez tiesiskā noformēšanas paju biedru piekrišanas. Tikai nedaudziem patērētāju biedrību vadītājiem izdevās daļēji saglabāt un reorganizēt biedrību atliekas, kas centās pulcēt tieszemes atjaunotās Centrālās biedrības "Turība" jumta. Taču šai savienībai kdreiz jā sistmu atjaunot neizdevās, nedz ar radīt jaunu sistmu, kas aptvertu visu Latviju. Vislielākie cietīji no patērētāju biedrību sabrukuma ir nomaļie lauku rajoni, kuri vispār atstāti bez valsts rēķināmiem tirdzniecības uzņēmumiem.

2.6.7. Gorbačova kooperatīvu fenomēns

Jaunā PSKP CK enerģiskā sekretāra Mihaila Gorbačova valdīšanas laikā notika savdabīga atgriešanās pie "patiesā ekonomiskā" sociālisma izpratnes, savulaik ieviecinātais "jaunās ekonomiskās politikas" jeb NEP atdzimšana, kurā ieviešana bija atvērta kooperatīviem.

Apsvērums, kas komunistisko partiju spieda atgriezties pie NEP, bija visai nopietni. Pirmkārt, radās asa nepieciešamība smaguma centru ekonomiskajam pārejam starp rezultātiem (tārauda, ogļu, darbgaldu ražošanas) uz galarezultātiem: patērētāja preču ražošanu un pakalpojumu sniegšanu. Tieši šajā sīkajā PSRS laikā arvien straujāk atpalikt no attīstītajām kapitālisma valstīm, kuras bija PSRS konkurenti cīņā par globālo hegemoniju. Lielražošana dažādu tehnoloģisku un organizatorisku iemeslu dēļ vairs nespēja apmierināt un tumaino pieprasījumu, tāpēc radās nepieprasītu preču pārpildīšana, bet modes preču deficīts. Padomju zinātnieki atzina, ka patērētājam ir individuāls raksturs, ko nevar apmierināt neplānotā lielražošana, ne milzīgi sadzīves pakalpojumu uzņēmumi. Līdz ar to zinātnieki tur bija gūvuši un arvien izvēlīgāk sabiedrības kā dzīvot hroniskā deficīta, vai arī bija spiesti izmantot jaunu ekonomikas pakalpojumu. Pēc dažādiem aprēķiniem, 1985. gadā jaunu ekonomikas patsvars sadzīves pakalpojumu jomā pārsniedza 40%, bet apgrozījums – 1,5 miljardus rubļu.

Otrkārt, attīstoties ražošanas attiecībām, bija pieaugusi vajadzība pēc lielākas patstāvības darbībā, vēlme justies par ražošanas saimniekiem, saņemot atbilstošu atalgojumu par labiem darba rezultātiem, būt atbildīgiem par savu darbu. Pret valsts pašuma liela cilvēku daļa sāka izturties kā pret "nevienam nepiederošu" mantu, katastrofālus apjomus sasniedza sociālistiskā pašuma izlaupīšanas gadījumi (sīkot no "iznesājiem" līdz privātmāju celtniekiem vai par valsts līdzekļiem), samazinājās darba aktivitāte, zuda interese par ražošanas vadības problēmām un darba rezultātiem. Septiņos Rīgas uzņēmumos veikta aptauja liecināja, ka tikai 32% aptaujāto pozitīvi vērtēja savu piedalīšanos ražošanas vadībā, 40% atzinuši, ka tajā nepiedalās, 13% nav spjuši noteikt savu līdzdalību un vairāki nekā 14% vispār nav spjuši neko atbildēt. Socioloģiskie pētījumi PSRS konstatēja, ka strādnieku potenciāls rīpniecībā tiek izmantots par 75%, bet inženieru – tikai par 30%.

Treškārt, zinātniski tehniskā revolūcija spieda pāriet uz jaunu atražošanas veidu – tās saukto inovatīvu ekonomiku, kuras pamatā ir nemitīga tehniskā un tehnoloģiskā bāzes atjaunināšana, traucējot produkcijas veidu maiņu, riskanto ražošanas virzienu apgāšana, attīstīti starpnozaru horizontālie sakari starp uzņēmumiem, tieša saikne starp zinātni un ražošanu. To nu PSRS komandekonomika nodrošināja, tāpēc tika nolemts pāriet no administratīvā pārvaldes metodēm uz ekonomiskiem stimulošanas mehānismiem, piešķirot lielāku patstāvību un atbildību valsts uzņēmumiem un līdzekļus attīstot kooperatīvo sektoru, kas tad civilizācijai konkurēt "sociālistiskā tirgus" ietvaros.

S kotn ji kooperat vus dibin t uzdeva pašiem valsts uz mumiem, sl dzot ar tiem nomas l gumus, aujot izmantot savu materi li tehnisko b zi. Bieži vien saimniecisk birokr tija šo nor d jumu izprata p r k burtiski un šo ideju noveda l dz absurdam, kas rad ja zaud jumus pašam uz mumam. Tie bija no augšas rad ti kooperat vi, kurus vad ja uz mumu vad bai draudz gi cilv ki, kuri, vismaz p c likuma, str d ja no pamatdarba br v laik , savu produkciju p rdeva par tirgus cen m un sa ma sal dzinoši lielas algas. Viens no pirmajiem kooperat viem R g bija visai interesants. Tas bija zin tniski tehniskais kooperat vs "Inženieris", kas p c saimniecisk apr ina principiem nodarboj s ar izgudrojumu un izstr d u ieviešanu, paši sarež tu pat ri a pre u izstr di un tiraž šanu. Tas veiksm gi sadarboj s ar VEF un citiem r pniec bas uz mumiem, patieš m rad ja interesantas izstr des un veica darbus, kuru izmaksas p rsniedza 10 miljonus rub u. Kooperat vi Latvij darboj s t d s jom s k pat ri a pre u ražošana, viegl s r pniec bas pre u ražošana (seviš i š šana), sadz ves pakalpojumi, sabiedrisk din šana, mazumtirdzniec ba un zin tniski tehnisk jaunrade. 1987. gad R gas kooperat vi nodrošin ja pusotru procentu no kop j saražot pat ri a pre u un sniegto pakalpojumu apjoma. V l k kooper cijas devums pieauga un aptv ra p r jos Latvijas rajonus.

Partijas viet j vad ba s ka celt iebildumus pret lielaj m kooperatoru alg m, k ar p rk pumiem savstarp jos nor inos ar valsts uz mumiem un budžetu. Daudzi kooperat vi neveidoja likum paredz to apdrošin šanas fondu, viltoja finanšu dokumentus u.tml. Tika pat pie emts l mums par kooperatoru algas aplikšanu ar progres vo nodokli (algai l dz 500 rub iem ien kuma nodoklis bija 25%, bet algai virs 1500 rub iem – pat 90%). Tom r vid jais birokr tijas sl nis nesp ja pretoties augst kajai partijai gribai, kas n ca no Maskavas.

N kamais kooper cijas att st bas posms s k s ar likuma "Par kooper ciju Padomju soci listisko Republiku Savien b " pie emšanu. Taj bija daudz jaunin jumu. Kooper cijai vairs netika uzskat ta par pal gjomu, visi kooperat vie uz mumi kop ar valsts uz mumiem tika pasludin ti par vienotu tautsaimniec bas kompleksa pamatposmu. Tika mazin tas iesp jas administr t kooperat vu darb bu. To dibin šana tika nosaukta par "darba aužu ekonomisk s iniciat vas rezult tu", t tad valsts uz mumiem vairs nebija dibin šanas monopola. Tika pasludin ta nepieciešam ba p c br vas konkurences pre u, darba un pakalpojumu tirg – k starp pašiem kooperat viem, t starp kooperat viem un valsts uz mumiem. Kooperat viem va laist apgroz b akcijas un citus v rtspap rus, lai gan netika reglament ta akciju izlaišanas un apgroz bas k rt ba. Darbs kooperat v turpm k var ja b t pamatdarbs, k ar tika noteikta jauna materi li tehnisk s apg des k rt ba. Turpm k kooperat vi var ja sa emt valsts pas t jumu, kuru pieš ra p c savstarp ja izdev guma, konkursu r košanas, garant ta materi li tehnisk nodrošin juma, k ar garant tas pre u realiz cijas principiem. Visbeidzot 14. pants va kooperat viem dibin t savas savien bas vai apvien bas. Šai sakar b R g 1988. gada febru r nodibin j s kooperat vu asoci cija "Latvija". T pat R g ar pils tas izpildkomitejas atbalstu uz kooperat va "Reaton" b zes tika atv rta kooperatoru skola.

Kooper cijai Latvij att st j s dinamiski, ta u, emot v r liel s iesp jas, ko t pav ra, tieši saist b ar kooper ciju s ka veidoties ar t s korupcijas ied g i, kas jo kupli saz la p c valsts neatkar bas atjaunošanas. T s kotn ji rad s t.s. fond t s produkcijas (izejvielu, materi lu, iek rtu, p rtikas produktu u.c.) sadales jom . Att st j s prakse uzpirkt amatpersonas, no kur m bija atkar ga sadale. Bieži vien kooperat vi šai sadal

vair kums ne tik daudz baidījās no privātpašuma, republikas saimnieciskās patstāvības vai pat pilnīgas neatkarības, kā no radikālo lozungu stenošanas, kas viņiem nesolīja neko labu. Par šo kustību par pāris citi aktīvi un provokatori.

Radikālo ideju piekritāji (valsts neatkarību esot gan nesauktu par radikālu ideju, bet viņu neatkarības izmantošanas receptes gan) nesaprata vai negribēja saprast, ka 50 gadus pirms kļūda daudz kas ir mainījies – gan pasaulē, gan pašā Latvijā. Liela Latvijas pilsoņu daļa bija gājusi bojā kara laikā, izsūtīta uz Sibīriju vai devusies bēgļu gaitās uz rietumiem, kur viņu īmenes bija sakušas citu dēļ. Citi pašā Latvijā bija mainījušies dzīvesvietu un jau vairākus paudzes ar dzīvesveidu (jo pirmskara Latvija bija agrā valsts). Daudzi bijušie pašnieki dzīvoja rīzēm un nesapņoja par atgriešanos vēsturiskajā dzimtenī. Latvijā patiešām bija iepludināti tūkstošiem PSRS republiku pilsoņu, kas daļi bija nodibinājuši kopīgās īmenes ar Latvijas pilsoņiem. Bijušajos pašumos bieži vien dzīvoja vai strādāja ne tikai iebraucēji, bet galvenokārt citi Latvijas pilsoņi, kuri tiepat bija kaut ko iekopuši un iekrājuši. Šodien apstākļos mehāniski atjaunot bijušo pašumu tiesības patiešām bija ļoti radikāla un stulba ideja. Vienīgais attaisnojums – vēsturiskā taisnīguma atjaunošana, bet vai līdz ar to netika radīti citi netaisnīgumi?

Ekonomiskā vai racionālā pamatojuma pašumu atdošanai laukos nebija, jo jaunajos apstākļos 1920. gadu Zemes reformas ietvaros sadalītie nelielie zemes gabali īpašniekiem nebija visai racionāli. Turklāt jau tie nelielos zemes gabalus vēl vairāk sadrumstaloja vairāku mantinieku pieteikšanās. To pēc dažiem gadiem atzina arī Latvijas valdība, skaidri paziņojot, ka tik daudzas šīs zemes īpašnieku saimniecības Latvijai nebija vajadzīgas. Bez tam daudzi zemes mantinieki jau vairākus paudzes bija dzīvojuši pilsētās un bija atradinājušies no lauksaimnieciskās dzīvesveida.

Tomēr mums galvenais ir provokatīvās idejas ir visai līdīgas. Drīz vien pat LTF vadības pārstāvji, arī nākamie valdības locekļi, apceļoja Latviju, vieglprātīgi bērstot skaistus Kriščiāņu Ulmaņa citātus un slavējot vecos laikus, tikai aizmirstot paskaidrot, ka konsekvēnta Ulmaņa ideju stenošana nozīmētu korporatīvās, fašistiskās valsts atjaunošanu (pēc Musolīni Itālijas parauga) XX gadsimta beigās un pašā Eiropas centrā! Turklāt šai valstij pietrūkst daudzu pilsoņu, bet tajā dzīvo daudzi nepilsoņi!

Sīkotnāji, pirms pašas PSRS sabrukšanas, virsroku ņēma salīdzinoši veselīgas idejas. Laukos šīs veidoties zemnieku saimniecības, kuru vairākus ar vēlāk izrādījās perspektīvas. Modē bija saprātīgs lozungu: zemi tiem, kas to apstrādā. Tautjaunos saimniecības iesauca par Breša zemniekiem (Ministru Padomes priekšdēļja Viāna-Edvina Breša vārdā). Šīs sarīz kooperatīvu un zemnieku pašpārvaldi virzītais darbs. Par kolhozu nelietderību lielu domstarpību nebija, taču daudzi apsvēra iespējamas kolhozu saimniecisko potenciālu nesadrumstalošanu, bet pārkārtot atbilstoši kooperatīvas principiem. Bet tad pārkāpīto debes mē nokrita neatkarība, kurai sabiedrība, kā jau uzsvēru, nebija gatava. Patiešām nokrita, jo to vēl uzlabākiem noteikumiem 1991. gada augustā ma ar tās PSRS republikas, kuras to nemaz nebija prasījušas. Tāpēc tagad modē nāks ordeņu dalīšana par nopelniem neatkarības atjaunošanā izskatīs diezgan amizanta. Tie tikai pasvītrot idejisko tukšumu un liekulību.

Neatkarības pārkāpīšana emšana izraisīja gan eiforiju, gan apjukumu, ar valdošajās aprindās. Notika būtiska valdības locekļu un arī politisko virzienu maiņa. Lai cik tas neticami, dienaskārtībā nāca radikālu lozungi par pašuma tiesību, likumu un citu bijušo atribūtu atjaunošanu, lai gan tas bija pretrunā ar tikko sīktajām reformām. Līdz ar to laukos sīks divi procesi – privatizācija un denacionalizācija, kuri ik uz so ar nāca

savstarp j konflikt . Bijušie zemes pašnieki dusmoj s uz Breša zemniekiem un kolhozu vad bu, un otr di. Katram sava taisn ba. S k s ar pašumu mantinieku savstarp ja ties šan s un naidošān s, jo mantinieku loks p c atjaunot Civillikuma tika noteikts visplaš kaj pak p , lai gan pag juši bija 50 gadi. pašnieku mantinieki cent s piepras t visu k dreiz zaud to (pat s ko invent ru), tikai ne vecos par dus. Bet zemes komisijas, kas izskat ja iesniegumus, darboj s p c saviem principiem, kas ne visiem bija saprotami. S k s gari tiesas procesi, kas v l arvien nav sti beigušies. Par kolhozu mantas saimniecisk potenci la saglab šānu vairs nen c s ne sap ot. To daudzos gad jumos izvaz ja un izš rd ja paju pašnieki. Veikl kie sagr ba daudz, ar izmantojot šim nol kam kooperat vu statusu, ta u lielu labumu tas nenesa. pašumus atguvušie bieži vien steidza tos p rdot. Tikm r lielas zemes plat bas palika neapstr d tas un neaps tas. Radušos tukšumu p rtikas tirg aizpild ja ievestie produkti. Sal dzinoši nedaudziem izdev s s kt perspekt vu uz m jdarb bu. Vi i nevar ja r in ties ne ar ko, tikai pa auties uz sevi un risk t. Kopš tiem laikiem lauksaimniekiem t ar nav izdevies non kt pie k da kopsauc ja. Tad nu b d g s sekas š d m juk m ir tikai likumsakar gas. Tas attiecin ms ar uz kooperat vu veidošanās un darb bu Latvijas laukos. Pils t s vald ja l dz gs haoss, ta u šaj gr mat to neanaliz sim, jo liel k s cer bas ar kooper ciju saist ja tieši lauku cilv ki. Kooper cijas dzimšana laukos ir tradicion ls š s kust bas att st bas ce š, vismaz Latvij .

Lai st vokli labotu, vispirms j pan k sabiedr bas izl gums un absurd ko reformu seku nov ršana, cik nu t tagad iesp jama. Saš elta sabiedr ba nav sp j ga att st ties. Sabiedrisk izl guma piem ri pasaul ir, piem ram, Sp nij p c asi ain pilso u kara un Franko vald šanas gadiem.

2.7.1. P rejas periods

Neatkar g Latvija mantojum sa ma ar Gorba ova reformu laik izveidoto kooper ciju, kas bija orient ta uz maksim lu pe u, pieradusi darboties privile tos apst kos, l ti izmantot valsts resursus, k ar uzpirkt amatpersonas. Kooperatori, it paši kooperat vu vad t ji, bija paša aužu š ira, kas bija pieradusi viegli sasniegt savus materi los m r us, uzved s diezgan agres vi un bija pieradusi staig t apk rt ar lieliem naudas ž kš iem. Protams, ar kooperatoru vid s k s nosl ošan s. Da a turpin ja ražošanu, citi piev rs s tirdzniec bai, bet izveic g kajiem juku laikos pav r s pavisam pasakainas iesp jas. Tie s ka nodarboties ar finanšu oper cij m, ieg t nekust mos pašumus un droši iebruca starptautisko dar jumu de os. Ja pap t sim n kamo finanšu haizivju un pel k s vai pat dažu krimin l s ekonomikas d žu biogr fijas, taj s bieži atrad sim akt vu darb bu Gorba ova laika kooperat vos.

Ražošanas kooperat vi turpin ja ražot viegl s un p rtikas r pniec bas preces, bieži vien izmantojot valsts uz mumu materi li tehnisko b zi. Kooperat vu veidošanās valsts uz mumos aiz inerces turpin j s ar neatkar gaj Latvij . K tr kie uz mumi sa ma zvanus no augst m valsts amatperson m, kas mudin ja dot za o gaismu kooperat viem. Saražot produkcija da ji tika tirgota Latvijas veikalos, ta u liel k da a tika izvesta uz cit m PSRS republik m. Krievija š ita k nepiepild ms un oti izdev gs noieta tirgus. Ta u p c 1991. gada augusta noteikumiem, kad Latvija guva piln gu neatkar bu no Maskavas, un it seviš i p c naudas reformas, tirdzniec bas sakari ar Krieviju palika oti apgr tin ti un pat neizdev gi. Ar Rietumu tirg m su kooperat vu devums sti neieder j s. Tikm r ar Latvijas tirgu aizpild ja sam r l t importa produkcija.

Pak peniski ar bagtu sortimentu piepildījās pirtikas tirgus, kā arī veidojās moderni veikali un kafejnīcas. Strauji mazinājās cilvēku pirktspēja. Līdz ar to ražošanas un tirdzniecības kooperatīvi iznāca tikpat strauji, kā bija uzradušies. Visiznācinošākotricieņu ne vien Latvijas kooperatīviem, bet arī visai vieglajai rūpniecībai deva humāns palīdzības masveida ieviešana no rietumiem. To noder tu ielāgot: katrā mikrorajonā kilogramiem tirgos "humpalas", tikmēr mūsu pašūvieglā rūpniecības attīstībai nebūs nekā pamata.

Daļa sekmīgo kooperatīvu pārvēidojās par privātozņēmumiem. Pārsvārtirdzniecības, finanšu un pakalpojumu jomās. Lauku un mazpilsētu kooperatīviem pārstrādes guvumu sološi privatizācijas joma, kas vēl vairāk attīlīnāja no kooperācijas būtības. Kā liecina vēsture, privilēģijas apstākļi ilgākā termiņā nenāk par labu nevienam uzņēmējdarbības veidam.

2.7.2. Kooperācijas lolo i lauksaimniecībā

Tautiskās atmodas periodā daudzi lauku un mazpilsētu audis savas cerības saistīja ar jādziem kopdarbību, pašpārvalde, sadarbība, kooperācija. Ar mērķi veicināt lauksaimniecību un ieviest pašpārvaldi jau 1989. gada 15. aprīlī dibinājās Latvijas Lauksaimnieku savienība (LLS), par kuras priekšdiēvlāja Albertu Kaulu, bet vēlāk – Vilni-Edvīnu Bresi. Laužu cerības un entuziasms bija tik liels, ka LLS 1990. gadā apvienoja 27 tūkstošus individuālo biedru un 579 kolektīvos biedrus, kuri savukārt pārstāvēja 200 tūkstošus strādājošo. Diemžēl jau minēto juku un citu iemeslu dēļ šāimilzīgajai organizācijai nebija daudz praktisku sasniegumu. Vairākt nodarbojās ar veicināšanas funkcijām, piemēram, nodibināja pirmo "Sējēju", organizāja jaunatnes konkursu "Cūs skaita rudenī", atjaunoja Mazpulku organizāciju. Lai arī mazpulki pašlaik ir Latvijā lielākā jauniešu organizācija, pirms kara bijušo entuziasmu un vērienu atjaunot vairs neizdevās. Tik LLS mazpaveica saimnieciskās darbības veicināšanas laukā, vajadzības pētīšanas atkrita dabiskā – 1995. gadā pietrākal dzeku darbinieku algošanai un savienības savu darbību pārtrauca.

Nākamā lauksaimnieku pašpārvaldes organizācija bija 1990. gadā dibinātā Latvijas Zemnieku federācija, kura daudz darījusi tieši kooperācijas ideju popularizāšanas laukā: izdevusi modernu kooperācijas rokasgrāmatu, iepazīstinājusi interesentus ar Zviedrijas un Dānijas kooperatoru pieredzi, sadarbojusies ar lauksaimnieku konsultāciju dienestiem u.c. Ar skatu uz nākotni 1991. gadā dibinājās "Jauno Zemnieku klubs". No jumta organizācijām jāmin Lauksaimnieku Statistiskā biedrība asociācija, Latvijas Lauku atbalsta asociācija, Zemnieku Saeima, Lauksaimnieku Organizāciju sadarbības padome, Pirtikas uzņēmumu federācija u.c. Kopā ar vienu nozari pārstāvēš m asociācijām, federācijām, savienībām apvienībām un biedrībām pašlaik darbojas vairāk nekā 45 lauksaimniecības pašpārvaldes organizācijas, kuras kopumā apvieno aptuveni 4581 fizisko biedru un 270 organizācijas ar juridiskās personas statusu. Tikai piecām ir savas nodarbes vai filiāles rajonos. Un tikai viena – "Latvijas Lauksaimniecības kooperatīvu asociācija" – pārstāvētieši kooperatīvus. Pirmā organizācija dibināšanā mērķi bijuši galvenokārt šādi:

- apvienot nozares ražotājus kopīgo uzdevumu izpildei;
- veicināt nozares attīstību valstī;
- koordinēt asociācijas dalībnieku interešu aizstāvēšanu valsts institūcijās;
- veicināt nozarei labvēlīgu likumu pieņemšanu;
- sekmēt nozares perspektīvās attīstības plānu un stratēģijas izstrādi;

- popularizēt jaunās tehnoloģijas;
- veikt, apkopot un izplatīt informāciju par nozares attīstību;
- sadarboties ar radniecīgām organizācijām ārvalstīs;
- organizēt asociācijas biedru un nozares darbinieku apmācības;
- analizēt saimnieciskās darbības rezultātus un izstrādāt priekšlikumus turpmāku noviršanai u.c.

Lai kādas būtu katras šādas organizācijas iespējas, jedomāj, ka tajās apvienojušies mūsu aktīvākie, pieredzējušie lauksaimnieki, kas izstrādājuši patiešām daudz priekšlikumu nozares darba uzlabošanai. Interesanti ir šo asociāciju pieredzi vērtēt arī no veiktās aptaujas rezultātiem, kurus savā grāmatā "Lauksaimnieku kopdarbība Latvijā" 2000. gadā apkopojis Jānis Ruško. Starp faktoriem, kas kavē lauksaimniecības attīstību, visvairāk nosaukti šādi:

- ūlatam noteikts pārliedžu augsts kurss;
- ūvaldības nevērtīgā attieksme pret lauksaimniecību un laukiem;
- ūnesakrītoto likumdošana, būtiski turkumi nodokļu un kooperācijas likumi;
- ūneleglais pārdošanas tirgus;
- ūzemēs lauksaimniecības produktu iepirkuma cenas; pārstrādātāju un tirgotāju patvaļīgā cenu noteikšana;
- ūzemnieku saimniecību un statstabsabiedrību ienākumu katastrofāla samazināšana;
- ūiedzīvotāju zempirktspēja;
- ūlīdzekļu turkums ražošanas modernizācijai, jaunu tehnoloģiju izstrādāšanai un ieviešanai;
- ūpārāk liels nodokļu slogs, paši statstabsabiedrībām;
- ūizglītības un profesionālās zināšanu turkums;
- ūinformācijas turkums par statistiskajiem nozāri, par produkcijas realizācijas iespējamiem tirgiem un cenu u.c.;
- ūnav izveidots vienots lauksaimniecības informācijas dienests.

Kā redzams, daudzi nosauktie iemesli ir sekas valsts vispārējai politikai, daudzus negatīvos faktorus varētu neitralizēt labi organizēta kooperācijas kustība, citus – varētu novirzīt sadarbībā ar valdību un likumdošanas institūcijām.

Bet nu atskatīsimies uz pašu kooperatīvu darbību pēc Latvijas neatkarības atgūšanas, kad vēl darbu turpināja padomju laikos dibinātie, bet sīkāk ar jaunu kooperatīvu dibināšana un darbība. Pirmais likums, kas reglamentēja kooperatīvu darbību bija 1991. gada 6. augustā pieņemtais "Par kooperatīvajām (kopdarbības) sabiedrībām". Vairāki speciālisti to vērtē kā nepiemērotu pilnveidīgai kooperatīvu darbībai un neatbilstošu kopdarbības gāšanai, tomēr, no otras puses, – tas kooperatorus nostādīja privileģētā stāvoklī, jo likums "Par lauksaimniecības uzņēmumu un zvejnieku kolhozu privatizāciju" lielsaimniecību tehniku un "servīsa objektus" vāņņā iert tieši kooperatīviem. Šim nolikam bija jānodibina "Lauksaimniecības tehnikas, mašīnu un citu darbarīku koplietošanas un apkopes kooperatīvo sabiedrību". Tas aktīvi kajiem un zinošajiem cilvēkiem nebija grūti, tāpēc šajā gadījumā par galveno kooperācijas mērķi kļuva lielsaimniecību tehnikas un objektu iegāšana. No kopējā kooperatīvo sabiedrību skaita šādas bija aptuveni 37%. Ciknot mēģinājot tehniku izmantoja ražošanas mērķiem, nav zināms, lai gan netrūkst ar labu piemēru.

Otrs lielākais kooperatīvo sabiedrību skaits – 375 – bija kooperatīvs piensaimnieku sabiedrības. Ar tās neveidojās klasiskajā ceļā, bet faktiski bez maksas

sav pašum ieguva privatiz jamos piena p rstr des uz mums. Š da privatiz cijas meh nisma izmantošan bija ieinteres ti ar tie valsts p rstr des uz mumi, kuri ar zemniekiem nebija nor in jušies par pieg d to produkciju. Tie savus par dus dz sa ar akcij m. It k piesaistot kapit lu, lai gan faktiski nek ds jauns kapit ls neiepl da. Daudzi par kooperat viem p rv rstie uz mumi izput ja, lai gan ir ar sekm gas darb bas gad jumi. Piem ram, tagad slaven akciju sabiedr ba "Limbažu piens" savu potenci lu rad ja, b dama augoša piensaimnieku kooperat vo biedr bu savien ba. To 1993. gad dibin ja piecas piensaimnieku sabiedr bas, dr z p c tam tai pievienoj s v l asto as. Darb ba bija oti sekm ga, saimnieciskie r d t ji labi. Ražošanas b zes moderniz cijai vien pirmajos divos ar pus gados savien ba ieguld ja 297467 latus. "Limbažu piens" bija liel kais nodok u maks t js rajon , deva darbu vair k nek 100 darbiniekiem, apkalpoja vair k nek 800 piena pieg d t jus. K p c reorganiz j s par akciju sabiedr bu? sti nav zin ms. Bet t k saimnieciskie r d t ji bija labi, j dom , ka savien bas vad ba vai k da t s da a negrib ja dal ties pe ar piensaimniekiem.

No piensaimnieku kooperat viem var min t 1992. gada beig s dibin to Kauguru pagasta piensaimnieku kooperat vo sabiedr bu "Krejtava". Bez piena v kšanas un realiz cijas t nodarboj s ar ciltsdarbiem, m ksl go aps klošanu, lab k s pieredzes un zin tnes atzi u populariz šanu, bezprocentu aizdevumu izsniegšanu saviem biedriem, saimniec bai nepieciešamo pre u un d ze degvielas ieg di vairum un to realiz šanu saviem biedriem par cenu, kas zem ka nek tirg . 1995. gad šis kooperat vs apvienoja 87 biedrus, stat tkapit ls šaj laik palielin jies vair k nek 450 reižu. Apl sts, ka 1994. gad biedri, izmantojot sava kooperat va pakalpojumu, ietaup juši 2918,50 latus.

Sekm gi darbojusies ar 1993. gada mart dibin t Triktas piensaimnieku kooperat v biedr ba "Beverna", kas pienu v kusi piecos pagastos, to p rstr d jusi un realiz jusi, k ar sniegusi citus pakalpojumu piena ražot jiem. Galven produkcija – kr jums un divas siera š irnes – "Krievijas" un "Holandes". 35% produkcijas non kusi vairumtirdzniec bas uz mumos, 43% – mazumtirdzniec b , 9% – tirg , bet atlikušie p rdoti skol m un b mud rziem. Pe a 1994. gad pieaugusi vair k nek 4 reizes. Puse izmaks ta dividend s, 15% darbinieku materi lai stimul šanai, 25% ražošanas jaudu moderniz cijai un 10% ieskait ti rezerves fond . Biedr ba 1994. gad nodarbin ja 69 algotus darbiniekus, no kuriem 44 bijuši kooperat va biedri.

Starp sekm g kaj m kooperat vaj m sabiedr b m 1995. gad minamas Kaunatas pagasta piensaimnieku kooperat v sabiedr ba "Kaunata", Sv tes pagasta zemnieku kooperat v sabiedr ba "Grauds" (graudu pirmapstr de, glab šana un realiz cija; lauksaimniec bas produkcijas ražošana), Gaujienas pagasta lauksaimniec bas tehnikas, maš nu un kokapstr des pakalpojumu kooperat v sabiedr ba "Gaujiena", Kr slavas rajona Izvaltas pagasta kooperat v sabiedr ba "Izvalta" (mehaniz tie lauksaimniec bas pakalpojumi; lauksaimniec bas produkcijas ražošana, p rstr de un realiz cija; mežizstr de un kokapstr de) un Talsu rajona Gribu u pagasta kooperat v sabiedr ba "Kalnieki" (mehaniz tie lauksaimniec bas pakalpojumi, graudkop ba, lopkop ba).

P c Valsts Statistikas komitejas datiem, 1994. gada s kum Latvij bija re istr tas 1684 kooperat v s sabiedr bas, bet, p c Zemkop bas ministrijas datiem, 1995. gada beig s – vairs tikai 1288. Pa nozar m t s sadal j s t :

Darb bas joma	1994. g. s kums	1995. g. 2. puse
Agroservisa un koplietošanas sabiedr bas	502	515

Piensaimnieku sabiedrības	359	359
Lauksaimniecības kooperatīvās sabiedrības	132	132
Graudkopības biedrības	-	116
P r j s	328	166

Min tie un citi piemēri liecina, ka neraugoties uz daudziem kavējošiem faktoriem veiksmīga kooperatīvu darbība Latvijas laukos bija un ir iespējama, kā arī ir oti nepieciešama. Ja tā dabūt, mūsu zemnieki noteikti dzīvot turīgāk. Tomēr vairums 1990. gadu pirmajā pusrīstīto sabiedrību nekādu saimnieciskā darbību nav veikušas. Galvenie "mirušo sabiedrību" iemesli ir darbības mērķu trūkums, vadības prasmes trūkums, kooperācijas principu nepazīšana vai neieviešana, neuzdevība, kooperācijas gārmērākstūrīgā pēdas un iedzīvotāju šķēršļi, vispārīgās ražošanas kritums lauksaimniecībā.

Pētīti grupā (A. Bondars, A. Moisejs un A. Puduls), kas sadarbojās ar Latvijas Valsts agrārās ekonomikas institūtu 1995. gadā veica plašu kooperatīvās kustības pētījumu, atzina, ka vairums rīstīto kooperatīvu pastāvēja tikai formāli. It pašitās esot vārojams Ventspils rajonā. Šīs stāvoklis viņuprāt, izskaidrojams ar vairākiem iemesliem:

- valdības negatīvā attieksme pret kooperāciju;
- dažādu politisku propagandas kampaņu pret veselgu, funkcionālo saimniecisko formējumu pastāvēšanu un darbību; nekorekta kooperācijas pielīdzināšana kolhoziem; centieni Latvijā pakaut importa atkārtību;
- negatīvas publikācijas presē, mazmateriālu par sekmīgi strādājošiem kooperatīviem;
- Saeimas un valdības noteiktie nevienlīdzīgie saimniekošanas noteikumi zemnieku saimniecībām, kooperatīviem, SIA un paju sabiedrībām: vienmēr noteiktas priekšrocības, bet citām jādarbojas grūtāk ekonomiskajos apstākļos; pastāv "apgriezti komunistisks" dažādu saimniekošanas veidu ekonomiskās ietekmēšanas mehānisms – stimulētas tiek individuālas zemnieku saimniecības, bet darbojošies kooperatīvi tiek diskriminēti;
- viņš kooperatīvās audzināšanas un izglātošanas darbs, nepietiekami izskaidrotas kooperācijas priekšrocības;
- viņš organizatoriskais darbs kooperatīvu veidošanas un darbības stadijā; netiek kontrolēta kooperatīvās darbības tiesiskā ieviešana;
- kooperatīvu vadītāji zemas kvalifikācijas līmenī, neprasmē vadīt kooperatīvu un sekmīgi saimniekot ar grūtāk saimnieciskos apstākļos;
- nepietiekama metodiskā palīdzība kooperatīvu vadītājiem un biedriem no valsts institūciju un zinātnieku pusēs; zinātniskie pētījumi kooperācijas jomā pērtaukti.

Atliek tikai piekrist pētījuma secinājumam un piebilst, ka 14 valsts pastāvēšanas gados milzīgā avāžū, žurnālu un apkārtstāva strāva nav parādījis neviens regulārs izdevums kooperācijas jomā. Tas ir milzīgs un nepiedodams trūkums, jo pirmās Latvijas republikas laikā šādi izdevumi pastāvēja pat kara apstākļos. Tāpēc ar rezultāti bija daudz labāki.

1997. gadā, pēc LR Centrālās statistikas pārvaldes datiem, Latvijā darbojās šādas kooperatīvās sabiedrības.

Nozare	Sabiedrību skaits	Nodarbinātība skaits
Zvejniecība	1	26
Mežsaimniecība	5	8
Būvniecība	12	81
Ieguves un apstrādes ražotniecība	82	1598
Vairum- un mazumtirdzniecība	173	6551
Lauksaimniecība un medniecība	202	666
Citas	288	3604
Kopā	327	1782
	1090	14316

Taču 1998. gadā tika pieņemts jaunais kooperatīvu sabiedrību likums. Tas noteica minimālo pamatkapitāla apjomu (2000 latiem, izņemot dažus kooperatīvu veidus, kuros pamatkapitāls var būt 200 latiem), reglamentēja jaunu pavalsts struktūru, kurai vajadzēja veicināt demokrātiju, kā arī mainīja peļņas sadalē kārtību. Jaunais likums pieprasīja arī visur reģistrēt sabiedrību pārrēķinājumus, ieviešot jaunā likuma prasības. Šā pārrēķinājuma ir laba lieta par to laika kooperatīvu līmeni un kvalitāti, jo no 1500 reģistrētajiem kooperatīviem pārrēķinājums tika veikts tikai 350. Tā bija iespēja sākties daudz kvalitātīvākai un mērķiem atbilstošākai kooperatīvu attīstībai. Piemēram, visai cerīgās kārjizdevu sabiedrību attīstība dažos rajonos. Kārjizdevu biedrību darbība tika izdots specializēts likums, kas paredzēja gan stingru finansēšanas darbības kontroli un drošības mehānismus, taču diemžēl ar vairākus nepamatotus ierobežojumus. Piemēram, kārjizdevu sabiedrības nedrīkst pieņemt noguldījumus no nebudžeta, nedrīkst nebudžeta sniegt savus pakalpojumus, nedrīkst dibināt tiespēc teritorijā principā tādā pašvaldībā, kuru iedzīvotāju skaits pārsniedz 10 tūkstošus. Tas arī vien ir liels bremsējošs faktors, ar ko daži izskaidrojama kustības lēnā attīstība un izplatšanās citos rajonos. Vēl jo lielāks trūkums tas ir tieši tāpēc, ka stipras kārjizdevu sabiedrības var būt veicināt arī citu kooperatīvu veidu attīstību.

Tomēr kooperatīvu skaits Latvijā turpināja augt arī pēc jaunā kooperatīvu likuma pieņemšanas. Pēc LR Uzdevumu reģistrācijas datiem, no 1991. gada 1. janvāra līdz 2001. gada maijam kopumā bija reģistrētas 3249 sabiedrības, no kurām 2519 nebija likvidētas. Tātad straujā sabiedrību skaita pieaugums noticis tieši pēdējos gados. Tas gan vēl nenozīmē, ka būtiski audzis kooperatīvu skaits Latvijā tautsaimniecībā, bet vairāk strukturālās pārmaiņas kooperatīvu jomā. Ar tādām no padomju laikiem mantotajām kooperatīvu kārtībām, garžām, vasarnīcām un dzīvokļu kooperatīviem.

2.7.3. Lauksaimniecības pakalpojumu kooperatīvu sabiedrības

2.7.4. Dzīvokļu un garžām kooperatīvi

2.7.5. Kārjizdevu sabiedrību atjaunošana

2.7.6. Nobeiguma secinājumi

